

MEDENİYET ve TOPLUM DERGİSİ

The Journal of
Civilization and
Society

Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2

Aralık / December
2023

MEDENİYET VE TOPLUM DERGİSİ (METDER)
Journal of Civilization and Society (JCISO)
Cilt/Volume: 7, Sayı / Issue: 2 (Aralık / December 2023)

Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer Reviewed Journal

Sahibi / Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi / Necmettin Erbakan University

Editör / Editor

Prof. Dr. Mehmet BİREKUL

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Fatih KALECİ
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Mehmet Emin SATIR
Arş. Gör. / Res. Assist. Cem UNCU
Arş. Gör. / Res. Assist. Semih SÖĞÜT

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Abdullah MERT
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ayşe Eda GÜNDOĞDU
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Ahmet Ferhat ÖZKAN
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kağan GARİPER
Dr. Mersiye BORA GALLOIS

Mizanpaj / Page Design

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Berkay ÇETİN

Yayın Türü / Publication Type

Yerel Süreli Yayın / National Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır / Published bi-annual (June, December)

Baskı Tarihi / Print Date

Aralık / December 2023

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Dere Aşıklar Mahallesi, Demeç Sokak, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri
Bilimler Fakültesi Dekanlığı Köyceğiz Yerleşkesi, No: 42, 42090,
Meram/KONYA.

Tel / Phone: 0332 325 20 14

Web: <http://dergipark.org.tr/metder>

E-posta / E-mail: medeniyetvetoplum@erbakan.edu.tr

ISSN: 2587-0092 e-ISSN: 2602-2419

Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER), yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir / The Journal of Civilization and Society (JCISO) an international peer reviewed bi-annual journal

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abderrahim ALAMI (University of Abdelmalik Es saadi)
Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Ahmet Nuri YURDUSEV (Middle East Technical University)
Prof. Dr. Alan WILLIAMS (University of Manchester)
Prof. Dr. Armando SALVATORE (University of Mc Gill)
Prof. Dr. Bilal KUŐPINAR (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs University)
Prof. Dr. Han-Durdy GURBANOW (Academy of Sciences of Turkmenistan)
Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRİCAN (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Lynda CLARKE (Concordia University)
Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Munir DRKIC' (University of Sarajevo)
Prof. Dr. Mustafa Abu SWAY (Al-Quds University)
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Social Sciences University of Ankara)
Prof. Dr. Osman BAKAR (International Islamic University Malaysia)
Prof. Dr. Recep ŐENTÜRK (İbn Haldun University)
Prof. Dr. Yasushi TONAGA (University of Kyoto)
Prof. Dr. Yusuf WAGHID (Stellenbosh University)
Assoc. Prof. Dr. Elnure AZIZOVA (Baku Khazar University)

Sayı Hakemleri / Reviewers of The Issue

- Prof. Dr. Caner ARABACI (KTO Karatay University)
Prof. Dr. Süleyman CAN (Muğla Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Sabahattin DENİZ (İzmir Demokrasi University)
Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Ercan TÜRKKAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Seher AKDENİZ (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Çağatay BENHÜR (Selçuk University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Faruk KARAARSLAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Emine Nihan CİCİ KARABOĞA (Necmettin Erbakan Uni.)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Sümeyra BİLECİK KARACAN (Selçuk University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Sengün Meltem ACAR KESKİN (Ankara Hacı Bayram Veli Uni.)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. İbrahim NACAĞ (Selçuk University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ahmet ÖZALP (Eskişehir Osmangazi University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mustafa ÖZDEMİR (Karamanoğlu Mehmetbey University)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Fatih Serdar YILDIRIM (Akdeniz University)
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Emrah BAŞARAN (İzmir Katip Çelebi Uni.)
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Hande Ayşegül ÖZDEMİR (KTO Karatay University)
Dr. İsmail KUĞU (Necmettin Erbakan University)

İçindekiler / Contents

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- An Evaluation on the Relationship of Society 5.0, E-Government Applications and Artificial Intelligence95-113**
Ahmet EFE
- Türkiye’de Varoluşçuluğun İlk Alımlanışına Dair Joachim Ritter Çerçevesinde Bir Değerlendirme**
An Evaluation of the First Reception of Existentialism in Turkey within the Framework of Joachim Ritter114-130
Feyza Şule GÜNGÖR
- Azerbaycan Masallarının Kök Değerler Çerçevesinde İncelenmesi**
A Study on Root Values in Azerbaijan Tales131-151
Hatice BUDAK
Kübra KÜÇÜKŞEN
- Fizik Öğretmen Adaylarının “Yapay Zekâ” Kavramına İlişkin Algılarının İncelenmesi: Bir Metafor Çalışması**
Examining the Perceptions of Prospective Physics Teachers on the Concept of “Artificial Intelligence”: A Metaphor Study152-163
Şükran ERDOĞAN
Ersin BOZKURT
- Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Değişik Faktörler Açısından Belirlenmesi**
Determination of Classroom Teachers' Attitudes Towards Distance Education in Terms of Various Factors.....164-177
Şerife BALCI
Osman DALAMAN
- Socio-Cultural Life and Ceremonies in Ilgın Migrant Villages The Case of Orhaniye and İhsaniye178-187**
Mustafa DAMLAPINAR
Hayri ERTEN
- Irkçılık ve Xenofobiden İslamofobiye: İstila Miti ve İslamlaşma Miti Arasında Göçmen Algısı**
From Racism and Xenophobia to Islamophobia: Migrant Perception between the Myth of Invasion and the Myth of Islamisation.....188-200
Müşerref YARDIM
- İsrail’in Gazze Katliamı: UCM’ye Göre Savaş Suçu Mu, Devlet Terörü Mü?**
Israel's Gaza Massacre: War Crime or State Terrorism According to the ICC?.....200-211
Yalçın AKDOĞAN

An Evaluation on the Relationship of Society 5.0, E-Government Applications and Artificial Intelligence

Ahmet EFE

Dr, Audit Department, IFRC, Ankara, Türkiye
Assoc. Prof., International Federation of Red Cross and Red Crescent, Senior Regional
Risk Manager, Europa Region, Ankara, Türkiye
icsiacag@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 22.08.2023

Accepted: 29.11.2023

Published:31.12.2023

Keywords:

Smart Society,
Society 5.0,
Artificial
Intelligence, E-
Government, Smart
MIS.

The Fourth Industrial Revolution (4IR), often referred to as Industry 4.0, is swiftly advancing due to the widespread adoption of innovative artificial intelligence (AI) technologies and applications. The potential for significant advancements in operational efficiency, cost reduction, and overall effectiveness within business processes is undeniable. This paradigm shift holds the promise of not only reshaping socioeconomic frameworks, but also addressing global challenges like climate change, resource scarcity, pandemics, and health crises. Nevertheless, the global integration of AI practices brings to the fore a spectrum of risks, queries, and obstacles concerning human values, fairness, decision-making, privacy, security, and accountability. In the face of such challenges and threats, it becomes imperative to devise and uphold fresh principles of AI ethics. This entails establishing guidelines for the responsible use of AI technology, ensuring its vigilant supervision, and effectively channeling its enhanced cognitive capabilities. These measures are crucial not only for progressing towards Society 5.0 but also for ushering in an era of intelligent governance. This study undertakes a comprehensive analysis, encompassing a literature review, sector-specific reports, and logical assessments, aimed at leveraging the potential of AI and 4IR applications. Moreover, the study critically evaluates the essential requisites for informed decisions within smart societies and corporate strategies, particularly in the context of Turkey's unique realities.

Toplum 5.0, E-Devlet Uygulamaları ve Yapay Zeka İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 22.08.2023

Kabul: 29.11.2023

Yayın: 31.12.2023

Anahtar

Kelimeler:

Akıllı Toplum,
Toplum 5.0, Yapay
Zeka, E-Devlet,
Akıllı MIS.

Dördüncü Endüstri Devrimi (4ED), genellikle Sanayi 4.0 olarak adlandırılan, yenilikçi yapay zeka (YZ) teknolojileri ve uygulamalarının yaygın benimsenmesi nedeniyle hızla ilerlemektedir. İş süreçlerinde operasyonel verimlilik, maliyet azaltma ve genel etkinlik açısından önemli ilerlemelerin potansiyeli inkar edilemez bir durumdur. Bu paradigma değişimi, sadece sosyoekonomik yapıları yeniden şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda iklim değişikliği, kaynak kıtlığı, salgınlar ve sağlık krizleri gibi küresel zorlukları ele alma vaadi taşır. Bununla birlikte, YZ uygulamalarının küresel entegrasyonu, insan değerleri, adil davranış, karar alma, gizlilik, güvenlik ve sorumluluk konularında bir dizi risk, sorgu ve engeli beraberinde getirir. Bu tür zorluklar ve tehditlerle karşı karşıya kalındığında, YZ etiği konusunda yeni prensipler geliştirmek ve bunları sürdürmek elzem hale gelir. Bu, YZ teknolojisinin sorumlu kullanımı için kurallar koymayı, dikkatli gözetimini sağlamayı ve gelişmiş bilişsel yeteneklerini etkili bir şekilde yönlendirmeyi içermektedir. Bu önlemler, yalnızca Toplum 5.0'a doğru ilerlemek için değil, aynı zamanda akıllı yönetim dönemini başlatmak için de önemlidir. Bu çalışma, YZ ve 4ED uygulamalarının potansiyelini kullanmayı amaçlayan kapsamlı bir analizi içermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin benzersiz gerçekleri bağlamında, akıllı toplumların ve kurumsal stratejilerin bilinçli kararları için temel gereksinimleri eleştirel bir şekilde değerlendirmektedir.

Atıf/Citation: Efe, A. (2023). An Evaluation on the Relationship of Society 5.0, E-Government Applications and Artificial Intelligence, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 95-113.

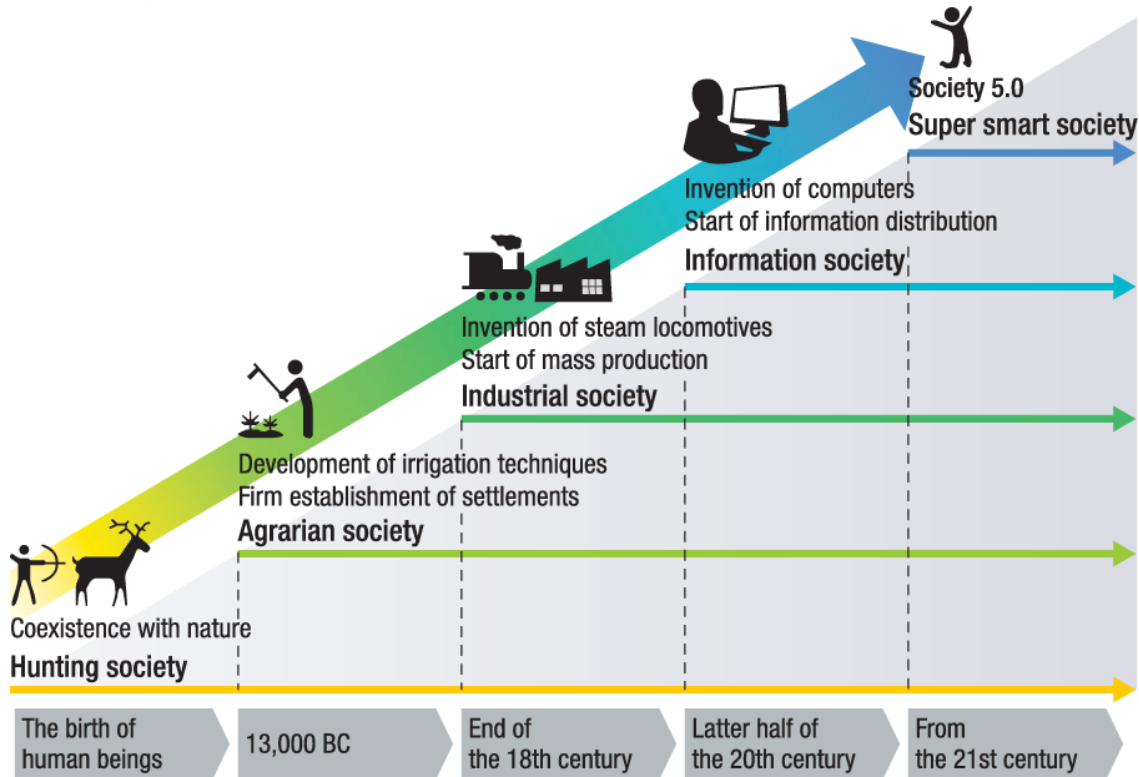

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

Introduction

The unlimited use of digital technologies in automation processes is one of the main advantages of the fourth industrial revolution. All developed and developing countries have started to digitize mundane tasks as much as possible. Thus, digital technologies for intelligent management information systems (MIS) have gained high market space in infrastructure creation, job creation, education sector reforms, fund mobilization, electronic governance, hardware production, and software development. Since IT or digitalization has penetrated every segment of society, serious efforts are being made to guide us towards sustainable development, with the latest revolution, Society 5.0, which has developed in parallel with Industry 4.0. Figure 1 compares Society 5.0 with Industry 4.0.

Figure 1. Economic and social innovation by deepening of Industry 4.0 and Society 5.0

Source: Fukuyama (2018)

Smart governments are trying to reunite several organizations to improve their communities or regions socially and economically. Effectiveness levels can affect the achievement of group goals and thus affect all citizens in their geographic area (Albert and Fetzer, 2005). Society 5.0 is a concept that was first announced to the public at the CeBIT fair in 2017. This industrial revolution concept, which Japan has switched to trying to solve its significant handicaps (aging population, declining birth rate and increasing cost of production), which is also familiar with many European countries, is fed by the previous variant Industry 4.0. Aiming to evolve the information society-based Industry 4.0 into a human-oriented information society, "Super Smart Society" that focuses on improving people's quality of life produces new opportunities and risks. One of the biggest challenges of urbanization is congestion in big cities. As the "Our World in Data"^{*} report suggests, this problem is growing, with an average of 1.3 million people dying in traffic accidents a year. These figures are incomparably higher than terrorist attacks and pandemics. However, congestion is currently considered an enormous problem. An INRIX study indicates that it causes \$300 Billion of financial damage each year in the US alone and that drivers in cities can spend more than 100 hours a year in traffic (Alonze, 2014). Depending on the development of technology, smart cities seem to be structures that have been started to be created to provide public services effectively and efficiently and to contribute to

^{*} To review related statistics and detailed reports, see: <https://ourworldindata.org/>

sustainable development in this way. In the smart city, it is expected that the citizens of the city will be at the level of knowledge and culture compatible with the system created. In terms of urbanization processes, this represents a transformation. However, the important dimension of the subject is how the relationship between urban management and citizens in smart cities is constructed (Lelebici and Kalyoncu, 2019). But before smart city systems are implemented, the benefits of the technological system to be used should be investigated, the unique structure of each city should be considered, and citizens should be included in all decision-making mechanisms that concern the city through smart city applications (Erkek, 2017).

Although AI provides many conveniences, it also contains severe risks and insecurities. A person must complete his work faster and more effectively and work continuously without a break. Today, while it is possible to enjoy a much easier and more comfortable life with the contribution of technology, fast and unhealthy environments are increasing in a way that is more and more intense and misses life. Thus, AI has become indispensable, but without it, our world would be in chaos in many ways today, although it is not needed.

The purpose of this study is to identify the potential benefits and risks of integrating these technologies, particularly in the context of Turkey's Society 5.0 approach. The study is divided into several sections, including a problem statement, assumptions and hypothetical assertions, a literature review, risk analysis and assessment, an analysis of the blessings or calamities that come with AI, an evaluation of Turkey's Society 5.0 approach, and a concluding section. Through this study, we aim to provide a comprehensive understanding of the potential impact of these technologies on society and offer insights on how they can be utilized to create a more advanced and efficient governance system.

Problem statement, assumptions and hypothetical assertions

The fourth industrial revolution has led to the digitization of various tasks, resulting in the development of intelligent management information systems (MIS) using digital technologies. With the rise of Society 5.0, which is a concept aimed at creating a human-oriented information society, there is a need to investigate the relationship between E-Government applications, Artificial Intelligence (AI), and Society 5.0. Although AI has significant benefits, its implementation in Society 5.0 and E-Government applications also poses several risks and insecurities that need to be addressed.

Assumptions of our study in line with the literature knowledge are as follows:

1. Society 5.0 is a concept that aims to evolve the information society-based Industry 4.0 into a human-oriented information society, with a focus on improving people's quality of life.
2. E-Government applications are crucial in improving communities and regions socially and economically, and their effectiveness affects the achievement of group goals.
3. Smart cities, enabled by technology, are expected to provide public services effectively and efficiently and contribute to sustainable development.
4. AI has become indispensable in modern society and can be applied to various areas such as big data processing, healthcare, and customer lifetime value reduction.
5. The implementation of AI in Society 5.0 and E-Government applications poses several risks and insecurities that need to be addressed.

Hypothetical assertions are as follows:

1. The use of AI in E-Government applications can lead to improved decision-making processes, better service delivery, and greater transparency and accountability.
2. The implementation of AI in Society 5.0 can lead to the development of smart cities and the creation of a sustainable and efficient living environment.

3. The use of AI in healthcare can lead to improved diagnoses, more accurate predictions of disease outcomes, and better surgical outcomes.

4. The implementation of AI in Society 5.0 and E-Government applications may also lead to job displacement, data privacy and security concerns, and potential biases in decision-making.

5. The development of Society 5.0 and the implementation of AI in E-Government applications require the inclusion of citizens in decision-making mechanisms and consideration of the unique structure of each city.

Literature

When searched in Scholar database with "Society 5.0" it is found *allintitle* around 1.260 articles, but with "Industry 4.0" it is 12.300. So, the research in the former is quite less than the latter. When it is searched with "Society 5.0, E-Government and Artificial Intelligence" it is found 15.100 in general but nothing in *allintitle*. This is an indication that our research has a high potential to add value to the literature.

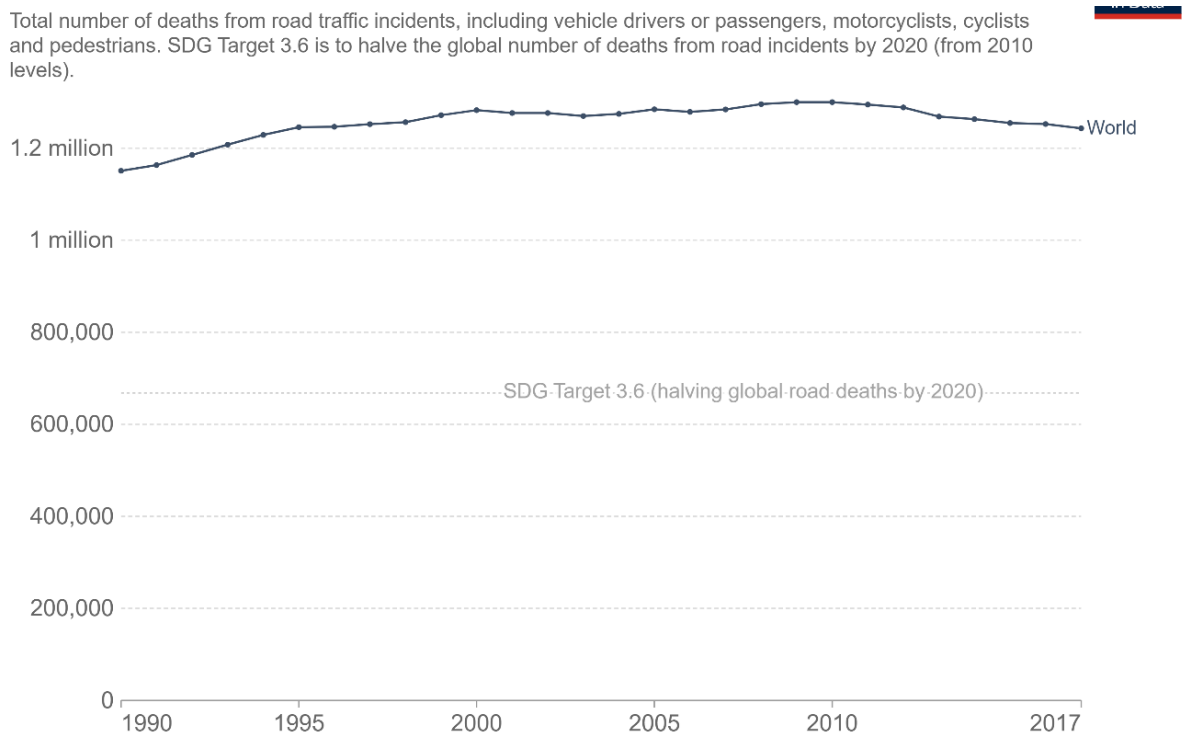
The literature shows that AI can be applied to big data processing (Roger, 1991). However, when we look at the picture from a larger perspective, a new revolution is taking place in the industrial field, a new social period called Society 5.0 is being entered, social life is changing rapidly and social life is being rebuilt with new rules from start to finish (Erdal and Papuşcuoğlu, 2021). Ontology studies are an essential part of Society 5.0, where large amounts of data combined with environmental and human biological analyzes increase with the increasing complexity of the processes required to achieve global sustainability (Russel and Norvig, 2009). Big data analytics can be used to guide predictive innovation with planned processes (Jerry, 2016). Digital innovation results in a reduction of customer lifetime value (Diana, 2016). This requires flexible manufacturing systems with intelligent human-machine interaction technologies for human resources (HR) that are not "digital-native" (people unfamiliar with digital systems) (Meera, 2016). AI is also entering the healthcare industry by helping doctors diagnose, locate the sources of diseases, suggest various ways of performing surgery, and predict whether the disease is life-threatening (Dina, 2016). A recent study by surgeons at the National Children's Medical Center in Washington successfully demonstrated surgery with an autonomous robot (Meera, 2016). It shows that robotic-assisted surgery can overcome the limitations of pre-existing minimal surgical procedures and increase the capacity of surgeons performing open surgery. (Jakop, 2016). AI has largely been incorporated into today's environments. For example, search engines and credit assessments in security assessments. It is argued that examining AI algorithms and demanding transparency from AI developers will negatively affect innovation (Masterson, 2017). However, the same innovation can lead to the mass murder of innocent civilians (Etzioni, 2017). He also made evaluations about the autonomous systems that received a petition not to be developed, considering that they are incredibly harmful to society (A. Etzioni & O. Etzioni, 2017). While regulated AI is safe for society, unregulated AI is not. Some of the notable regulated and ancillary AI systems are language translation and medical image analysis systems (Brunage et al., 2018). Society 4.0, ontology Although it integrates the web technology used to obtain and analyze data without their work, a significant gap remains between information sharing and relevant information (Kaplan, 2019). Misclassification of unknown diseases because AI is not all-powerful to solve all the problems of the human species. There are times when AI encounters a stalemate and moves indiscriminately to pursue its mission, resulting in more problems. Therefore, careful monitoring of the function of AI cannot be neglected. This reminder is the doctor in the cycle (Kindig, 2020). Secondary data sources were used for data collection and analysis to assess unregulated AI. This focused on existing unregulated AI systems, their benefits, and drawbacks, and whether they are suitable for use in society (Hill, 2020). This research successfully evaluated unregulated AI and why all AI systems should be regulated (Gatharia, 2020).

Although these problems have been known for some time, many companies are not yet ready to manage big data with smart analytical tools, especially information technology (IT) systems (Rory, 2014). One of the main challenges in gathering information from automated processes lies in

renewing production systems that must respond to market changes by reengineering them by integrating new production machines or adopting technologies developed by different manufacturers (Kindig, 2020). NeurIPS can be programmed to target a specific race or to decide as possible suspects of criminals or troublemakers (Gibney, 2020). In her article published in Nature, Elizabeth Gibney raised an ethical AI question to warn against bias and possible societal harm (Gibney, 2020).

A study, "Framing management for an emerging technology: Insights from AI policy" reviews AI and robotics governance (Ulnicane et al. 2020). An interdisciplinary conceptual framework developed for this research approaches AI as an emerging technology characterized by rapid growth, significant effects, uncertainty, hype, and positive and negative expectations. This research on AI governance contributed to the Human Brain Project (HBP) work on AI's social and ethical aspects and led to several outcomes. He would like to highlight the last two scientific papers that emerged from this research (Ulnicane, 2021). In addition to scientific publications, this research has contributed to education, outreach, and other activities within and beyond the Human Brain Project. The recently launched HBP Ethics and Society team's Opinion gave input for 'Trust and Transparency in AI' (Aicardi, 2021).

Figure 2. Road traffic deaths, 1990 to 2017

Source: IHME, Global Burden of Disease

CC BY

Figure 3. Road traffic deaths, EU, 2000-2019

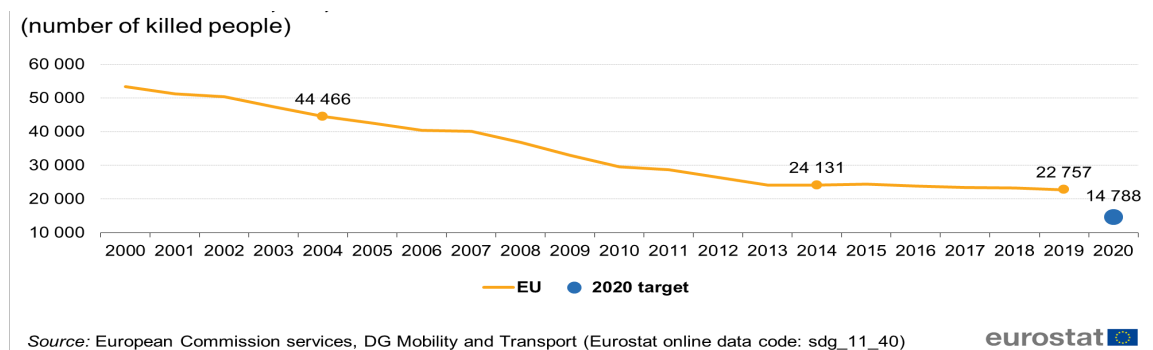
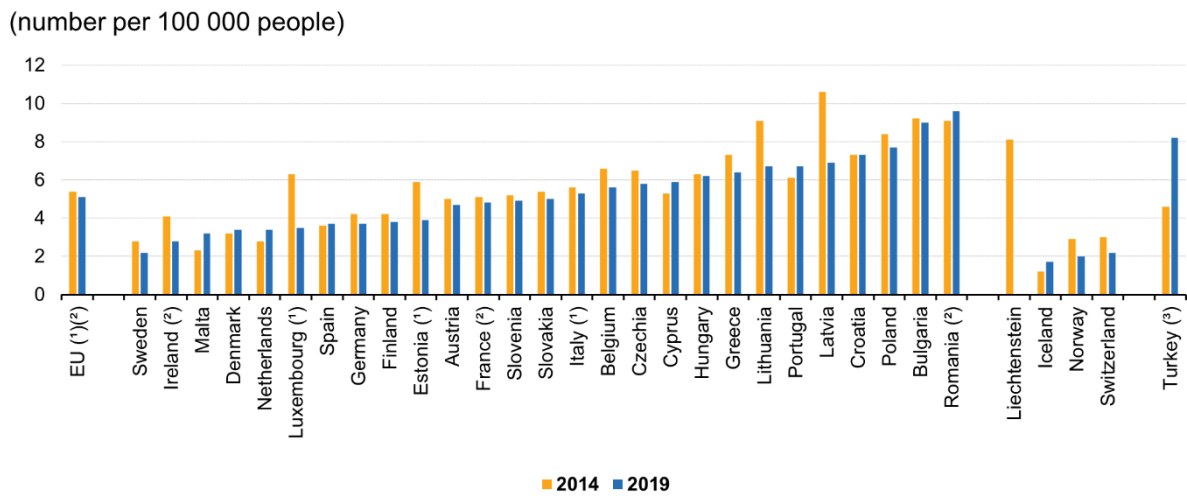

Figure 4. Road traffic deaths, by country, 2014 and 2019

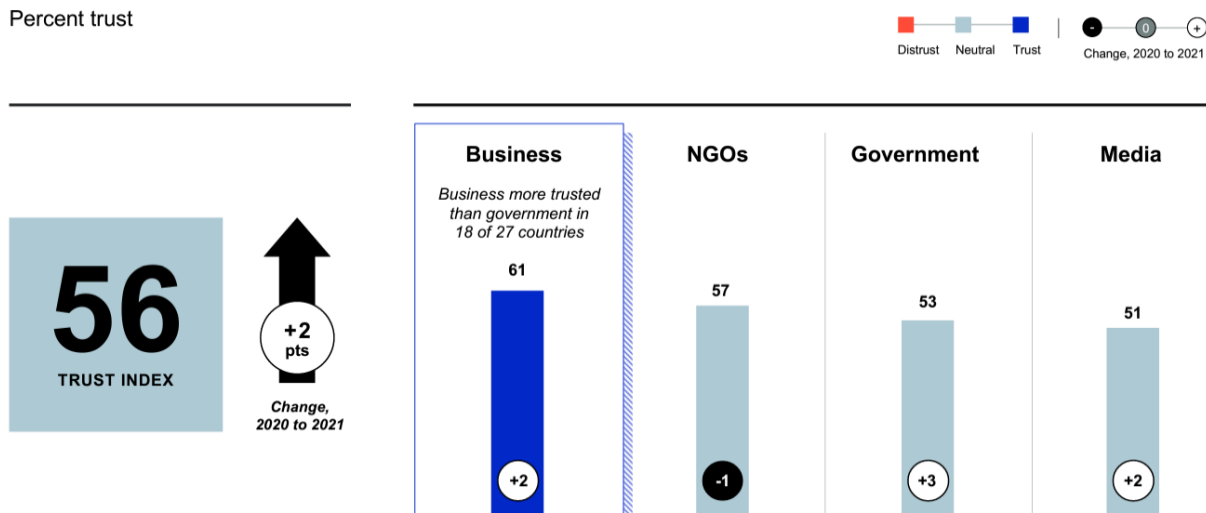
(¹) Break(s) in time series between the two years shown.
 (²) 2019 data are provisional and/or estimated.
 (³) 2018 data (instead of 2019).

Source: European Commission services, DG Mobility and Transport (Eurostat online data code: sdg_11_40)

Automation technologies are already being implemented to reduce such traffic figures. For example, *Vehicle to Infrastructure=V2I* technology is making traditional traffic signals smarter and more efficient (Bayless et al., 2015). In 2018, the Edelman Trust Barometer (Adelman, 2018) detected a global decline in trust in all four major social institutions—business, media, government, and NGOs. In the United States, 53% agree with the statement that "everyday Americans understand better than so-called 'experts' what the government should do" (Moore, 2016).

Figure 5. Adelman Confidence Index 2021

Source: <https://www.edelman.com/trust/2021-trust-barometer>

Risk Analysis and Assessment

E-Government applications play a crucial role in the implementation of Society 5.0. Furthermore, the development of artificial intelligence (AI) technology is another significant aspect that contributes to the creation of Society 5.0. However, this integration of technology and society poses potential risks, and a risk analysis and assessment is necessary.

Risk Analysis

Society 5.0 is heavily reliant on advanced technology, which could lead to the exclusion of certain groups of people who do not have access to such technology. In addition, the integration of

technology into society can lead to job displacement and further widen the income gap between skilled and unskilled workers (Yamamoto & Tanaka, 2020).

E-Government applications have the potential to improve the efficiency of government services, but they also pose significant security risks. These risks include data breaches, hacking, and identity theft (Alsharafi, 2019). Furthermore, there is a risk of algorithmic bias in E-Government applications, which could lead to discrimination against certain groups of people (Mittelstadt et al., 2019).

The development of AI technology poses several risks to society. One significant risk is the potential loss of privacy due to the collection and analysis of personal data (Schwartz, 2019). In addition, AI technology can be used to automate decision-making processes, which could lead to unintended consequences if the algorithms are biased or flawed (Floridi & Cowls, 2019). There is also a risk of job displacement due to the automation of certain tasks (Brynjolfsson & McAfee, 2017).

Risk Assessment

The risks associated with the integration of Society 5.0, E-Government applications, and AI technology must be carefully considered and addressed to ensure the creation of a safe and sustainable society. The following strategies can be implemented to mitigate these risks:

- To address the potential exclusion of certain groups of people, efforts should be made to ensure equal access to technology and digital literacy programs.
- To reduce the risk of security breaches in E-Government applications, strong security measures should be implemented, and regular security audits should be conducted.
- To address the potential for algorithmic bias in E-Government applications, measures should be taken to ensure that the algorithms are transparent, accountable, and unbiased.
- To address the loss of privacy due to the collection of personal data, strict data protection laws should be implemented.
- To address the potential unintended consequences of AI technology, such as bias and job displacement, ethical guidelines and standards should be established for the development and deployment of AI systems.

AI has some critical risks besides the efficiency, effectiveness, and economy it brings for societies:

Lack of Talent

A major industry-wide challenge where AI can change the game has to do with the scarcity of cybersecurity experts. Today, there is a significant shortage of cybersecurity professionals in companies who must perform different tasks, from maintaining security configuration to responding to security incidents. Industry 4.0 and Society 5.0 will pose far more cyber risks and hence, great need for key talents.

Pervasive Active Intelligent Defense

Digitization in all aspects of life can foster the development of mobility, networking, and intelligence and accelerate the transformation and innovation of the global society with solid influence and driving force (Chen *et al.*, 2020). Thus, where AI has the potential to address a significant portion of threats that deterministic solutions cannot correctly address today, the transition to active defense is inevitable.

Double-Edged Sword

AI is especially complementary to individual intelligence, improving quality, accuracy, and precision. However, another conclusion is that AI is a double-edged sword in the workplace. It quickly demonstrates reinforcing effects in individual and organizational learning, which are the reverse side of undesirable effects (Wilkens, 2020). Also, a threat that has yet to emerge would be cyberattacks that empower themselves with AI.

AI alienation

Some researchers argue that the inclusion of intelligent computer systems in workgroups will blur the distinction between human and machine consciousness. In this article, Jaron Lanier, who coined the term virtual reality, argues that intelligent agents will devalue human intelligence and creativity and reduce the role of conscious experience (Lanier, 1995). The outbreak of revolts against the expert class that characterizes US and European politics is likely to accelerate. How can governance itself work for the ruled while innovation and complexity are beyond the reach of so many? (Mayernick, 2019)

Privacy and confidentiality Risks

Future homes will be filled with multiple robots with functions ranging from chore robots to aged care robots to recreational robots. While home robots provide numerous benefits, they also have the potential to introduce new security and privacy vulnerabilities to the home (Denning *et al.*, 2009). Consumers' privacy is slipping on a slippery slope, where more and more companies collect information about us, and structured data such as demographics and behavior patterns are implicitly scrutinized when using digital services.

Challenges for Policy Makers

Our privacy is misused by market forces pushing for profit optimization, with consumer protection at the top of priorities (Lauterbach, 2019). AI is a universal language, and while the setting of global ethics against national preferences creates a natural conflict, people worldwide are different in many ways. In a world where algorithms can harm, ownership and liability of algorithms are open with many different views. It gets complicated as platforms are global, and rules are often local. There are other alternatives beyond the idea of a basic income for millions of people who will not be part of the information ecosystem. Because not every person who loses their job will find a new job, preventive measures should be taken to avoid market turbulence in deteriorated industries. An interesting question is how population growth on the planet affects this equation. A strategic and inclusive discussion must be initiated about the modalities of global governance in the age of AI and other emerging technologies.

This is exactly where AI fits into global governance is such a challenge. The United Nations University (UNU-CPR) promotes this "*AI and Global Governance Platform*," which seeks to bring together world-renowned experts and practitioners in a range of fields that intersect with AI to generate interdisciplinary discussions on a range of strategic questions, including (UN, 2018):

- To what extent are national and international governing bodies equipped with AI governance knowledge, insight, and analytical tools?
- What kind of international competition will AI ignite?
- How can various stakeholders collaborate to predict the risks and sources of inequalities and constraints of AI designs?
- How can policymakers give corporate leaders the regulatory certainty to bring AI innovations?

The blessings or calamity that come with AI

The real problem is establishing the social and political will to assign and maintain accountability for the works when these works are produced or used (Bryson, 2019). Bad outcomes are also possible: while the rest lag behind, a few countries and individuals from China, the US, and southern Europe will take the big pie in AI with for-profit algorithms that invade privacy, disrupt democracy, and savage the planet (PWC, 2018).

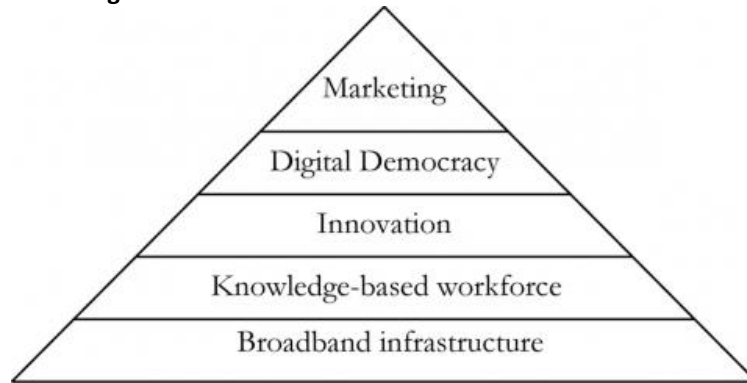
Critical factors of being 'smart'

Communities define five *critical achievement factors* for the creation of 'smart/intelligent

communities', which are also used as evaluation criteria to evaluate and reward various cities' efforts to 'be smart'. These are as follows (Figure 6) (ICF 2008; Bell et al. 2008; Passerini and Wu 2008; Komninos 2009; Stratigea, 2019):

- *Education and training of the workforce*, strengthening the high adoption/use of ICT infrastructure.
- *Deployment of broadband communication infrastructure* used for assessment of local capacity for digital communication (Passerini and Wu 2008).
- *digital democracy* by bridging the digital divide between different groups of society and ensuring that everyone benefits from the broadband revolution (i.e., digital inclusion);
- *Marketing 'smart' communities* as good places to live, work and run a business that exploits the community's potential to attract talented employment and investment innovation capacity, the level of creation of an innovation-friendly environment that attracts highly creative people and businesses. (Strtigea, 2012)

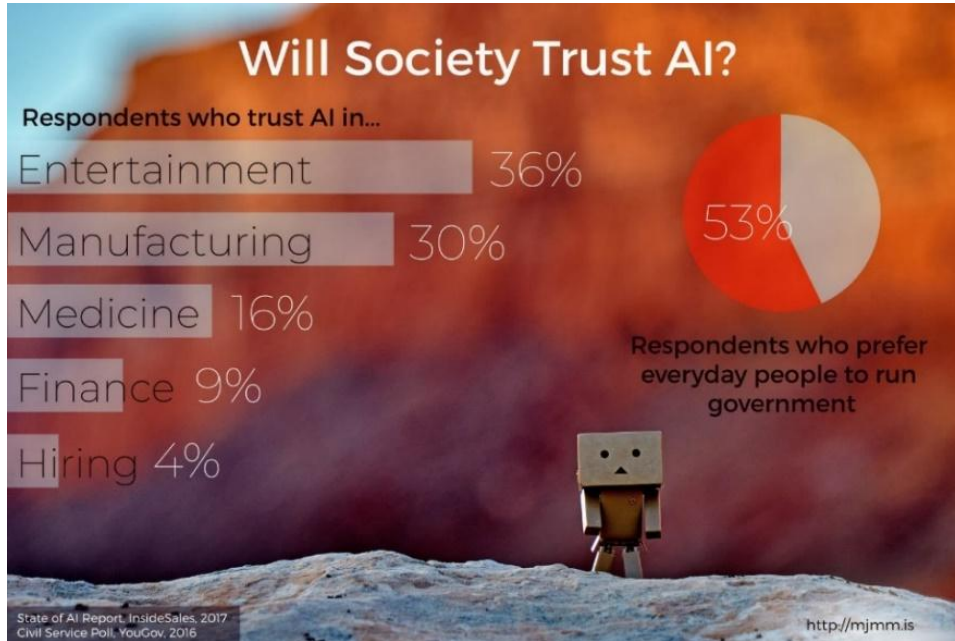
Figure 6. Critical success factors for 'smarter' cities

Source: adapted from the ICF website (Passerini and Wu, 2008),

By emphasizing the need to 'democratize the flow of information, the UNESCO Report (1980) entitled 'Many voices of one world' implies equal access to information for broader groups of society and highlights the need for policy action towards this end. As Lee (1989) states, community development represents a process of change involving participation and collective action. It expresses a community where individuals are helped to acquire skills and competencies and develop their views and attitudes, a requirement for their democratic participation in a wide variety of community issues (Mezirow, 1963) Effective policies are critical to forcing locals to use broadband, among other factors presented in Figure 1, as experience from the world's leading smart cities shows. The critical issue is not 'what' technology is available, but how 'effectively' this technology is used (Bell et al. 2008; Stratigea, 2019).

Figure 7. From technological innovation to social innovation

In the coming liquid democracy, citizens can delegate their votes to people they trust in their close circle on a particular issue. These votes can then be delegated to people with more and more expertise, but meanwhile, attributable links from one person to another are preserved (Ernst, 2016). New forms of trust and consent are possible. Deliberative democracy combines the role of the expert and the average citizen by randomly selecting persons to serve in a type of issue jury pools, where an individual is asked to examine a single issue and make a judgment on behalf of the entire police (Cox, 2018; Mayernick, 2019).

Socializing AI systems

Specifically, these systems should strive for:

- The commitment to explainability for the AI behind these decisions - a challenge with current technology
- Consistent input from voters throughout so that their participation is seen as constitutive of systems for them
- A revitalized rights framework to establish boundaries and boundaries for any automated system or decision

Achieving this will require new approaches. But the resulting harmony between governance and the ruled can reduce existing political frictions and unlock the full potential of man and machine (Mayernick, 2019).

Society 5.0 approach of Turkey

In a survey titled "New Industrial Revolution: Prioritizing Key and Leading Technologies for Intelligent Production Systems" conducted by TUBITAK in 2016, it has been seen that the digital maturity level of our industry is between Industry 2.0 and Industry 3.0. Another point revealed in the same survey is the three technologies that will provide the highest added value: automation and control systems, advanced robotic systems, and additive manufacturing (TUBITAK, 2017).

Industry 4.0 and Society 5.0, a related concept, is necessary to act quickly, and efforts should be made to support all relevant stakeholders, both public and private, as much as possible. It should not be forgotten that no country has such a luxury as to miss the digital transformation that is currently taking place. In the future, the difference between the countries that missed this transformation and

the countries that were able to catch and manage this transformation will be huge. It will affect the communication and functioning of the whole world. It is in our hands to turn this advantage into reality, and the most important thing to be done for this is to work and strive towards the subject without slowing down. In this context, digital transformation should be emphasized in every sector from education, health, trade, and logistics. The issue should be transformed into a national effort rather than a local effort. To increase this national effort, campaigns should be organized, incentives should be given, and it is of great importance to provide all possible conveniences to all stakeholders who want to learn and develop the subject, both in terms of legislation and implementation (BTK, 2020).

Industry 5.0, in other words, Society 5.0, emerged within the framework of a new idea that emerged in Japan in 2017, when the world was talking about Industry 4.0. In this logic of thought, the idea that a new production model that focuses on the interaction between humans and machines is possible with the construction of a "*super-intelligent society*" in which cyberspace and physical space are highly integrated (Dedebali, 2020). It plans to achieve productive, economic, and commercial results by strengthening the cooperation between more robust and accurate machines and the unique creative potential of human beings day by day. By 2030, the thought that many countries will have robot soldiers in their military inventory recalls the possibility of making science fiction films in that humans and robots will fight together. It is accepted that our country is between Industry 2 and Industry 3. To change this thought, it is necessary to integrate our education system with information and communication technology systems and build technology areas that young people can easily reach. Thanks to the use of new technologies in the production line in our country, it will cause a decrease in imports and an increase in export figures. In this way, the way to a self-sufficient country economy that is not dependent on cheap technology and foreign sources and can offer some of its products to the world markets will be opened.

In many countries where curfews are implemented at almost every level, e-based distance education systems are used, and electronic order methods and home delivery are heavily used in shopping. In addition, the prevalence of using TV and internet resources, especially social media, has increased, especially for the public to obtain information and spend time. It is obvious that businesses and educational institutions with electronic-based infrastructure and experience do not have any difficulties in providing this operation. In addition to this harmony at the institutional level, the policies of the states to facilitate human life in the digital environment have an important role in this context. In China, where the epidemic broke out, it was possible to carry out works such as street cleaning and transportation, which were done by people, by robots to prevent people from going out on the streets and increasing their contagiousness. In addition, Covid 19 has shown once again that not only high-tech devices and electronic devices, but also human capital, human capital, has not lost its importance in social life. In this context, it has been observed that all health personnel, from doctors to nurses and caregivers, play the most important role in eliminating this very serious health problem in Turkey. On the other hand, this latest event that we are faced with has clearly demonstrated that Society 5.0 requires individuals, institutions and societies that can set up, operate, and use e-based systems and have these systems and devices (Saracel and Aksoy, 2020).

In all this process, the obstacles in front of the transition to Society 5.0 in Turkey should be analyzed first. First, there is a need to eliminate the deficiencies in the technological infrastructure. In a world where tools such as 5G technology, artificial intelligence applications, and big data analysis are increasingly being used, Turkey should accelerate its R&D studies. However, physical investments are not the only missing issue; there is also a need to strengthen human capital. Turkey needs qualified personnel to adapt to the digital transformation and paradigm shift. This issue is more essential for the public sector. Therefore, in the following process, it is necessary to improve the existing personnel with in-service training and seek relevant skills and knowledge in the personnel to be recruited. The first thing that needs to be done is eliminating all these deficiencies in the preparation of the political, legal, and social infrastructure. It will be insufficient to make physical and human investments without creating political plans and programs and preparing roadmaps for what

to do, determining how to develop solutions to the problems faced in the legal sense, and providing social adaptation. In this sense, legal gaps in topics such as cyber security and protection of personal data should be filled, and necessary sanctions should be implemented because the privacy of personal data in Turkey has not yet been fully resolved.

Regarding policymakers, studies should be accelerated on how to implement the people-oriented approach of Society 5.0, which aims to improve the quality of life and ensure sustainable economic growth in every field. The state should establish the necessary measures and incentive mechanisms in every field, such as education, health, transportation, and tourism. In addition to many significant social problems such as epidemics, disasters, terrorism, and crises that arise with personalized services, priority should be given to meeting daily social needs quickly and effectively. In this context, the integration of digital technologies is essential. Of course, beyond these, society must be prepared for this transformation. Mental transformation should be ensured. The importance and necessity of digitalization should be explained to society well. Awareness should be increased, and efforts should be made to improve their knowledge and competencies. In this sense, seminars, public talks and information meetings, public service announcements, courses and training opportunities, and innovations in the education system are effective methods. Making society willing and ready in this regard will make the transition to Society 5.0 easier and necessary for a sustainability-oriented lifestyle and quality of life (Uysal Şahin, 2021).

Exports of high-tech products in Turkey are low compared to OECD countries. With investments in qualified human resources and a robust R&D infrastructure, it may be possible to produce digital technologies domestically and reduce foreign dependency. Raising a qualified workforce and producing new technologies is a matter of investment preference and priority. Overcoming these obstacles can only be possible by providing the necessary financing to meet the investment costs required by the social transformation in the transition to Society 5.0, mainly the transformation of economic and production infrastructure. Especially in universities, the capacity for new technologies and the budget allocated to these technologies should be increased. In addition, investments that will be encouraged with government support, R&D studies, and the development of the R&D ecosystem should be emphasized (TED, 2021).

Determining some target indicators and sharing the annual progress report to measure Turkey's success in digitalization are critical in raising social awareness and determining action plans on the way to the goals. Based on the target indicators of the Digital Europe Platform, some target indicators have been determined for Turkey's digitalization path until 2025 (TED, 2021) :

- Currently, 51.5% of individuals use the internet to benefit from public services or obtain information from E-Government services. By 2025, the E-Government usage rate in Turkey should be 80%. By 2025, the e-commerce usage rate in Turkey should be 75% for both women and men. This rate is 36.5% in 2020, while it is 40.2% for men and 32.7% for women.
- By 2025, at least 25% of those working in the IT sector should be women. In 2019, only 9.6% of information technology professionals in Turkey were women. This rate was determined as 1.4% in the Digital Europe report.
- By 2025, Smart Automation, artificial intelligence, and machine learning project incentives should be increased to digitalize the industrial production sector within R&D expenditures. The share of industrial production processes in R&D expenditures is 8.6%, respectively.
- By 2025, cloud computing usage rates should be above 60% for medium and large enterprises. This rate is 40.8% in enterprises with 250 or more employees; 22.2% in enterprises with 50-249 employees; and 11.9% in enterprises with 10-49 employees.
- Until 2025, the support given to initiatives should be increased, and the number of advertisements, incentives, and technology centers that will ensure global investments should increase. In the first nine months of 2020, the total investment in start-ups was 2.2 billion dollars.

- By 2025, data literacy and basic analytics training will be included in the curriculum in every undergraduate department of universities.
- By 2025, the number of undergraduate and graduate programs that will provide training on advanced analytics, machine learning, cyber security, and artificial intelligence should be increased. New technical and vocational high schools should be opened to train qualified personnel with digital technology competencies to increase employment.
- Gaining all primary, secondary, and high school teachers the ability to teach remotely and over the internet By 2025, households in every region of Turkey should be provided with broadband internet access regardless of location. Households accessing the internet via broadband will be 89.9% in 2020. While 50.8% of the households accessed the internet with a fixed broadband connection, 86.9% of them accessed the internet with a mobile broadband connection. Regulations should be regulated by considering the social norms related to artificial intelligence ethics, which has started to be discussed worldwide. E.g., (Policies studied in international norms such as the "Recommendation of the Council on Artificial Intelligence" published by the Organization for Economic Cooperation and Development ("OECD"), etc.)

Evaluation and conclusion

According to the findings of this research based on literature knowledge and sectoral reports, unregulated AI is harmful to societies anyway. Having many AI innovations does not benefit society because of minimal regulatory processes if all security measures are not implemented. Unregulated AI can wipe out an entire nation, as with autonomous weapons. Nations would go to war for revenge that would cause mass murder due to lack of proper controls on AI. In addition, autonomous weapons would cause mass deaths worldwide if the black market, deep web and dark web fell into their hands. For example, in the black market, terrorists would be able to access autonomous weapons and cause disaster in the world. Unregulated AI or lack of proper controls also raises ethical questions. For example, the Clearview AI app collected people's data without their consent and created a database to identify people based on facial features. Such a practice is advantageous in one way but may be used differently by other individuals or governments. The app is a security breach for the community and can be harmful if a malicious person obtains the information. Therefore, all AI developers must ensure their innovations are regulated. Also, relevant authorities such as governments should ensure that all AI systems are regulated before development begins. The regulation will understand the algorithms to be used in innovation and ensure that the system works according to the regulations. Continuous monitoring and evaluation of system functions should also be done while the system is used to prevent future deviations.

The integration of Society 5.0, E-Government applications, and AI technology holds great potential for the creation of a sustainable and harmonious society. However, it also poses several risks that must be carefully considered and addressed. The strategies outlined above can help mitigate these risks and ensure the safe and responsible development of Society 5.0.

High-risk AI must be tested and validated before it reaches our single market, potentially interfering with people's rights." Assuming that anything that can be automated with AI will eventually be automated, whether a logical or physical effort, we will witness a massive wave of automation that will turn many industries upside down. Since the risk comes from malicious and high-powered intelligent people, the ability to protect against such a threat is a severe problem as it cannot be achieved by adding controls to AI.

- **Interpretability:** It should be possible to understand the decisions made by an AI agent, especially if they have implications for public safety or cause discriminatory practices.
- **Ethical considerations:** As AI emerges, humans have a new challenge relating to something unnatural in themselves. Bioethics typically discusses the relationship within natural entities, such as human beings or their environment, that are parts of natural phenomena (Tai, 2020). From this

perspective, it is understood that AI can harm people and society. AI engineers realized the importance of giving AI discrimination to avoid any deviant action that causes undesirable harm.

- **Open Governance:** The ability of various stakeholders in civil society, government, the private sector, academia, or the technical community to inform and participate in the governance of AI is crucial to its secure distribution.
- **Empowering users:** The public's ability to understand AI-powered services and how they work is key to building trust in technology.
- **Responsibility:** The capacity of an AI agent to act autonomously and adapt its behavior over time without human manipulation requires significant security controls prior to deployment and continuous monitoring.
- **Accountability:** When decisions of AI agents replace human agency, legal certainty and accountability must be ensured.
- **Social and economic impacts:** Stakeholders must create an environment where AI provides socioeconomic opportunities for all.

We can also call the philosophy of Society 5.0, put forward by Japan in 2017, as the understanding of a smart society that will manage technological power correctly. Among the goals put forward by the Society 5.0 philosophy are the following:

- Developing solutions against the aging world population,
- Making the virtual world and the real-world work together,
- Making use of the Internet of things by considering the interests of the society,
- There are solutions for environmental pollution and natural disasters.

While Japan is one of the countries with the highest number of robots in the world today, it cannot be said that the Society 5.0 paradigm is very successful in ensuring human happiness, since it is among the countries with the lowest unemployment rate but still the highest suicide rates. While Japan is pursuing the correct use of industrial technologies to create a smart society by going one step beyond the Industry 4.0 revolution of the Germans, people remain in a spiritual vacuum. While there is access to all kinds of worldly fantasies, they cannot find the true meaning and purpose of life with their soul's need for eternal life. While plans are being made in many areas from supporting the mobile sector to vocational training, "Will I be among the deaths that are around 160,000 on average per day?" questions are not addressed.

On the other hand, for Society 5.0 to develop and continue its way, 5 important walls need to be demolished, which are the most fundamental problems in front of Turkey's development, like other countries:

- Barriers in the legal system
- Scientific gaps in the digitization of objects,
- Lack of qualified personnel,
- Socio-political prejudices,
- Community resistance.

Based on the information and the discussions mentioned above, here are some smart suggestions for policy makers and regulatory agencies in Turkey regarding the relationship of Society 5.0, E-Government Applications and Artificial Intelligence:

1. **Prioritize R&D investment:** Turkey needs to prioritize investment in research and development to catch up with other countries in terms of technology. It is necessary to accelerate R&D studies, especially in 5G technology, artificial intelligence applications, and big data analysis.

This will require both public and private investment, and incentives should be given to encourage such investments.

2. **Strengthen human capital:** Turkey needs to invest in human capital to adapt to the digital transformation and paradigm shift. This includes providing in-service training to existing personnel and seeking relevant skills and knowledge in new recruits. Education systems should be integrated with information and communication technology systems, and technology areas that young people can easily reach should be built.

3. **Create political plans and programs:** Turkey should prepare roadmaps for what to do, determine how to develop solutions to the problems faced in the legal sense, and provide social adaptation. This requires creating political plans and programs to address issues such as cyber security and protection.

4. **Emphasize digital transformation in every sector:** Digital transformation should be emphasized in every sector, from education and health to trade and logistics. This should be a national effort rather than a local effort. Campaigns should be organized, incentives should be given, and all possible conveniences should be provided to all stakeholders who want to learn and develop the subject, both in terms of legislation and implementation.

5. **Address technological infrastructure deficiencies:** There is a need to eliminate the deficiencies in the technological infrastructure. This requires investing in physical infrastructure and strengthening human capital. In addition, policies should be put in place to facilitate human life in the digital environment.

6. **Promote human-robot interaction:** Society 5.0 promotes a new production model that focuses on the interaction between humans and machines. Turkey should invest in technologies that can enhance this interaction, such as automation and control systems, advanced robotic systems, and additive manufacturing.

By implementing these suggestions, Turkey can catch up with other countries in terms of technology and benefit from the advantages that Society 5.0 offers. This will lead to a self-sufficient country economy that is not dependent on cheap technology and foreign sources and can offer some of its products to the world markets.

References

- Adelman (2018), Edelman Trust Barometer, <https://www.edelman.com/trust/2018-trust-barometer>
- Aicardi, Christine, Bitsch, Lise, Datta Burton, Saheli, Evers, Kathinka, Farisco, Michele, Mahfoud, Tara, Rose, Nikolas, Rosemann, Achim, Salles, Arleen, Stahl, Bernd, & Ulnicane, Inga. (2021). Opinion on Trust and Transparency in Artificial Intelligence - Ethics & Society , The Human Brain Project. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4588648>
- Albert, S.R. and Fetzer, R.C. (2005), "Smart community networks: self-directed team effectiveness in action", *Team Performance Management*, Vol. 11 No. 5/6, pp. 144-156. <https://doi.org/10.1108/13527590510617738>
- Alonze, S. (2014) Traffic Congestion to Cost the UK Economy More Than £300 Billion Over the Next 16 Years, INRIX, <https://inrix.com/press-releases/traffic-congestion-to-cost-the-uk-economy-more-than-300-billion-over-the-next-16-years/>
- Alsharafi, M. (2019). E-Government security risks and solutions. *Journal of Information Systems and Technology Management*, 16(2), e2019004.
- Bayless, Steven ; Guan, Adrian ; Shaw, Anthony ; Johnson, Mark ; Pruitt, Gary ; Abernathy, Bruce, (2015) Recommended practices for DSRC licensing and spectrum management, Report, USA <https://rosap.nsl.bts.gov/view/dot/3577>
- BELL R., JUNG J., ZACHARILLA L. (2008), *Broadband economies: creating the community of the 21st century*, published by the Intelligent Community Forum, New York.
- BM (2018) UN SECRETARY-GENERAL'S STRATEGY ON NEW TECHNOLOGIES, <https://www.un.org/en/newtechnologies/images/pdf/SGs-Strategy-on-New-Technologies.pdf>
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280.
- Bryson J.J., Theodorou A. (2019) How Society Can Maintain Human-Centric Artificial Intelligence. In: Toivonen M., Saari E. (eds) *Human-Centered Digitalization and Services*. *Translational Systems Sciences*, vol 19. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-7725-9_16
- BTK (2020) Toplum 5.0, <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/toplum-5-0-arastirma-raporu.pdf>
- CALIFORNIA INSTITUTE FOR SMART COMMUNITIES (2001), [Ten Steps to Becoming a Smart Community](https://www.cisf.org/ten-steps-to-becoming-a-smart-community)
- CANADIAN FEDERAL GOVERNMENT (2002), Fostering innovation and use. Industry Canada, <http://broadband.gc.ca/Broadband-document/english/chapter5.htm> (retrieved July 20, 2002).
- Chen Yun, Wenfeng Liu, Zhiang Niu, Zhongxiu Feng, Qiwei Hu, Tao Jiang, (2020) Pervasive intelligent endogenous 6G wireless systems: Prospects, theories and key technologies, *Digital Communications and Networks*, Volume 6, Issue 3, Pages 312-320, ISSN 2352-8648, <https://doi.org/10.1016/j.dcan.2020.07.002>.
- COE A., PAQUET G., ROY J. (2001), "E-governance and smart communities: a social learning challenge", *Social Science Computer Review*, vol. 19, n 1, pp. 80–93.
- Cox, E. (2018) Our call for action on deliberative democracy, <https://www.thersa.org/blog/2018/07/our-call-for-action-on-deliberative-democracy>
- Dedebali, N. C. (2020). Analysis of digital literacy and metaphoric perceptions of teacher candidate. *International Journal of Educational Methodology*, 6(1), 135-145. <https://doi.org/10.12973/ijem.6.1.135>
- Denning Tamara, Cynthia Matuszek, Karl Koscher, Joshua R. Smith, and Tadayoshi Kohno. (2009) A

- spotlight on security and privacy risks with future household robots: attacks and lessons. In Proceedings of the 11th international conference on Ubiquitous computing (UbiComp '09). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 105–114. DOI: <https://doi.org/10.1145/1620545.1620564>
- Diana B. (2016) "Microsoft develops AI to help cancer doctors find the right treatment" in Bloomberg News.
- DROEGE P. (ed.) (1997), *Intelligent environments- Spatial aspect of the information revolution*, Oxford, Elsevier.
- Erdal, E. & Papuşcuoğlu, T. (2021). Yeni Çağın Hammaddesi Veri Madenciliğinin Sosyolojik Açidan Değerlendirilmesi . *Medeniyet ve Toplum Dergisi* , 5 (1) , 66-75 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/metder/issue/63307/960049>
- Erkek, S. (2017). 'Akıllı Şehircilik' Anlayışı ve Belediyelerin İnovatif Uygulamaları . *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1 (1), 55-72. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/metder/issue/31233/455463>
- Ernst, D. (2016) What is Liquid Democracy and why is it so great?, <https://medium.com/liquid-democracy/what-is-liquid-democracy-b354801f251b>
- Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. Harvard
- Fukuyama M. (2018) *Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society*, https://www.jef.or.jp/journal/pdf/220th_Special_Article_02.pdf
- Gatharia H., (2020) The impact of Artificial Intelligence on society; the dangers of unregulated AI technologies on society, <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.11725.87528>
- GIFFINGER R., FERTNER C., KRAMAR H., KALASEK R., PICHLER-MILANOVIC N., MEIJERS E. (2007), Smart cities – Ranking of European medium-sized cities, Vienna: Centre of Regional Science, http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf,
- Gibney Elizabeth (2020). The battle for ethical AI at the world's biggest machine-learning conference by 24 January 2020 Nature News. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-00160-y>
- ICF - INTELLIGENT COMMUNITY FORUM (2008), *What is an Intelligent Community?* Intelligent Communities Inc., <http://www.intelligentcommunity.com/theintelligentcommunity/>
- ICF - INTELLIGENT COMMUNITY FORUM (2010), *The Top Seven Intelligent Communities of 2010 - The Education Last-Mile: Closing the Gap from School to Work*, May 17.
- ICF - INTELLIGENT COMMUNITY FORUM (2011), *The Smart 21 Communities of 2011*, Intelligent Communities Inc., <http://www.intelligentcommunity.com/theintelligentcommunity/>
- INTEL (2007), *Intel digital communities initiative will help maximize wireless capabilities worldwide*, www.intel.com/technology/magazine (Accessed 16.09.2007).
- Jacob R. (2016) Thinking machines: The search for artificial intelligence. *Distillations*, 2:14–23
- Jerry K. (2016) *Artificial Intelligence – what everyone needs to know*. New York: Oxford University Press.
- Kaplan A, (2019) Haenlein M. Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*. 62:15–25.
- Kindig Beth, (2020) a Technology Analyst published in Beth. Technology. 2020. [Last accessed on 30 Mar]. <https://www.forbes.com/sites/bethkindig/2020/01/31/5-soon-t0-be-trends-in-artificial-intelligence-and-deep-learning/>
- KOMNINOS N. (2009), "Intelligent cities: towards interactive and global innovation

- environments", *International Journal of Innovation and Regional Development*, vol. 1, n° 4, pp. 337–355.
- Lanier, J. (1995) Agents of alienation, Home / Journal of Consciousness Studies, Volume 2, Nu.1, <https://www.ingentaconnect.com/content/imp/jcs/1995/00000002/00000001/639>
- Lauterbach, A. (2019), "Artificial intelligence and policy: quo vadis?", *Digital Policy, Regulation and Governance*, Vol. 21 No. 3, pp. 238-263. <https://doi.org/10.1108/DPRG-09-2018-0054>
- Leblebici Ö. and Kalyoncu G. (2019) Defining the Civil Society in the Context of Smart Cities, *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/886421>
- LEE C. (1989), *Community development as a process*, University of Missouri Press, Columbia, Second Paperback Printing.
- Mayernick M, (2019) AI will drive the societies of the future. Will the governed consent? <https://www.weforum.org/agenda/2019/06/ai-artificial-intelligence-societies-future-governed-consent>
- Meera S. (2016) Are autonomous Robots your next surgeons CNN Cable News Network.
- MEZIROU J. D. (1963), *Dynamics of community development*, New York, Scarecrow Press Inc.
- PASSERINI K., WU D. (2008), "The new dimensions of collaboration: mega and intelligent communities, ICTs and wellbeing", *Journal of Knowledge Management*, vol. 12, n 5, Emerald Group Publishing Limited, pp. 79-90.
- PWC (2018) AI Predictions 8 Insights To Shape Business Strategy, Report, <https://www.pwc.com/us/en/advisory-services/assets/ai-predictions-2018-report.pdf>
- Roger C. Schank (1991) Where's the AI. *AI Magazine*, 12:38.
- Rory CJ. (2014) Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind BBC News Wikipedia, the Free Encyclopedia on Artificial Intelligence. https://en.wikipedia.org/wiki/Artificial_Intelligence .
- Russell SJ, Norvig P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Saracel, N. & Aksoy, İ. (2020). Toplum 5.0: Süper Akıllı Toplum. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (2), 26-34. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ssrj/issue/54392/723684>
- SMART CITIES PROJECT GUIDE (2009), *Smart Cities: an innovation network helping cities develop better electronic services*, *Interreg IVB North Sea Region Programme*, 2008-11.
- SMART CITIES WORKSHOP (2009), *Eurocities*, in collaboration with the European Commission's Directorate-General Information Society and Media, Brussels, November 16-17.
- Stratigea Anastasia (2012) The concept of 'smart cities'. Towards community development?, *Terrains du numérique : études de cas*, p. 375-388, <https://doi.org/10.4000/netcom.1105>
- Tai M. C. (2020). The impact of artificial intelligence on human society and bioethics. *Tzu chi medical journal*, 32(4), 339–343. https://doi.org/10.4103/tcmj.tcmj_71_20
- TED (2021) Toplum 5.0: İnsan Merkezli Toplum, <https://tedmem.org/mem-notlari/degerlendirme/toplum-5-0-insan-merkezli-toplum>
- Ulnicane Inga (2021) Governance, politics & policies of artificial intelligence, *Ethics Dialogue*, <https://www.ethicsdialogues.eu/2021/05/11/governance-politics-policies-of-artificial-intelligence/>
- Ulnicane Inga, William Knight, Tonii Leach, Bernd Carsten Stahl & Winter-Gladys Wanjiku (2020) Framing governance for a contested emerging technology: insights from AI policy, *Policy and Society*, 40:2, 158-177, DOI: 10.1080/14494035.2020.1855800

UNESCO (1980), *Communication and Society Today and Tomorrow - Many Voices One World*, Report by the International Commission for the Study of Communication Problems, UNESCO, isbn: 0 92-3-101802-7.

Uysal Şahin, Ö. (2021). Toplum 5.0 ve kamu hizmeti: Türkiye Üzerine bir değerlendirme. *Journal of Awareness*, 6(4), 229-246. doi:10.26809/joa.6.4.05

Wilkens, U. (2020), "Artificial intelligence in the workplace – A double-edged sword", *International Journal of Information and Learning Technology*, Vol. 37 No. 5, p. 253-265. <https://doi.org/10.1108/IJILT-02-2020-0022>

Türkiye’de Varoluşçuluğun İlk Alımlanışına Dair Joachim Ritter Çerçevesinde Bir Değerlendirme

Feyza Şule GÜNGÖR

Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi,

Felsefe Bölümü

Konya Türkiye

feYZa_sule@hotmail.com

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 20.10.2023

Kabul: 12.12.2023

Yayın: 31.12.2023

Anahtar

Kelimeler:

Joachim Ritter,
Türk Felsefesi,
Varoluşçuluk,
Fenomenoloji.

20. yüzyıl Kıta Avrupası çevresinde yoğun bir ilgiyle karşılanan varoluşçuluk, modern felsefenin temel yapısıyla bir karşıtlık içinde oluşturulmuştur. Modern felsefenin objektiflik arayışına karşı varoluşçuluğun sübjektiflik kıstası, soyut ben’e karşı somut ben anlayışı, sistem ve bütünselliğe karşı devinim ve oluş anlayışı, mutlaklığa karşı muğlaklığı sahiplenmesi bu kopuşun yarattığı önemli karşıtlıklardır. Bu felsefi atmosferin oluşmasında Fransız filozofların Alman felsefi mirasını ve özellikle Husserl ve Heidegger fenomenolojisini keşifleri etkili olmuş, felsefi düşünme varoluş ve eylemle yeni bir ilişkiye dahil edilmiştir. Alman ve Fransız felsefelerinin bu etkileşimi varoluşçuluğu biçimlendirmiş ve felsefi bir gündem oluşturarak daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bu etkileşim, Tanzimat Dönemi’nde ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde Almanya ve Fransa ile olan yakın siyasal ilişkilerden dolayı Alman-Fransız felsefesine yoğun bir ilgiyle yaklaşan Türk filozoflar üzerinde de önemli etkiler bırakmıştır. Varoluşçuluk, Türkiye’ye Sartre varoluşçuluğunun yarattığı atmosferle hemen hemen eş zamanlı olarak girmiştir. Joachim Ritter (1903-1974), 1950’lerde hem İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde varoluşçulukla ilgili verdiği dersler ve konferanslarla hem de yetiştirdiği öğrencilerle varoluşçuluğun Türk akademisiyle ilişkisi açısından önem taşıyan bir isimdir. Bu çalışmada da Joachim Ritter’in İstanbul’da verdiği konferanslar çerçevesinde varoluşçuluğun temel tezleri, ülkemizde akademik çevrede ilk alımlanışı ve yarattığı düşünsel atmosfer değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede Ritter’in varoluşçuluğun değişkenliği ve philosophia perennis’in sürekliliği ikileminde Türkiye’ye yönelik çözümlenmeleri de temel izleklerden biri olarak tartışılacaktır.

An Evaluation of the First Reception of Existentialism in Turkey within the Framework of Joachim Ritter

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 20.10.2023

Accepted: 12.12.2023

Published: 31.12.2023

Keywords:

Joachim Ritter,
Turkish Philosophy,
Existentialism,
Phenomenology.

Existentialism, which attracted a great deal of attention in 20th-century continental Europe, was formed in opposition to the basic structure of modern philosophy. Existentialism's criterion of subjectivity versus the quest of modern philosophy for objectivity, the understanding of the concrete self versus the abstract self, the perception of motion and formation versus system and totality, and adopting ambiguity versus absoluteness are important contrasts created by this disengagement. The discovery of German philosophical heritage and especially the phenomenology of Husserl and Heidegger by French philosophers was influential in the formation of this philosophical atmosphere, and philosophical thinking was included in a new relationship with existence and action. This interaction between German and French philosophies shaped existentialism and enabled it to reach a wider audience by creating a philosophical agenda. This interaction also had significant impacts on Turkish philosophers, who, due to their close political relations with Germany and France during the Tanzimat Reform Era and in the early periods of the Republic, approached German-French philosophy with great interest. Existentialism entered Turkey almost simultaneously with the atmosphere created by Sartre's existentialism. Joachim Ritter (1903–1974) is a significant figure in terms of the relationship between existentialism and Turkish academia in the 1950s, both through his lectures and conferences on existentialism at the Department of Philosophy, Istanbul University, and the students he trained. In this study, the basic theses of existentialism, its first reception in the academic environment in Turkey, and the intellectual atmosphere it created will be evaluated within the framework of Joachim Ritter's conferences in Istanbul. In this evaluation, Ritter's analyses of Turkey in the dilemma of the variability of existentialism and the continuity of philosophia perennis will also be discussed as one of the fundamental subjects.

Atf/Citation: Güngör, F. Ş. (2023). Türkiye’de Varoluşçuluğun İlk Alımlanışına Dair Joachim Ritter Çerçevesinde Bir Değerlendirme, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 114-130.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

Giriş

20.yüzyılda Kıta Avrupası’nda ve sonrasında tüm dünyada oldukça yoğun bir ilgiyle karşılanan varoluşçuluk, Türkiye’ye Sartre varoluşçuluğunun yarattığı atmosferle hemen hemen eş zamanlı olarak girmiştir. Türkiye’de varoluşçuluğun felsefi güzergahının belirlenmesinde onun ilk alımlanışlarının yön verici bir etkisi bulunmaktadır. Varoluşçuluk 1950 ve 1960’larda Türkiye’deki akademi dışı entelektüel çevrelerde daha yoğun olarak etkili olmuş, bu etki 1980’lere kadar sürmüştür. Akademik çevrelerde ise alımlandığı ilk andan itibaren felsefe mi yoksa moda bir edebi akım mı olduğu yönünde tartışmalar yaşanmıştır. Varoluşçuluğun Türkiye’deki akademik etkisini soruşturmanın kendisi felsefi bir tartışmadır. Gerek eleştiri gerek ret gerekse onaylama bağlamında olsun oldukça yoğun ilgi gören bir düşünce eğiliminin ilk alımlanmasında hangi faktörlerin rol oynadığı ülkenin felsefi atmosferine dair önemli veriler sunabilir.

Varoluşçuluğun akademideki ilk alımlanışında özellikle Kıta Avrupası felsefesiyle yaşanan karşılaşmaların ayırıcı bir önemi vardır. 20.yüzyıl felsefesi Kıta Avrupası felsefesinin kendisinin de dönüştüğü ve bir rota ya da rotasızlık arayışında olduğu bir dönemdir. Özellikle 19.yüzyıl sonlarında Nietzsche ve Kierkegaard’la başlayan hakikat düşüncesine dair yaşanan büyük kırılma, 20.yüzyılda felsefenin hem müfredatını hem tarzını tamamen değiştirmiş ve felsefe değil felsefeler ortaya çıkmıştır. Varoluşçuluk felsefesi de bu felsefe yapma tarzlarından en uzun soluklu olanı olmuştur. Hegel’in ilerleme vaatlerinin sonuçsuzluğu, bilime duyulan güvensizlik, felsefi spekülasyonların insanın tahakkümden kurtulmasındaki etkisizliği ve geçen yüzyılda Aydınlanma düsturuyla çağa yön veren felsefenin hiçbir çıkış önermemesi klasik felsefe yapma tarzlarına itibar etmenin önüne geçmiştir. Bu Avrupa düşüncesinde kriz fikrinin başlangıcı olarak özellikle Alman felsefesine kolektif bir endişe olarak yansımıştır. Alman felsefesinin Fransız felsefesiyle etkileşimi ise varoluş felsefesini biçimlendirmiş ve varoluşçuluğun felsefi bir gündem oluşturarak daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Alman-Fransız felsefesi etkileşimi, Tanzimat Dönemi’nde ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde Almanya ve özellikle Fransa ile olan yakın siyasal ilişkilerden dolayı Alman-Fransız felsefesine yoğun bir ilgiyle yaklaşan Türk filozofları üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.

1933 yılındaki Üniversite Reformu’yla kurulan İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde felsefe eğitiminin ağırlıklı olarak Almanya’daki Nasyonal Sosyalist yönetimden kaçan Alman hocalar tarafından organize edilmesi Alman-Fransız felsefesiyle etkileşimi daha da güçlendirmiştir. Bu hocalardan çalışmamız özelinde odaklanacağımız Joachim Ritter (1903-1974), varoluşçuluğun Türk akademisiyle ilişkisi açısından kilit noktada önem taşıyan bir isimdir. Ritter, hem İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde verdiği dersler ve konferanslarla hem de yetiştirdiği öğrencilerle Batı felsefesi ile temasımızda da özel bir yere sahiptir. Yetiştirdiği öğrenciler daha sonraki felsefeci kuşağın şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır.

Bu çalışmada da Joachim Ritter’in İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde verdiği konferanslar çerçevesinde varoluşçuluğun ülkemizde akademik çevrede ilk alımlanışı ve yarattığı düşünsel atmosfer değerlendirilecektir. Bu bağlamda öncelikle Alman ve Fransız felsefelerinin karşılaşmasının Kıta Avrupası felsefesi için anlamı sorgulanacak ve varoluşçuluğun felsefe yanında edebiyat, sinema, tiyatrodaki yoğun bir şekilde alımlanmasına neden olan temel tezleri değerlendirilecektir. Bu genel değerlendirmelerden sonra Ritter bağlamında Türk filozoflarının varoluşçu filozofları ilk alımlayışları, kendi düşünce dünyalarından sorgulamaları, zaman zaman tahrif etme pahasına eleştirmeleri, güncellemeleri ve zaman zaman kattıkları Türk dokunuşunu tartışılacaktır. Bu çalışmada varoluşçulukla ilgili detaylı bir biyografya amaçlanmamıştır; bu konuda hem edebiyat alanında hem de felsefe alanında yapılmış çok sayıda biyografya çalışmaları mevcuttur. Çalışmanın kapsamı genel olarak varoluşçuluğun, özel olarak da Joachim Ritter varoluşçuluğunun Türkiye’deki ilk yansımalarıdır.

ALMAN VE FRANSIY FELSEFELERİNİN KARŞILAŞMASI: VAROLUŞ FELSEFESİ

Türkiye’de 20.yüzyılda Batı felsefesiyle yaşanan etkileşimden önce, çoğunlukla Alman ve Fransız felsefesinin karşılıklı etkileşimiyle şekillenen Kıta Avrupası felsefesini kısaca değerlendirmek daha bütüncül bir perspektif sağlayabilir. Kıta Avrupası felsefesi belli bir coğrafi bölgede gerçekleştirilen bir felsefe faaliyetini adlandırmaktan ziyade bir felsefe geleneğini ifade

eder. Bu felsefi gelenek 20.yüzyılda İngilizce konuşan akademik dünyadaki analitik felsefenin karşısında kendini konumlandıran Hegel, Marks, Kierkegaard, Nietzsche, Husserl, Heidegger, Sartre, Gadamer, Habermas, Derrida, Foucault, Lyotard ve Baudrillard gibi düşünürleri ve felsefi yaklaşımlarını içerir. Tek bir Kıta Avrupası geleneği olmaması Hegelci idealizm, Marksizm, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi, varoluşçuluk, hermeneutik, fenomenoloji, yapısalcılık, postyapısalcılık ve postmodernizm gibi farklı yönelimlere sahip birçok düşünce akımının bu felsefi bünyede değerlendirilmesini sağlamıştır (West, 1998, s. 11; Vural, 2018, s. 124). Kıta Avrupası felsefesi, 20.yüzyılda siyasal, toplumsal, kültürel ve tarihsel koşulların düşünce ve varoluşu temellendirdiği ve şekillendirdiği ana kabulüne dayanır.

Alman-Fransız felsefelerinin etkileşimine sistematik ve düşünsel zemin olan Alman felsefesi Kant, Fichte, Schelling, Hegel ve Alman idealizmi sonrası Husserl ve Heidegger'in fenomenolojisinden müteşekkildir. Husserl'in *Mantık Araştırmaları (Logische Untersuchungen 1900/1901)* 20.yüzyıl için önemli dönüm noktalarından biri olmuş, Husserl bu eserle Alman felsefesinde günümüze kadar sürecek bir hakimiyeti kuran fenomenolojiyi ortaya koymuştur. Fenomenoloji, Heidegger'in de *Varlık ve Zaman*'da yoğun bir şekilde işleyeceği üzere bilincin yönelimselliği ile varoluşçuluk da dahil olmak üzere yukarıda belirtilen birçok düşünce tarzına kaynaklık teşkil etmiştir. Her türlü bilme ediminin yapısının açınlanması, bilinç edimlerinin yönelimselliğinin çözümlenmesiyle Husserl, fenomenolojinin sorunlarına şimdiye kadar getirilmemiş ölçüde bir yenilik getirdiğini ileri sürer. Husserl "Hakikati, şimdiye kadar kimsenin gidip aramadığı yerlerde aramaya koyuldum. Kimsenin gidip aramadığı diyorum; kimse onun oralarda bulunabileceğini teslim etmeye yanaşmıyordu. İşte *Logische Untersuchungen* adlı yapıtımın kökeni budur." diyerek materyalizmden, Hegelcilikten, Yeni Kantçılıktan umduğunu bulamayan ve pozitivizmle de kendini sınırlandırmak istemeyenlere yeni ufuklar açtığını belirtmiştir. Husserl'in bu çalışması birçok bilim dalının fenomenolojinin geniş temeli üzerine kurulmasını sağlamış, birçok felsefi eğilimin etkisini de zayıflatmıştır (Hızır, 2007, s. 89). İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan Ernst von Aster'ın 1913'de yayımlanan *Bilgi Kuramının İlkeleri-Nominalizmi Yeniden Kurmak İçin Bir Deneme* isimli eseri de Husserl'in yarattığı etkiye dayanmamış ve von Aster felsefe tarihi çalışmalarına yönelmiştir (Gökberk, 1993, s. 29).

20.yüzyıl Fransız felsefesi özellikle fenomenolojiye dayanan Alman mirasını keşfetme ve alımlama faaliyeti içerisinde olmuştur; bu keşif felsefenin kendisi adına önemli bir andır. Sartre da dahil olmak üzere genç Fransız filozofların fenomenolojiyi keşifleri, fenomenolojinin Almanya'da yapamadığını Fransa'da yapma fırsatı vermiştir. Descartes etkisinden sonra 20.yüzyılda farklı bir felsefi güzergaha yönünü çeviren Fransız felsefesi, özellikle Derrida, Nancy, Ricoeur, Sartre, Levinas, Deleuze ve Foucault'nun Alman felsefesiyle etkileşimleri sonucu önemli düşünce ekollerinin oluşmasına zemin sağlamıştır. Neredeyse bütün Fransız filozofların üzerine yazdığı Kant bir başlangıç noktası özelliği tesis etmiş, Sartre Berlin'de kaldığı dönemde Husserl ve Heidegger'in yapıtlarını doğrudan kendi dillerinde okuduğunda perspektifi değişmiştir. Derrida, Alman düşüncesine, özellikle Hegel ve Heidegger'in anlam geleceği barındıran metinlerine büyük şeyler borçlu olduğunu beyan eder; onun Kant, Hegel, Nietzsche okumaları Fransız felsefesinde dönüştürücü perspektifler sağlamıştır (Derrida, 2010, ss. 168-169). 20.yüzyıl Fransız felsefesinin şekillenmesinde büyük rolleri olan Deleuze ve Foucault için yine Nietzsche bir başlangıç noktası arz eder. Kant'tan Heidegger'e uzanan bu düşünce skalasında Fransız filozoflarına çekici gelen ve alımlayıp işledikleri miras, felsefenin bu alımlamalara ve etkileşimlere tamamen açık evrensel karakterini ortaya koyar. Ancak bir yandan da bütün bu Fransız filozoflar aldıkları mirası işlemiş, ona Fransız karakteri katmışlardır. Özellikle fenomenolojinin alımlanmasında Husserl ve Heidegger'de soyut ve ontolojik sınırlar içinde kalan birçok kavram, Fransız felsefesinde ve özellikle varoluşçularda bireysel ve toplumsal yaşamda yeni biçimlerin arayışına götüren canlı bir rol üstlenmiştir. Fenomenolojinin düşüncenin yaşamsal zeminiyle kurduğu ilişki, kavram ve yaşam arasındaki diyalektiği aşan bir varoluş tarzı arama edimiyle Fransız felsefesinin 20.yüzyıldaki esas meselesi haline gelmiştir (Badiou, 2015, ss. 12-14).

Fransız filozofların Alman felsefesini alımlama ve işleme faaliyetinde öne çıkan nokta, felsefeyi çağdaş dünyanın yoğunlaştığı yönlerle yaklaştırma çabası olmuştur. Badiou, Fransız uğrağının felsefeye yeni bir yer tayin ettiğini savunur; felsefeyi akademik olanla sınırlamayan, felsefi siteyi özellikle edebi site olmak üzere sinema, tiyatro, psikanaliz, siyaset gibi başka disiplinlerle geçiren

hale getiren bir felsefi atmosfer oluşturmak Fransız felsefesinin çağdaş görünümü haline gelmiştir (Badiou & Nancy, 2017, ss. 9-11). Felsefeyi akademiden çıkararak gündelik hayatın dolayımına sokmak, ona burada işlerlik kazandırmak felsefeye eleştirel bir konumla toplumu yönlendirme işlevi yüklemiştir. Sanatsal, bilimsel, siyasal, toplumsal hemen her olgu ve olayda felsefenin yabancı bir misafir gibi durumları yorumlaması değil bu alanlarla iç içe bir şekilde olaylara yön vermesi hedeflenmiştir. Felsefi düşünmeyi varoluş ve eylemle yeni bir ilişkiye dahil eden bu felsefi atmosfer, felsefeye varoluşçu kimlik tahsisi de denilebilecek bir tavır yüklemiş ve varoluşçuluğu 20.yüzyıl Fransız felsefesinin önemli karakteristiklerinden biri haline getirmiştir.

Alman felsefesinin bu Fransız işlemi, felsefenin kadim sorunlarını dışladığı, felsefeyi felsefi olmayan bir tarza evirerek düşünmenin ayırt edici fonksiyonlarını kaybettiği yolunda güçlü eleştiriler de almıştır. Özellikle varoluşçuluğun felsefi gelenekten kopuşu ve zaman zaman hedefini aşan yönelim ve akımlarca popüler hale getirilmesi, onun bir felsefe olmadığı, edebi bir akım, entelektüel bir faaliyet ya da moda olduğu gibi suçlamaları beraberinde getirmiştir (Sartre, 2007, ss. 60-61). Popülerlik tartışmalarının ötesinde varoluşçuluğun felsefi gelenekte yarattığı kırılma ise üzerinde odaklanılmayı hak eden ciddi bir dönüşümdür. Varoluşçuluk ister entelektüel bir faaliyet isterse felsefi bir eğilim olarak okunsun felsefenin alışıldık müfredat ve söyleminde köklü değişiklikler yaparak felsefi bir an yaratmıştır. Ancak bu felsefi ânın felsefenin evrensel çağrısına sadakati ya da düşünsel kökenleri tartışmalıdır. Bu yeni, yaratıcı ve evrensel anın düşünsel bir birliği var mıdır? Kavramlar yerine yaşamı temel alarak felsefenin doğasını ve koşullarını dönüştürme teşebbüsü felsefeye bir mühür vurma faaliyetine mi dönüşmüştür? Bu sorulara varoluş felsefesinin felsefi düşüncede yarattığı kırılma irdelenerek cevap aranabilir.

Varoluş felsefesine bir başlangıç noktası veya ismi tayin etmek oldukça güç olsa da Hegel’in nesnel hakikate, diyalektiğine, sistem düşüncesine radikal bir başkaldırı yapan Kierkegaard’la temellendirilir; akımın dünyaya yayılmasında ise yönelimleri ve tarzları birbirinden oldukça farklı olsa da Sartreci şema egemen olmuştur. Heidegger’in *Varlık ve Zaman*’ındaki fundamental ontoloji doğrultusunda şekillenen varoluşçuluk, özcü düşüncelere, rasyonalizme, bilimciliğe, Aydınlanmacı dünya görüşüne ciddi reddiyeler sunmaktadır. Modern felsefenin temel yapısıyla bir karşıtlık içinde oluşturulan varoluşçuluk, geleneksel metafizikten bir kopuşu serimler. Modern felsefenin objektiflik arayışına karşı varoluşçuluğun sübjektiflik kıstası, soyut ben’e karşı somut ben anlayışı, sistem ve bütünselliğe karşı devinim ve oluş anlayışı, mutlaklığa karşı muğlaklığı sahiplenmesi bu kopuşun yarattığı önemli karşıtlıklardır. Varoluş felsefesinin formelcilikten ve sistemcilikten uzak genel eğilimi onu sübjektif ve pozisyonuz bir düşünce çerçevesine dahil etmektedir. Varoluşçuluğun belirli bir sistematığı olmadığı için “Varoluşçu” üst başlığı altında değerlendirilen filozoflarda tarihsel ve entelektüel bir birlik bulabilmek oldukça zordur; varoluşçuluk tam da böyle bir sistematığe, düşüncenin bir dizgeye, birliğe dökülmesine ve bu sistemlerin sunduğu vaatlere karşı çıkma edimine dayanır (Mounier, 1986, ss. 44-56). Varoluşçuluğun modern felsefenin dünyayı bir sisteme dökülebilecek bir gerçeklik olarak görmesine, insanı ve dünyayı birbirinden ayrı olgusalıklar olarak değerlendirmesine itirazı, bilimlerin derinleştirilirken insan ve varoluşunun felsefeden dışlanmasına yöneliktir. Bütün felsefe tarihi dünyanın insana dayattığı sorunlardan bir sistematığe kaçış girişimi haline gelmiş, bu sistemlerin dışında kalan her şey felsefenin dışına itilmiştir. Bu girişimin doruk noktası olan Hegel’e teorik değil varoluşsal gerekçelerle reddiyeler sunan Kierkegaard’a göre kavramlarla kurulan tüm bu sistem felsefeleri “içinde kimsenin yaşamadığı harikulade bir saray” inşa etmektedir. İnsandan uzak, soyut, nesnel hakikat anlayışına karşı savunduğu öznel hakikat ise öznel bireyin varoluş mücadelesini temel almıştır.

Varoluşçuluğa belirli bir başlangıç noktası tayin edememenin bir diğer sebebi de varoluşçu temel temaların felsefenin kadim soru ve sorunlarıyla kopmaz bir bağının olmasıdır. Varoluş felsefesinde varlık sorusunun insan olma sorunuyla bağlantısı, felsefe tarihinde ilk olmasa da farklı bir yolla tekrar gündeme gelmiştir. İyonya fizikçilerinin evrenin oluşumuyla ilgili savlarına karşı Sokrates’in “Kendini tanı!” buyruğu varoluşsal bir çağrıdır. Bu çağrı insana varolan niteliğinin uğradığı içsel ya da dünyevi baştan çıkarılmaları anımsatmaya ve onu uyandırmaya çalışan felsefenin ilk yordamıdır (Mounier, 1986, s. 45). Ancak Sokrates’in bütüncül ve Mutlak hakikat nosyonu varoluşçuluğun temel tezlerine karşıttır. Bu nedenle bir filozofta varoluşçu bir temanın işlenmesi onu bu eğilimin içinde değerlendirmek için yeterli değildir. Varoluşçuluk

aslında bu temel temaları işleyişiyle felsefeyi doğuş noktasında ele almakta, bir geleneği yeni bir tarzda canlandırmaktadır. Varoluşçulukla beraber felsefenin uzun yüzyıllar sarsılmaz birer temel olarak kabul ettiği bazı ana kavramları yeni içeriklerle doldurma edimi ağırlık kazanmıştır. Varoluşçu filozoflar geleneksel felsefenin soyut bir şekilde ele aldığı insan varoluşunu somut bir bağlamda değerlendirmekte, felsefe tarihindeki birçok problemi yaşam bağlamında pratik bir problem olarak görmektedir. Geleneksel felsefede Tanrı’nın varlığı bağlamında tartışılan özgürlük problemi, varoluşçuluk açısından bir hayat tarzı olarak soru konusu edilmektedir. Varoluşçuluğun soy kütüğü bu açıdan felsefenin kökenlerine sıkı sıkıya bağlı ve felsefenin evrensel çağrısına sadıktır (Badiou, 2015, ss. 10-12).

Varoluşçu filozoflar felsefeyi kavram ve yaşam diyalektiği içinde iki olguyu da dışlamayan bir pozisyonda işlemiş ve kavram ile yaşam deneyimini birbirinden ayırmayan bir yazı mahallinde kendilerini konumlandırmışlardır. Filozofların kullandığı kavramlar artık kanlı canlı yaşayan bir yaratımı ve süreci içeren, kendi içinde dönüşen gelişen kavramlardır (Badiou, 2015, ss. 12-14). İnsan, düşüncelerin, inançların, yaşam formlarının üzerine işlendiği bir bal mumu gibi değerlendirilmekten uzaklaşmış ve düşünceye olduğu kadar kör bir istence de sahip diyalektik bir devinim olduğu göz önünde tutulmuştur. Bu yeni çağrı bağlamında, insan felsefe yapmanın kaynağı haline gelmiş, öznel hakikati, varoluşu, zamanı algılayışı, sonluluğu, bir dünyaya ve tarihe bağlı oluşu yeni bir düşünme tarzıyla felsefenin esas meselesi haline gelmiştir. Bu yeni tarzla birlikte felsefenin birincil sorununun tüm uzanımı içinde varoluş değil bireysel insan varoluşu olduğu öne çıkar. Varoluşçuluğun 20.yüzyıl felsefesinde yeni, yaratıcı, evrensel ve tekil bir yaratımla ortaya koyduğu bu yeni tarz, hiç kimsenin gündelik hayatını ilgilendirmeyen evrensel bir hakikat yerine, canlı, bireyin özlemlerine sağır olmayan, ontik ve ontolojik sorunlarını çözmede işlevsel olabilecek yaşayan bir hakikati arzulanır hale getirmiştir (Mounier, 1986, ss. 53-54). Varoluşçuluğun temel temalarındaki değişimle birlikte özne anlayışı da değişmiş, Descartes’ın rasyonel ve bilinçli yani düşünümsel öznesi kendi varlığı, çevresi, bedeni ve yaşamına daha bağlı, bilinçli öznenen daha kapsamlı ve sadece bilinçle açıklanmayan kanlı canlı bir özneye dönüşmüştür (Badiou, 2015, s. 13). Varoluşçuluğun bu yeni öznesi, yaşamda ve düşüncede izleyici değil aktör olarak yer alan, bu dünyada olmaklığıyla, aldığı sorumluluklarla kendi kendini inşa eden bir öznedir.

Varlık sorusunun sadece epistemolojik bir soru değil yaşamsal bir soru olmasının getirdiği bir dönüşümle, var olanın yoğunluğu ve sorumluluğu içinde sürdürülen bir yaşama yaptığı çağrıyla varoluşçuluk bir “izm” haline gelmeye başlamıştır. Varoluşçuluğun bu çağrısı, sadece Fransa’da değil tüm dünyada yayılırken oldukça yoğun sosyal ve kültürel hareketliliğin olduğu ve yeni bir yaşam ve düşünce tarzı arayışında olan Türkiye’de de güçlü bir karşılık bulmuştur. Kierkegaard’dan başlayarak Sartre’a kadar uzanan düşünce skalasını belirleyen unsurların Türkiye’de yarattığı düşünsel ve eylemsel etkiyi ise Joachim Ritter’in konferansları ve Türkiye’de alımlanışıyla açabiliriz.

VAROLUŞÇULUĞUN TÜRK AKADEMİSİNE İLK YANSIMALARI

Türkiye’de varoluşçuluğa ilgi, dünyada olduğu gibi siyasi ve sosyal gelişmelere göre değişimler gösterir. Fransa’da 1960’ların öğrenci isyanları sırasında bireysel sorumluluğa yaptıkları vurgu, ezilmişlerle kendilerini özdeşleştirmeleri, bireysellikleri ve bohem duyarlılıklarıyla başta Sartre ve Camus olmak üzere varoluşçular oldukça popülerdir. 1970’lerin sonu ve 1980’lerde hareketin çöküşüyle birlikte popülerlikleri azalmış, ancak komünizmin çöküşünden sonra, insan hakları savunuları, liberallikleri, başkaldırı görüşleriyle yeniden ilgi odağı haline gelmişlerdir (Bronner, 2015, s. 156).

Türkiye’de de 1950, 1960 ve 1980’lerde varoluşçuluğun Türkiye’de tartışılma şekli modernleşme tecrübesiyle yakından ilişkilidir. 20.yüzyılda öncelikle Kıta Avrupası’nda ve sonrasında tüm dünyada oldukça yoğun bir ilgiyle karşılanan varoluşçuluk, Türkiye’ye Sartre varoluşçuluğunun yarattığı atmosferle hemen hemen eş zamanlı olarak girmiştir (Direk, 2007b, ss. 441-445). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünü kuran ünlü pozitivist Hans Reichenbach’ın başkanlığı döneminde bilimi ilerlemenin aracı, felsefeyi de bilim üzerine düşünme faaliyeti olarak değerlendiren bilimci bir yaklaşım hakimdir. Pozitivizmi anlamlı bir felsefe yapmanın tek yolu olarak gören bu düşünsel atmosfer, Darülfünun’da okutulan felsefeyi reddettiği için ülkede

felsefeyi yeniden inşa etmeyi gaye edinir. Ancak fen bilimlerinde sağlam temelleri olmayan öğrencilere mantık ve bilim felsefesi derslerinin zor gelmesi ve Reichenbach’ın derslerini Almanca anlatması gibi durumlar bu amacı sekteye uğratmıştır. Türkiye’de kaldığı beş yıl boyunca hem ülkeyle hem de akademik çevrelerle istediği yakın bağı kuramayan Reichenbach, derslerinde sembolik mantık, epistemoloji, bilim felsefesi gibi derslerin öğrencilerden yeterince karşılık bulamadığından yakınmıştır. Hem burada etkili ve daimî bir felsefe ekolü oluşturamaması hem de konuşma ve yazılarında geçmiş tamamen terkedilmedikçe felsefe yapılamayacağı yönünde söylemleri onu tartışmalı bir konuma taşımıştır. Ancak Reichenbach’tan bağımsız olarak bilim felsefesi derslerine gösterilmeyen ilginin felsefi altyapısı tartışmalı olan varoluşçuluğa gösterilmesi, Reichenbach’ın alanı olan bilim felsefesinin ülkemizdeki konumu açısından üzücü bir durumdur. Konuyla ilgili olarak Einstein’a yazdığı mektubunda Reichenbach bu başarısızlığı şu sözlerle aktarır:

“...Ne yazık ki, burada bulunduğum iki buçuk yıl benim için büyük bir hayal kırıklığı oldu. Buradaki görevimde tam olarak bağımsız olduğum doğru; tek filozof benim. Fakat buradaki üniversitenin yapılandırılmasında doğa bilimleri bütünüyle felsefeden ayrılmıştır. Kürsüm Edebiyat Fakültesi’ne bağlı; öğrencilerim matematik ya da fizikte herhangi bir temeli olmayan, yalnızca edebiyat bölümüne kayıtlı öğrenciler ve bu nedenle kendimi hiçbir şekilde buraya ait hissetmiyorum. Öğretim kadrosundaki eksiklik yüzünden felsefe tarihi dersleri de vermek zorunda olmam aslında çok da kötü değil; ama Almanya’da uzun bir süre savunduğum felsefi görüşlerimi zerre kadar ön plana çıkaramamak bana büyük bir acı vermekte.” (Reichenbach, 2011, ss. 52-53).

Öğrencilerle yaşanan bu kopukluk, Reichenbach’ın derslerinin anlaşılmasının yanında, öğrencilerin felsefeden beklediklerini bu müfredatın onlara vermemesinden de kaynaklanır. 1930’lardan savaşın bilfiil sürdüğü 1940’lara kadar dünyanın da Türkiye’nin de belirsiz geleceğinin yarattığı endişe, ümitsizlik, güvensizlik duygularıyla dolu öğrencilere bilim felsefesi bir çıkar yol olarak görünmemiştir (Direk, 2007a, ss. 431-432). Kimlik travmaları yaşayan gençler, hayatla, toplumla, tarihle ilişkisi olmayan bir felsefe yerine çağın sosyal, siyasal olaylarına uzak olmayan, insanın duygu durumlarını felsefi bir bağlamda değerlendiren akımlara ilgi duymuşlardır. Henüz Reichenbach döneminde öğrenciler Almanya’da tamamen onunkine zıt bir ekole sahip Hartmann ekolünde yetişmeye başlamışlar; Reichenbach üniversiteden ayrıldıktan sonra da Max Scheler, Martin Heidegger ve daha sonra da diğer Alman paradigmaları Felsefe Bölümü’ne girmiştir. Varoluşçuluk da böyle bir toplumsal ortamda Türk akademisinde öncelikle fenomenoloji yoluyla felsefi bünyeye dahil olmaya başlamıştır.

Varoluş felsefesini ülkeye ilk tanıtan isim olan Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş II* adlı eserinde Sartre, Heidegger, Karl Jaspers ve Gabriel Marcel’i fenomenoloji akımı çerçevesinde kısaca değerlendirir. Husserl’den temellenen ancak farklı eğilimlere yönelen Heidegger ve Sartre, Türkiye’de fenomenolojiyle ilişkinin bir anahtarındır. Ülken fenomenolojiyi “insana ait olayları mahiyet olarak tetkik eden” bir eğilim olarak nitelendirir ve esas başarılı sonuçlarının psikolojide kendini gösterdiğini beyan eder. Bu tarzda idrak, dikkat, hafıza, heyecan olaylarının; şuur, benlik ve kişiliğin tetkik edildiğini kısaca belirtir (Ülken, 1958, s. 2, 70). Hilmi Ziya Ülken kendi felsefi güzergahını açıklarken pragmatizm, pozitivizm, idealizm gibi düşüncelerin hiçbirinde rahat edemediğini, fenomenolojide ise aradığı temeli bulduğuna kanaat getirdiğini belirtir. Felsefe çalışmalarının başlangıcında hep toplumsal meselelere eğildiğini ancak kendi felsefi eğiliminin duygusal boyutlara da önem verdiğini ifade eder. Ülken, Max Scheler ve Heidegger’ci fenomenolojinin idealizm ve realizm arasındaki gerilimi sağaltacağı umudunu taşımaktadır. Ancak fenomenolojinin ikisinin de zararlarını toplayan bir alan olma ihtimali onun bu akıma karşı da mesafeli durmasına sebep olmuştur (Ülken, 2021, s. 13).

Türkiye’de fenomenolojiye ilgi fenomenolojinin kurucuları Husserl ve Heidegger üzerine yoğunlaşmaktan çok Sartre ve diğer varoluşçulara yönelmekle kendini göstermiştir. Heidegger’in Türkiye’de neden yeterince erken ve yoğun bir ilgi görmediği ise özellikle üzerinde durmamızı gerektiren bir konudur. Nicolai Hartmann’ın öğrencisi Takiyeddin Mengüşoğlu, Hegelci ve Marksist gelenekten gelen Macit Gökberk, Husserlci gelenekten gelen fenomenolog Nermi Uygur, Max Scheler’la estetik alanında uzman olan İsmail Tunalı, Bedia Akarsu gibi isimler vasıtasıyla yoğun bir Türk Alman etkileşimine girilmişken Heidegger’in akademide olmaması ilginçtir.

İstanbul Üniversitesi’nde Nazi soykırımından kaçarak gelen hocaların yoğun olması ve Heidegger’in Nazi olup olmadığı ve onun bu yönünün felsefesine dışsal kalıp kalamayacağı gibi tartışmaların olması onun Türkiye’de akademik çevreye geç dahil olmasının sebeplerinden biri olabilir. Heidegger her ne kadar varoluşçu terimini kabul etmese de onun önce Fransa’da, sonra tüm Kıta Avrupası’nda ve çalışmamız özelinde değineceğimiz üzere Türkiye’de de tanınmasında varoluşçu filozofların, özellikle Sartre ve Simone de Beauvoire’in payı büyüktür. Türk aydınları Heidegger’den ancak 1950 ve 1960’larda çoğunlukla Fransa’daki varoluşçu çevre vasıtasıyla haberdar olmuştur; Hilmi Ziya Ülken Heidegger egzistansiyalizminin, güç anlaşılır tümce kuruluşları ve zorlayıcı düşünme ve kavramsallaştırma tarzı nedeniyle birçok insana kapalı kaldığını ancak yine de belirli bir karşılık gördüğünü belirtir. Ülken *Felsefeye Giriş II* adlı eserinde ona çok kısa değinmiş, daha sonra ise *Yirminci Asır Filozofları* eserinde daha geniş bahsetmek suretiyle Heidegger’i daha yakından tanıtmıştır. Suut Kemal Yetkin ve Mazhar Şevket İpşiroğlu, Heidegger’in *Metafizik Nedir?* adlı kısa kitabını çevirmiş ve yayınlamışlardır (Ülken, 1992, s. 466; Bayraktar, 2016).

Heidegger Sartre’dan daha sonra tanınsa da onun Türk akademisine etkisi daha derin ve uzun vadeli olmuştur. *Varlık ve Zaman* bir dünyada varolmanın getirdiği duygu durumlarını ontolojik bağlamda konumlandırmakta, ölüm, varoluş ve diğerleriyle birlikte varolma gibi gündelik dünyayı fenomenolojik olarak analiz etmektedir. Heidegger’in geç dönemi diye adlandırılan dönüş döneminden sonra modernite eleştirisi, nostalji duygusu, hesaplayıcı ve teknik düşünmeye karşı öne çıkardığı şiiri ve mistisizmi içeren başka türlü düşünme tarzı, otantiklik düşüncesi, geçmişle kurduğu konservatif ilişki tarzı, yerel olanı öne çıkarması, kutsallık vurgusu, vatani sadece bir coğrafya olarak değil tinsel ikametgahlarımız olarak görmesi gibi vurgular Türk muhafazakâr entelektüeline daha yakın gelmiştir. (Direk, 2023, s. 64). Bu noktada ilk dönemde Türk filozoflar Heidegger ve fenomenolojisiyle tanışmamış olsalar da onun unutulmuş varlık sorusunun yeniden ve hakkıyla sorulması çağrısı Türk felsefeciler için bir vaat anlamına gelmeye başlamıştır. Heidegger’in Batı geleneğindeki ayrıcalıklı konumu ve Türk entelektüellerin hassasiyetlerine yakın konulardaki benzer tavrı Direk’in ifadesiyle Batı felsefesiyle önceki karşılaşmalardan farklı bir karşılaşma yaşanması arzusunu doğurmuştur (Direk, 2023, ss. 76-83). Heidegger’in Sartre üzerinden tanınmasına rağmen ondan farklı bir felsefi bağlamda kabul edildiğini yukarıda ifade etmiştik. Ancak kritik nokta Heidegger’e ilginin Sartre düşüncesinin Türkiye’de yarattığı etkiye bir tepki olarak da cisimleşmesidir. Sartre varoluşçuluğunun ateizmine karşın Heidegger’deki din konusunun muallaklığı, geç dönemdeki dini tınılar, kutsallığı (büyük saygınlık anlamında kullansa da) korumaya yaptığı önemli vurgu, Batı metafiziğini dekonstrüktöre edışı gibi konular varoluşçu havaya karşı yeni bir ruh olarak önemsenmiştir.

Ancak Sartre üzerinden canlanan Heidegger ilgisi yine de ilk alımlanışı sırasında Sartre varoluşçuluğunun gölgesinde kalmıştır. Sartre’ın Heidegger’den daha çok ilgi görmesi oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Varoluşçuluğun hayal kırıklığı, başarısızlık, kaygı, endişe gibi duygusal ve yaşamsal zorlukların içinde varolmaya çalışan gençlere hitap etmesi kaçınılmazdı. Sartre’ın felsefi çalışmaları yanında denemeleri, romanları, tiyatro oyunları, eleştirileri, kısa öyküleri gençler tarafından yeni bir yaşantıyı, yeni bir insan görüşünü dile getiren anlam çeşitliliğinin ürünleri olarak heyecanla karşılanmıştır (Kaufman, 1956, ss. 42-50). Heidegger *Varlık ve Zaman*’da Dasein’in egzistansiyal imkânlarla bir dünyaya fırlatıldığını ve kendi otantik varoluşunu kişinin kendi seçimleriyle belirleyebileceğini ontolojik/varoluşsal gerekçelendirmelerle ortaya koyar. Sartre ise bu belirlemeyi “Varoluş özden önce gelir.” veya “İnsan özgürlüğe mahkumdur.” şeklinde bir nevi mottoya dönüştürmüştür. Gençlerin olanaklarla dolu bir dünyayla karşılaşması ve kendi seçimleriyle bu dünyayı ve kendi gerçekliklerini belirleyebilecekleri vurgusu onun oldukça popüler olmasını sağlamıştır. Gençler arasında Heidegger’in etki gösteremeyişi onun felsefesinin bir dünyada olmanın varoluşsal çözümlemesini ontolojik sınırlar içinde bırakırken Sartre’ın bir yaşam tarzı, bir izm sunmasında yatar (Marcuse, 2020, s. 217).

Varoluşçuluk insan ve dünya arasındaki varsayılan bağın kopmasına bir meydan okuma, umudun ilerlemenin, anlamın ve vaadin olmadığı bir dünyada özgürlüğü arama vaadi olarak bir yaşam tarzı çağrısına dönüşmüştür. Varoluşçuluğun Türkiye’deki bu ilk etkisi çoğunlukla edebiyat çevrelerinde etkili olsa da Joachim Ritter ve Türkiye’deki öğrencilerinin çalışmaları akademik felsefi çevrelerde de etkin olmasına yol açmıştır. Ritter’in etkisiyle de güçlenen varoluşçulukla

ilgili Asım Bezirci’nin hazırladığı “Türkiye’de Varoluşçuluk” bibliyografyasına göre 1946’da Tercüme Dergisi’nde Yeni Görüşler başlığı altında varoluşçuluğu tanıtan çeviriler çıkar, Sabahattin Eyüpoğlu Sartre’in “Les Temps Modernes”de çıkmış yazısını çevirir. 1959’da A Dergisi “Varoluş Filozofları ve Varoluşçuluk Özel Sayısı”nı çıkarır. Sartre’in *Existentialisme Bir Hümanizmadır* adlı konuşması kısaltılarak Oğuz Peltek ve Erol Güney tarafından çevrilir. Turan Oflazoğlu Nietzsche ve Heidegger’den, Asım Bezirci Sartre’dan, Demir Özlü Jaspers’ten, Onat Kutlar Gabriel Marcel’den, Önay Sözer ve Sina Akşin Kierkegaard’dan bazı parçalar çevirmişlerdir. Bunlar haricinde gazete ve haftalık dergilerde de yoğun bir şekilde varoluşçuluğa dair çeviri, inceleme ve eleştiriler yer alır. Hilmi Ziya Ülken’in, Nusret Hızır’ın, Arslan Kaynaradağ’ın detaylı incelemeleri de varoluşçuluğu tanıtmada yararlı olmuştur (Bezirci, 2007, ss. 18-20). İlk defa 1956’da Yücel Dergisi’ne yazdığı yazı ve daha sonraki çalışmalarıyla Nusret Hızır’ın varoluşçuluk hakkındaki yorumunun kapsam ve ağırlığı ise Ritter’den sonra varoluşçuluğu felsefi atmosfere dahil etme çabasında önemli bir rol üstlenmiştir.

JOACHIM RITTER’İN TÜRK FELSEFESİYLE İLK TEMASI

Joachim Ritter’in Türkiye’ye gelişi Ernst von Aster’in ölümünden sonra, 1950’li yıllarda ontoloji ve felsefi antropolojinin etkisinin arttığı dönemlerdedir. Onunla aynı dönem gelen Hartman ekolünden profesörler Heinz Heimsoeth ve Bruno Baron von Freytag Löringhoff İstanbul Üniversitesi’nde ikinci akademisyen felsefeciler kuşağının formasyonuna katkıda bulunmuşlardır (Kaynaradağ, 2001). Onlarla birlikte ontoloji, felsefi antropoloji ve yavaş yavaş hermeneutik ile Heidegger’in alımlanışı Felsefe Bölümü’ndeki çalışmalara hâkim olmuştur.

Ritter, Hamburg’ta Ernst Cassirer yanında doktora yaptıktan sonra Erich Rothacker’in asistanı olmuş ve Mazhar Şevket İpşiroğlu Hamburg’ta ya da Bonn’da olduğu dönemde onunla tanışmıştır. Macit Gökberk’e göre, Ritter’in Türkiye’ye gelmesine Mazhar Şevket İpşiroğlu önyak olmuştur (Gökberk, 1993, s. 33). Heidegger ekolüne bağlı bir filozof olan Ritter’in, İstanbul Üniversitesi’nde 1953-1955 yılları arasında Varoluşçuluk uzmanlık alanında verdiği dersleri yoğun ilgiyle karşılanmıştır. Ritter’in bu süre zarfında öğrencilerine verdiği tezlerde de varoluşçuluk konusu ağırlıktadır.

Joachim Ritter, 1953-1955 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde varoluşçuluk derslerinden başka şu dersleri vermiştir; Avrupa Felsefesinin İdesi ve Tarihi II: Metafizik’in Problemi ve Konusu, Avrupa Felsefesinin İdesi ve Tarihi III: Descartes Tarafından Felsefenin Yeniden Temellendirilmesi ve Yeniçağ Felsefesi, Felsefe Tarihi Semineri: Descartes ve Kant Üzerine Çalışmalar, Tarih ve Toplum Felsefesi Üzerine Yorumlamalar, Felsefi Hakikat Kavramı Üzerinde Çalışmalar, Avrupa Felsefesinin Tarihi ve İdesi IV: Günümüz Felsefesi Üzerine Çalışmalar (Bıçak, 2011, s. 250). Ritter’in derslerini felsefe doçentleri Bedia Akarsu ve Hüseyin Batuhan tercüme etmişlerdir. Ritter’in ileriki bölümlerde detaylıca değerlendireceğimiz İstanbul Üniversitesi’nde verdiği varoluşçuluk konferansları (1954) da Hüseyin Batuhan tarafından tercüme edilmiş ve üniversite tarafından yayınlamıştır.¹

Ritter İstanbul’a gelmeden önce II. Dünya savaşında yedi yıl esir kalmıştır; Bedia Akarsu onun İngilizlere yedi yıl süren tutsaklığı sırasında gerçek bir dram yaşadığını belirtir ve onun “En ağrıma giden şey numarayla çağrılmak oluyordu.” dediğini aktarır; numarayla çağrılmak esirlerin kişiliklerinin kaldırılmasını ve birer sayıya indirgenmelerini simgeler (Akarsu, 1993, s. 183). Ritter de bu uzun süre boyunca ve sonrasında birçok kültür adamının, felsefecinin, sanatçının bunları yaşadığına şahit olmuştur. Bunlara tanıklık sadece biyografik bir ayrıntı olmaktan öte varoluş felsefesinin temel tezlerinin yaşamsal yansımaları olarak değerlendirilebilir. Heidegger’in

¹ Ritter’in varoluş felsefesi dışındaki çalışmalarına kısaca değinirsek; onun Orta çağ ve Rönesans ile ilgili üzerinde durduğu filozoflar Plotinos, Augustinus, Albertus Magnus, Johannes Kepler’dir. Aristoteles’te pratik felsefe (politik ve etik) ve doğal hak konuları üzerine çalışmış ve bu konuda “Aristoteles ve Sokrates’ten Öncekiler” isimli çalışması Hüseyin Batuhan tarafından çevrilerek Felsefe Arkiivi’nde yayınlanmıştır (bkz. Ritter, 1955). Ritter’in Aristoteles okumasına dair, Aristoteles’i “varoluşsal” ve aynı zamanda “temel-ontolojik” bir perspektiften yorumlama eğiliminde olduğu ve onu Hegelci bir bakış açısıyla okuyarak düşüncesindeki dini, politik ve kültürel ya da geleneksel unsurları abarttığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Ritter ayrıca kültür ve tarih felsefesi üzerine çalışmış olup, Hegel ve Fransız Devrimi üzerine *Hegel und die französische Revolution* (1957) adlı çalışması onun tanınmasında oldukça etkili olmuştur. Ritter bu çalışmasında Hegel’in etiğin politik temeline ilişkin Aristotelesçi öğretiyi kabul etmesini iki düşünür arasındaki ilişkiyi anlamak için bir temel olarak görmüştür. Ayrıca Hegel üzerine “Person and Property in Hegel’s *Philosophy of Right*” adlı çalışması da önemlidir (bkz. Ritter, 2004).

Dasein belirlenimiyle vurguladığı gibi bizler bir dünyada varolan ve o dünyayla bütün eylemselliğiyle birlikte enkarne olan varlıklarız. Dolayısıyla içinde bulunulan çağın tarihi, siyasi, sosyolojik durumu bireyin varlık sorusunu etkilemekte ve felsefe de bu soruya dayandığı için zamanın sesi ile felsefenin sesi ayrılmaz olmaktadır. Ritter de yaşadığı çağın olaylarının bireylerin varoluşlarına yaptığı etkiyi birebir yaşamış bir isim olarak varoluşçuluğun temel tezlerini yaşamsal anlamda da deneyimlemiştir.

Ritter’in üniversitedeki derslerini öğrencilere tercüme eden Bedia Akarsu, “Wilhelm Von Humboldt’ta Dil ile Kültürün Bağlantısı” isimli doktora tezini onun danışmanlığında tamamlamıştır. Akarsu’nun onun hakkındaki ifadeleri Ritter’in bölüme gelen diğer hocalardan daha farklı bir uyumlanma sürecine girdiğini destekler.

"Ben kendi adıma, felsefe bakımından, hocam von Aster'den sonra en çok Ritter'den yararlandım. Von Aster'le başladığım doktora çalışmam sonuna yaklaşmışken, hocanın ölümüyle ortada kaldı. Birden kırılmıştım. Birkaç yıl öylece bıraktım Humboldt üzerindeki çalışmamı. Sonra Profesör Ritter gelince onunla yeniden başladım. Derslerini ben çeviriyordum Ritter'in, bu yüzden daha bir yakından tanıma olanağı buldum kendisini. Çok ilgilendi benim çalışmalarım. Yeni bir yöntem ve yeni bir yaklaşımla ele aldım Humboldt'u. Gerçekten çok yararlandım Ritter'den, gerek düşüncelerinden, gerek yönteminden. Yeni bir bakış açısı getirdi bizlere. Dersleri ve seminerleri çok canlı oluyordu. En çok üzerinde durduğu süreklilik kavramı idi. "Philosophia perennis" (sürüp giden felsefe) görüşünü sık sık yinelerdi. Öğrencilerle yakından ilgilenirdi. Çok sevdi Türkiye'yi, İstanbul'u, Türkleri. Doğayı da çok seviyordu. Yürüyüşlerimize katılıyor, Almanya'da bulamadığı şeyleri burada bulunduğunu söylüyordu. Buraya gelmesi kendisine çok yaradı, çok şey kazandırdı. Bunu söylerdi her zaman. Nitekim, ününe de buradan gittikten sonra erişti, en yankı yapan, en iyi yazılarını buradan gittikten sonra yayımladı. Yani, yararlanma karşılıklı oldu, belki de ilk kez." (Akarsu, 1993, ss. 182-183).

Akarsu’nun Ritter hakkındaki uyumlanma vurgusu, çalışma alanı olan varoluşçuluğa Türkiye’de gösterilen ilgiyle de ilişkilendirilebilir. Varoluş felsefesinin özellikle edebiyatla ilişkili olmasının getirdiği kolaylık ve içerdiği konuların yaşamla iç içeliği Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de gençler arasında popüler olmuş, öğrenciler arasında ilgiyle karşılanmış ve bu da Ritter’in uyumlanmasında etkili olmuştur.

Bedia Akarsu, varoluşçuluğun Türkiye’de ilk yayıldığı bir moda-felsefe haline geldiğini belirtir. Ritter’in derslerini çeviren bir diğer isim Hüseyin Batuhan ise o dönem varoluşçuluktan kendisine “tiksinti” geldiğini, bu nedenle Heidegger’in eski bir öğrencisi olan ve hala onun gibi felsefe yapmayı sürdüren Ritter’e -her ne kadar insani olarak onu sevse de- düşünsel açıdan bir yakınlık duymasının imkansız olduğunu belirtir (Batuhan, 1993, s. 285). Varoluşçuluğun Türkiye’deki ilk alımlanışlarındaki tereddütlerle Nermi Uygur’un ifadelerinde de karşılaşırız. O da hem varoluşçuluğun sunduğu yeni düşünme ve yaşama tarzlarını benimsemekte hem de onu popüler kılan bazı yorumların felsefeyle ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. Aşağıdaki ifadeleri bu genel algılayışı oldukça net serimlemektedir:

“Genel kültüre, günlük üsluba varıncaya dek, varlığımızın en umulmadık yönlerini, dünyamızın her yanını yoğurdu varoluşçuluk. Bazı bakımlardan felsefeye katkısı pek kalıcı değil sanıyorum. Bazı el atışlarının da onarılması gerekiyor. Ne var ki Sartre’sız, Camus’suz, Heidegger’siz düşünemiyorum 20. yüzyılı. Ancak, bazı yorumlayışlara bakıp varoluşçuyum diyemem. (Kim diyebilir ki! Sartre da seve dileye kullanmıyordu bu deyim. Camus, bir bakıma, varoluşçuluğa karşı olduğu için *Sisyphé Efsanesi*’ni yazdı. Heidegger öfkeyle «varoluşçu değilim» diye bağırıyordu sık sık). Gene de varoluşçuyuz hepimiz diyesi geliyor insanın. Ama doğru olur mu bu? Değil mi ki her yandan taşlanıyor, öyleyse meyvalı bir ağaçtır varoluşçuluk.” (Uygur, 1993, s. 166).

Moda ve popülerlik gelip geçici olanı felsefe ise daimî olanı, değişmeyen arayıştır. Bir felsefe akımının moda haline gelmesinin bazı ciddi handikapları bulunsa da varoluşçuluğun popülerleşmesi bu felsefenin ciddi sorularla uğraştığı gerçeğini de değiştirmez. Varoluş felsefesi, bir dünya içinde bulunan insanın kendini burada gerçekleştirmesi, bu dünyanın dayattığı güvensizlik, hiçlik, kendini gerçekleştirme, varoluşun otantikliği ve bu sahilliği arama, başkalarıyla -kendini toplamda eritmeden- etik bir ilişki kurabilme gibi varoluşun bütün boyutlarını içerir (Akarsu, 1987, ss. 187-188). Bunlar hem gündelikliği içinde kendini insana her

an dayatan sorunlar olması hem de felsefenin kadim sorularını taşıması bakımından ayırt edici bir öneme sahiptir. Ritter’in, derslerinde ve aşağıda değerlendireceğimiz üzere konferanslarında, değişim ve süreklilik diyalektiği içerisinde varoluşçuluğun konumuna dair tespitleri, varoluşçuluğun Türkiye’de farklı ve ayırıcı bir tarzda alımlanmasını mümkün kılmıştır.

DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK İKİLEMİNDE JOACHIM RITTER’İN VAROLUŞÇULUK KONFERANSLARI

Ritter, İstanbul Üniversitesi’nde 1950 yılında üç konferans vermiş, bu konferanslar Hüseyin Batuhan tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiş ve 1954 yılında *Varoluş Felsefesi Üzerine* adıyla yayınlanmıştır. Ritter’in birinci konferansı, “Varoluş Felsefesi ve Bu Felsefenin Günümüzün Geçirdiği Bunalımdan Çıkışı”, ikinci konferans “Özsüz Varoluş” ve üçüncü konferans da “Birey ve Metafizik Meselesi” adını taşımaktadır (Ritter, 1954).

Ritter varoluşçuluk konferanslarına yazdığı *Önsöz*’de 1950 yılında verilen bu konferansların dört yıl sonra değiştirilmeden yayınlanmasını varoluşçuluğun yaşamın değişen ve geçici boyutlarıyla ilişkisi açısından değerlendirir. Bu vurgusuyla Ritter, felsefesinde önemli bir işlevi bulunan philosophia perennis’in varoluşçuluk yorumunda da anahtar konumunda olduğunu serimler. Ona göre varoluş felsefesinde bir kaynaşma ve geçiş devrinin ürünü olan pek çok nokta bulunmakla beraber bir yandan da felsefi Geist’in değişmeyi, muhafaza edilmek zorunda olanı vardır. Bu üç konferansın da ana teması, bireyin modern toplumdaki rolü ve varlık sorusunun değişen şartlara göre yeniden uyarlanması ve yeniden sorulmasıdır.

Ritter varoluş felsefesinin dünyaya yayılmasında en önemli etkeni zamanın sesi ile felsefenin sesini birleştirmiş olması olarak görür. Bu çıkış noktası felsefeyi günün meselelerinden uzak, soyut konular üzerinde kavramsallaştırmalarla oluşan bir refleksiyon olarak değerlendiren klasik felsefe yapma tarzlarının bir tür reddiyesidir. Ritter konferansında felsefenin saatinin akşamın alacakaranlığı olduğunu ve bilge Minerva’nın baykuşunun sessiz uçuşunu ancak bu geri çekilmeyle başlatabileceğini savunan Hegelci düşünceyi varoluşçuluğun karşısına yerleştirir. Varoluşçulukla beraber felsefe gündüz vakti sokağa inmiştir. Felsefenin bu dönüşümü, Sartre’ın geleneksel felsefi düzlemde bir filozofun ancak başka bir filozof tarafından yanlışlanabildiğini, günümüzde ise filozofların görüşlerinin sokakta tartışıldığı tespitinde de vurgulanır. Tarih ve kültür felsefesi konusunda da uzman olan Ritter’in felsefenin toplumdaki işlevinin dönüşümüyle ilgili tespitleri de önemlidir. Ona göre felsefe bireylerin de milletlerin de konfor zamanlarında değil çöküşlerin, devrimlerin meydana geldiği hareketli kaos zamanlarında bir sabite olarak varlığını korur. Bu hareketli dönemlerden sonra bir tür sığınak vazifesi gören ve korunaklı bir yapı arz eden felsefe kaybedilen temeli arama işlevi üstlenir. Ancak çağdaş dönemde felsefenin kaybolan arama misyonu değişmiş bulunmakta; zamanın sesi felsefeyi yönetmekte ve içeriğini müfredatını belirlemektedir. Ritter varoluşçuluğu karakterize eden şeyin tam da tarihe güvenin kaybedildiği, yerin ayaklar altından kayıp gittiği dönem olduğunu ve bugün düşüncenin bu kaymayı dile getirmek, bunun tanıklığını yapmak ve olayların tam kalbinde olmak olduğunu belirtir. Felsefe varoluşçulukla birlikte bir hakikat arayışı olmaktan çıkmış, hakikat icat etme fonksiyonunu yüklenmiştir (Ritter, 1954, ss. 5-6).

Ritter ilk konferansında birbirinden farklı yönelimlere sahip olsalar da Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Sartre, Marcel, Jaspers gibi filozoflar bağlamında “yitirme” probleminde odaklanmakta ve maddi ve manevi güvenliğini yitirme tehdidi hisseden insanı varoluşçuluğun çıkış noktası olarak görmektedir. Sallanan yer imajıyla karakterize olan bu bunalım, ilk kez varoluşçulukla beraber bir felsefe problemi haline gelmiştir. Ritter, bu bunalımı irdelerken kısaca Heidegger’e atıf yapsa da -kendinin de *Önsöz*’de belirttiği gibi- Heidegger’in bunalımı geleneksel metafizikle ilişkilendirmesini derin bir şekilde analiz etmemiştir. Ritter konferansında yüzyılın bilimsel ilerlemesini, insanın tabiat üzerindeki pratik egemenliğini pozitif bir olgu olarak olumlar ancak modernizasyonun bireylerin varlığına bir tehdit gibi inmek zorunda olduğunu belirtir. Ritter burada da Heidegger’in teknoloji eleştirisine yer vermemektedir. Varoluşçuluğun dışsal tezahürlerine ağırlık verdiği bu ilk konferansta Ritter, Sartre’ın felsefeyi kamu hizmetine sokmasına ve roman, tiyatro, sinema gibi araçlarla halkın içine indirmeye çalışmasına önem atfetmekle birlikte, onun felsefenin değişmeyen özüne bağlı Heideggerci bir çizgiye daha yakın

olduğu görülebilir. Ritter konferanslarında bireylerin hissettiği toplumsal tehdidi Balzac, Hugo, Flaubert, İbsen, Strindberg ve Dostoyevski örneklendirmeleriyle değerlendirmekte; varoluşçuluğun temalarını serimlerken sık sık edebiyatçıları önelemektedir. Varoluşçuluğun kökeni olarak gördüğü Nietzsche ve Kierkegaard atıfları ise felsefelerinin yaptığı devrimden ziyade yaşamlarında yalnız ve ıstıraplı olmalarıyla ilgili varoluşsal durumlarına odaklanmıştır (Ritter, 1954, ss. 9-10).

Ritter’in ikinci konferansında ağırlıklı olarak Sartre vurgusuyla değerlendirdiği varoluşçuluk, tüm vaatlerle özellikle de Aydınlanmacı ve Hegelci vaatle çelişen ve hem idealizmi hem de materyalizmi reddeden bir gerçeklik üzerine kurulmuştur. Varoluşçuluğun sorusu herhangi bir soyut düşünceye değil “burada ve şimdi” mottosuyla dünyada bireyin somut varoluşuna odaklanmıştır (Marcuse, 2020, s. 206). Sartre felsefesinin metafiziği, geleneksel felsefeyi, tarihi, Tanrı’yı ve tüm gelenekleri “hayırlaması” ve bunlardan çözülmesi Ritter’e göre onun roman kahramanlarını çağı için alışıldık kalıplardan farklı bir yere çağırmaktadır. Sartre’a göre varoluştan önce verili bir öz ya da bir düzen olmadığı için bu yeni özne kendi gerçekliğini kendisi oluşturmalı, kendi dayanağını kendisi yaratmalıdır. Buna göre insan kendi tasarısından başka bir şey değildir. Bireylerin mahkûm olduğunu vurguladığı bu yeni özgürlük nosyonu, geleneksel kurtuluş teorilerinden uzaktır ve salt şimdiki zamana bağlı olan birey, geçmişini de geleceğini de kendine zincir yapmamaktadır. Sartreci bu yeni varoluş tarzı ve özne olmaya çağrılan mutlak özgür birey, edebiyat eserlerinde ve entelektüel çevrelerde popüler olsa da Türkiye’de rahatlıkla kabul görmesi mümkün olmamıştır. Varoluş felsefesinin geçmişe ve geleceğe değil şimdikiye yaptığı vurgu Türk düşüncesi açısından anlaşılabilir bazı noktalara sahiptir. Türk düşüncesinde gelecek bilinci vazgeçilemez bir öneme sahiptir ve bu bilinç geçmişinden bağımsız değildir; yaşadığını ve yaşayacağını belirler. Bu da düşüncenin sürekliliğini talep eden bir durumdur (Soykan, 1993, s. 58). Varoluş felsefesinin şimdi ve burada’ya yaptığı vurgu, şimdinin geçmişe hakimiyetini popüler bir atmosfer haline getirirse de bu hava kısa sürede dağılmıştır. Ritter bu vurgunun Türkiye’deki geçmiş ve gelecek algısına uymadığını, Kurtuluş Savaşı’nda verilen mücadeleyi anımsatarak ifade eder. Türk halkı Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kapitülasyonların getirdiği ekonomik ve siyasi cendereye başkaldırırken Avrupa egemenliğine karşı ulusların özerkliği ve özgürlüğü için ayaklanmıştır. Ritter toplumun her kesiminden insanın bu savaşa dahil olmasını, bireylerin kendini esirgemezliğini ve efsaneleşen cesaretini bireylerin ve toplumun özgürlükte ısrarına örnek gösterir. Bu toplumun geçmişi hayırlaması ve geleceği planlamaması mümkün olamaz (Ritter, 1994, ss. 40-41). Bu bağlamda Ritter’in varoluşçuluğun “şimdi ve burada” vurgusunu philosophia perennis ile ilişkilendirerek revize etmesi üzerinde durulması gereken bir konudur.

Ritter’in derslerinde ve yazılarında üzerinde ısrarla durduğu philosophia perennis (sürüp giden felsefe/ezeli hikmet) kavramı, varoluş ve süreklilik arasındaki ilişkiyi tartışmada önemli bir işlev üstlenir.² Kendi sisteminde birbirini kuşatan ve yepyeni bir dünya resmi veren matematik ve metafizik arasındaki ilişkilere özellikle vurgu yapar. Ritter, varoluşçuluğun değişimi temel alması ve philosophia perennis arasında kendi düşüncesine tayin ettiği konumu “ikiye-ayrılma” kavramıyla belirtir. Ritter bu kavramı öncelikle Hegel’in Fransız devrimini yorumlamasında bulur. Hegel bir yandan devrimin içi boş bir şiddete dönüşmesini üzüntüyle eleştirmiş bir yandan da devrime bağladığı felsefi umutlarını canlı tutmuştur. Devrim ona göre insan hakları kavramıyla insana insan olarak değer vermekte ve insanın özgürlüğünü devletin ilkesi haline getirmekteydi. Ben denilen artık Alman İtalyan Yahudi Katolik Protestan değil insan olarak değere sahipti (Sözer, 1994, s. 13). Ritter’e göre her düşünsel ve varoluşsal olguda ikiye-ayrılma kaçınılmazdır; günümüzün sorunlarını ve varoluşçuluğun temel problemlerini de ikiye-ayrılma bağlamında tartışılabilir ve aynı zamanda zorunludur. Ritter’in varoluşçuluk yorumunda philosophia perennis ile bağlantı kurarak ikiye-ayrılma işlemini uygulaması ona önemli ve ayırıcı bir konum verir. Varoluşçuluk yüzeysel bir değerlendirilmeyle popüler olanın, geçici olanın peşinde olduğu yönünde eleştirilmiş ve bu nedenle ona moda bir edebi akım yaftalaması yapılmıştır. Ritter’e göre felsefe daima köken üzerine (arkhe-substans) düşünmemdir. Ancak bu düşünmenin

² Ritter’in bu konuda yayınlanmış ilk çalışması: “Die Stellung des Nicolaus von Cues in der Philosophiegeschichte. Grundsätzliche Probleme der neueren Cusanus-Forschung,” *Blätter für Deutsche Philosophie*, 13 (1939-40), 111-155. Bu çalışma “Philosophia perennis” düşüncesinin savunucusu olan XV. yüzyılın Yeni-Platoncu ve gizemci filozofu Cusanus’un düşüncesinin ana sorunlarına bir giriş niteliğindedir. Daha geniş bilgi için bkz: (Hartmann, 1949, s. 432; Hopkins, 2002, s. 14).

insanı geleceğe de hazırlaması, geleceği de şekillendirmesi gerekir. Kökenle gelecek arasındaki bağın kopması ile felsefi düşünme ciddi bir tehdit altına girer. Ritter bu sorunu felsefenin toplumsal işlevi açısından düşünmekte, tarih çalışmalarına da tarihsizleşmenin açtığı boşluğun kritiğini yapmak için dönmektedir. Ritter’e göre geçmiş zamanın şimdiki zamanla ilişkisine günümüzde eski zamanların tanık olmadığı bir kopukluk egemendir. Ritter geçmişten, kökeninden kopmamayı tarihsel süreklilik konusu olarak önemser ve bu gerçekliği bugünün konusu olarak değerlendirir (Ritter, 1954; Koç, 2018, ss. 799-800)

Ritter, gelecek şimdi ve geçmiş arasındaki bu sorunun sadece varoluş felsefesiyle sınırlı kalmadığını, kültür ve tarih felsefesinin de en önemli sorunlarından biri olduğunu belirtir. Onun tarihte süreklilik ve kültürdeki değişimi analiz ettiği *Avrupa’nın Sorunu Olarak Avrupalılaşma* çalışmasında Türkiye, kendisi için kökene bağlılık ve değişim diyalektiğinde gerçekleşen devrimler bağlamında bir düşünme modeli teşkil etmiştir. Ritter’in kültür ve tarih felsefesi alanlarında üzerinde durduğu en önemli sorunlardan biri, günümüz Avrupalı ve Avrupalılaşan toplumlarında toplumun ait olduğu kökeni ile geleceği arasında beliren uçurumdur. Modern çağın sancılarını çekmek, modernleşmek, çağdaşlaşmak gibi deyimlerimizin ardında, endüstrileşmenin yaşam biçim ve düzenlerimizi değiştirmesi, teknolojiyle doğabilimin her yerde bir tarih bunalımı yaşatması, toplumları tarihsizleştirilmesi gerçeği yatmaktadır (Sözer, 1994, ss. 10-17). Bu noktada da Ritter ikiye-ayırılma metaforunu kullanır ve Avrupalılaşmanın bazı acılar yıkımlar getirebileceğini ama bir yandan da insanları geleneğin baskılarından, boş inançlardan, despotluktan, efendiden kurtardığını ve özgürleştirdiğini belirtir. Bilim ve teknik, akılcı üretim ve yönetim yöntemleri gibi kazanımlar da ikiye ayrılmanın olumlu yanlarından sayılabilir (Ritter, 1994, ss. 57-64). O, kendine özgü bu düşünsel güzergahı üzerinde gelenek ve gelecek hayranlığının yanlışlığına inanmakta ve ikisini de dışlamayan bir şimdi’ye bağlılığı varoluşçuluğuna temel yapmaktadır. Ritter’in değişim ve süreklilik arasında kurmaya çalıştığı denge, varoluşçuluğun keyfi öznel kararlara dayanan bohem bir tarza indirgenmesinin önüne geçebilecek ve felsefi sahnede yarattığı kırılmanın anlaşılmasını sağlayabilecek önemli vurgular taşımaktadır.

SONUÇ

20.yüzyıl Kıta Avrupası felsefesi geleneğinde filozoflar, iki büyük dünya savaşı geçirmiş ve üçüncünün tehdidini hisseden bir dünyada, somut tecrübelerle bağlı yeni düşünme tarzları ve yeni kavramsallıklar üretmişlerdir. Varoluşçuluk da bu düşünme tarzlarının -dünyada bulunduğu karşılık açısından- en etkililerinden biridir. Varoluşçuluğun değişken ama yön verici temaları, çağın olayları neticesinde köklerinden kopmuş ama bir yere bağlanamamış, geçmişini yitirmiş ve şimdiyi de yitirme tehlikesi altında bulunan insanın çağrısına kulak verebilme çabasıyla şekillenir. Ritter gerek derslerinde gerekse konferanslarında bireyin kendisine yöneldiğini hissettiği yaşamsal ve tinsel tehdidi varoluşçuluğun esas meselesi olarak değerlendirmiştir. Kierkegaard ve Nietzsche’den Heidegger’e, Sartre’den Marcel’e, Jaspers ve Camus’ye kadar çağın düşünürleri, soyut felsefi meseleleri tartışmaktansa bu tehdidin V/varlığa yaptığı etkiye yoğunlaşmayı zorunlu görmüşlerdir. Ritter’e göre varoluşçulukla açılan bu alan, yerel tecrübeleri evrensel bir bağlamda işleme ve değerlendirme fırsatı da sunmuştur. Bu doğrultuda herhangi bir tecrübenin veya kültürel deneyimin değerli veya değersiz olarak nitelendirilmesine neden olacak bir kıstas ya da ölçü bulunmamakta, deneyimin kendisi bizzat ölçü olmaktadır. Varoluşçuluk, Aydınlanmacı kültür devrimlerine, Kant ve Hegel’in felsefi konuların çokluğu olgusunu reddetmesine, Avrupa merkeziliğe ve evrensellik dayatmasına karşı başka kültürlerin ve felsefelerin eklektik yaklaşımlarını tanımayı temel almıştır.

Varoluşçuluğun klasik felsefe yapma tarzlarından farklı olarak zamanın sesiyle felsefenin sesini birleştirmesi nedeniyle bir felsefe olma statüsünü elde etmesi Fransa’da da kolay olmamış, popüler bir düşünce akımı ya da edebiyat tarzı olduğu yönünde ciddi tartışmalar söz konusu olmuştur. Varoluşçuluk Türkiye’de de ilk alımlandığı andan itibaren tartışılmış, sağ ve sol düşünce çevrelerinde felsefe mi yoksa moda bir edebi akım mı olduğu yönünde tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Ritter’in derslerini çeviren Bedia Akarsu’nun, Hüseyin Batuhan’ın daha sonra Nermi Uygur’un varoluşçuluğun felsefi altyapısına ilişkin çalışmada üzerinde durduğumuz ifadeleri de bu tereddüdü yansıtmaktadır. Hilmi Ziya Ülken varoluş felsefesinin getirdiği sınırsız subjektifliği,

bireyselliği, toplum karşıtlığını, seçimlerdeki özgürlük tutkunluğunu, çağın insanı bir yığılaşmaya dahil etmesine karşı bir protesto, radikal bir tepkisellik olarak değerlendirir. Ancak varoluş felsefesinin kişisel deneyimler üzerine kurulmuş öznel düşünceler ya da görecelilik ve keyfilik olarak yorumu varoluşçuluğun geleneksel felsefede yarattığı kırılmanın ve 20.yüzyılda felsefede yarattığı dönüşümün önemini yadsıma riski taşır. Fenomenoloji temelli varoluşçuluk sadece entelektüel bir faaliyet değil, 18. ve 19.yüzyıl felsefelerinin özne anlayışlarına radikal bir eleştiri ve alternatif getiren felsefi bir eğilimdir. Nusret Hızır varoluşçuluğun nelğine dair bu tartışmalara bakıldığında onu felsefenin gelebileceği en üst versiyon olarak da felsefenin tam karşıtı sayılabilecek bir anti-felsefe olarak tanımlamanın da olağan hale geldiğini ifade eder (Hızır, 2007, s. 97).

Joachim Ritter’ın Felsefe Bölümü’nde verdiği dersler ve varoluş felsefesi üzerine verdiği konferanslar Türkiye’de varoluşçuluğun akademi çevresinde tartışılmasına olanak sağlamış ve bu konuda daha sonra yapılan çalışmalara yön verici bir etkide bulunmuştur. Ritter’in 1950 yılında verdiği üç konferansının da ana teması olan bireyin modern toplumdaki rolü ve varlık sorusunun değişen şartlara göre yeniden sorulması ve değişim ve süreklilik diyalektiği içerisinde varoluşçuluğun konumuna dair tespitleri, varoluşçuluğun Türkiye’de farklı ve ayırıcı bir tarzda alımlanmasını mümkün kılmıştır.

Joachim Ritter, bir yandan felsefenin günün meselelerinden ayrı düşünülemediğini belirtirken, bir yandan da binlerce yıllık bir disiplinin kültür ve tarihte belirli süreklilikleri haiz olmasını bir çelişki olarak değerlendirmemektedir. O değişim ve süreklilik arasında kurmaya çalıştığı bu dengeli, Türk düşüncesinin yeni ve eski arasındaki yeniden yapılanmasında da önemli bir kriter olarak gözlemler. Ritter İstanbul ve Ankara’yı eski ve yeninin izlerini sürerek gezmiş ve bu şehirlerdeki eski ve yeninin, kökenle geleceğin iç içeliğinin yarattığı şaşkınlığı ve cesareti yaşayan bir kavramsallık olarak okumuştur. Joachim Ritter’ın varoluşçulukla birlikte üzerinde durduğu tarih ve süreklilik fikri, muhakemesi sağlam bir alternatif olarak, Cumhuriyet’in erken dönemlerindeki tecrübeyi de farklı bir perspektiften değerlendirmeye alan açmıştır. Ritter geleneksel Türk toplumunun modernleşme sürecinde yapılan iç devrimlerin, olayların gidişatına bırakılmamasının ve bilinçli bir yola koyma çabasının örneklik teşkil edebileceğini; Avrupa’yla ilişkilerin Avrupa’nın kendini anlamasında bir rehber olabileceğini savunur. Ritter’in ilk biçimlerini onun yazılarında alan ve kendi yazılarının sınırlarını da aşan hem bireysel hem de toplumsal bağlamda değişim ve süreklilik arasındaki diyalektiğe dair sorgulamaları, özellikle Türkiye’deki öğrencileri tarafından işlenmeye devam etmiştir.

Varoluşçuluğun Türkiye’deki yansıması dünyadaki başka herhangi bir yerdeki etkisinden daha girifttir. Çünkü Tanzimat Dönemi’nde ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde pragmatizm, pozitivizm gibi akımların akademik ve kültürel çevrelerde büyük etkisi olmuş, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nü de bu akımlar şekillendirmişti. Pozitivizmin ve pragmatizmin dışarıda bıraktığı tüm değerler Bergson, Husserl, Heidegger ve Sartre düşüncesiyle ancak bu kez farklı tarzlarda yeniden adapte edilerek içeri alınmıştır. Varoluşçuluğun Aydınlanmanın belirlediği akıl ve akıl dışı kriterlerini reddi, bu kriterlerin dışında kalan yerel, mistik, öznel birçok gerçekliği kabulü, felsefenin dışına itilmiş bulunan birçok düşünceye uzam sağlamıştır. Bu yönüyle de varoluşçuluk, bölümün ilk dönemlerinde hâkim olan ana görüşlere bir tepkisellik olarak benimsenmiştir. Kıta Avrupası’ndan farklı olarak Türkiye’de sadece sol düşünceye yakın aydınlar değil sağcı aydınlar da varoluşçuluğa kendilerini yakın hissetmişlerdir.

Hilmi Ziya Ülken’e göre Fransız İhtilali’nin dünyaya yaydığı fikirler Türkiye’ye girerken bu hareketin arkasındaki düşünürlerin eserlerinin okunup tartışılması pek mümkün olmamış, Türk düşünürleri gazete ve dergi sayfalarında yürütülen bir entelektüel faaliyetin içine sıkışmıştır. Bununla birlikte Türk düşünürleri toplum bunalımları karşısında fil dişi kulelerine çekilmemiş, belirli bir sorumluluk bilinciyle hareket etmişlerdir. Yeni fikirleri tanımaya/tanıtmaya çalışmış, toplumsal olayların gerisinde kalmamışlardır. Hatta Ülken toplumsal meselelerle bu derece yakından ilgilenmenin derinleşmiş eserler vermenin önüne geçebileceğini ve bunun bir noktada Türk düşüncesinin kusuru olarak da görülebileceğini belirtir. Yaşadıkları çağın getirdiği her türlü toplumsal ve bireysel soruna ilgisiz kalmayan Türk aydını varoluşçuluğa da aynı gerekçelerle yönelmiştir. Bergson, Husserl, Heidegger ve Sartre’ın Türkiye’de alımlanışı Türk filozofların belirli

bir bilinçle yöneldikleri isimler olması açısından önem taşır. Türk filozofları ve akademik çevre bu felsefi atmosfere belirli bir farkındalıkla dahil olmaya çalışmışlar, en azından kendi gündemleri ve kendi sorularıyla yönelmişlerdir. Özellikle Fransız felsefesinin sosyal felsefe karakteristiğinden kaynaklanan bireysel ve toplumsal sorunlara bu duyarlılık hem Tanzimat Dönemi’nde hem de Cumhuriyet’in erken dönemlerinde Fransız felsefesiyle güçlü etkileşimde bulunan Türk felsefesini de sosyal felsefeye eğilimli bir karakterde şekillendirmiştir.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1987). *Çağdaş Felsefe Kant’tan Günümüze Felsefe Akımları*. İnkılap Kitabevi.
- Akarsu, B. (1993). Felsefe, Dil, Dil Devrimi, Kültür ve Ahlâk Konusunda Söyleşi. İçinde A. Kaynaradağ (Ed.), *Felsefecilerle Söyleşiler* (ss. 175-215). Elif Yayınları.
- Badiou, A. (2015). *Fransız Felsefesinin Macerası* (P. B. Yalım, Çev.). Metis.
- Badiou, A., & Nancy, J.-L. (2017). *Alman Felsefesi Üstüne Diyalog* (A. N. Bingöl & L. Konca, Çev.). Metis Yayınları.
- Batuhan, H. (1993). Felsefe Eğitim, Modern Mantık ve Dil Konusunda Söyleşi. İçinde A. Kaynaradağ (Ed.), *Felsefecilerle Söyleşiler* (ss. 269-310). Elif Yayınları.
- Bayraktar, L. (2016). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Felsefe*. Aktif Düşünce Yayınları.
- Bezirci, A. (2007). Önsöz. İçinde *Varoluşçuluk* (ss. 7-33). Say Yayınları.
- Bıçak, A. (2011). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü. *Kutadgu Bilig*, 19, 237-277.
- Bronner, S. E. (2015). *Bir Ahlakçının Portresi* (T. Sağlam, Çev.). İletişim Yayınları.
- Derrida, J. (2010). Dekonstrüksiyon ve Öteki. İçinde R. Kearney (Ed.), & H. Arslan (Çev.), *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler Kıta Felsefesi Tartışmaları* (ss. 161-185). Paradigma Yayınları.
- Direk, Z. (2007a). Felsefede Modernleşmeci Düşünce. İçinde T. Bora & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Modernleşme ve Batıcılık 3* (ss. 428-440). İletişim Yayınları.
- Direk, Z. (2007b). Türkiye’de Varoluşçuluk. İçinde T. Bora & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Modernleşme ve Batıcılık 3* (ss. 441-451). İletişim Yayınları.
- Direk, Z. (2023). Türkiye’de Heidegger Alımlanışları. İçinde *İslam Dünyasında Heidegger*. Albaraka Yayınları.
- Gökberk, M. (1993). Macit Gökberk Felsefe, Tarih, Dil ve Atatürk Devrimleri Konusunda Söyleşi. İçinde *Felsefecilerle Söyleşiler* (ss. 1-62). Elif Yayınları.
- Hartmann, N. (1949). German Philosophy in the Last Ten Years. *Mind*, 58, 413-433.
- Hızır, N. (2007). *Felsefe Yazıları*. Kırmızı Yayınları.
- Hopkins, J. (2002). “Nicholas of Cusa (1401–1464): First Modern Philosopher?” *Midwest Studies in Philosophy*, XXVI, 13-29.
- Kaufman, W. (1956). *Existentialism From Dostoevsky To Sartre*. Meridian Books.
- Kaynaradağ, A. (2001). Üniversitelerimizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri. İçinde B. Çotuksöken (Ed.), *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe- Seçilmiş Metinlerle* (ss. 384-401). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Koç, E. (2018). “Varoluşçuluğun Türkiye’deki İlk Etkileri”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 794-816.
- Marcuse, H. (2020). Sartre’in Varoluşçuluğu. İçinde (S. Soysal, Çev.), *Varoluşçuluk, Fenomenoloji, Ontoloji* (ss. 205-237). Ayrıntı Yayınları.
- Mounier, E. (1986). *Varoluş Felsefelerine Giriş* (S. R. Kırkoğlu, Çev.). Alan Yayıncılık.
- Reichenbach, H. (2011). Hans Reichenbach’tan Albert Einstein’a Bir Mektup (İ. Kalaycıoğulları, Çev.). *Bilim ve Ütopya*, 199, 52-53.
- Ritter, J. (1954). *Varoluş Felsefesi Üzerine* (H. Batuhan, Çev.). İÜ Edebiyat Fakültesi Konferansları.
- Ritter, J. (1955). Aristoteles ve Sokrates’ten Öncekiler (H. Batuhan, Çev.). *Felsefe Arkivi*, 3, 1-15.
- Ritter, J. (1994). *Avrupa’nın Sorunu Olarak Avrupalılaşıma* (Ö. Sözer, Ed.; A. Sabuncuoğlu, Çev.). Afa Yayıncılık.
- Ritter, J. (2004). Person and Property in Hegel’s Philosophy of Right. İçinde R. B. Pippin (Ed.),

- Hegel on Ethics and Politics (The German Philosophical Tradition)* (ss. 101-123). Cambridge University Press.
- Sartre, J.-P. (2007). *Varoluşçuluk* (A. Bezirci, Çev.). Say Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye’den Felsefe Manzaraları*. YKY.
- Sözer, Ö. (1994). Gelenek ve Gelecek Arasında Bir Düşünür: Joachim Ritter. İçinde Ö. Sözer (Ed.), *Avrupa’nın Sorunu Olarak Avrupalılaşıma*. Afa Yayıncılık.
- Uygur, N. (1993). Felsefe, Dil, Kültür ve Eğitim Konusunda Söyleşi. İçinde A. Kaynaradağ (Ed.), *Felsefecilerle Söyleşiler* (ss. 121-175). Elif Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1958). *Felsefeye Giriş II*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2021). *Yirminci Asır Filozofları*. Doğu Batı Yayınları.
- Vural, M. (2018). *Tanzimat’tan Günümüze Türkiye’de Felsefe*. Elis Yayınları.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş- Rousseau, Kant, Hegel’den Foucault ve Derrida’ya* (A. Cevizci, Çev.). Paradigma Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In the 20th century, existentialism, which drew great interest in continental Europe and all over the world, entered Turkey almost simultaneously with the atmosphere created by Sartre's existentialism. The first reception of existentialism had a guiding influence on the philosophical trajectory of existentialism in Turkey. Existentialism was more intensely influential in non-academic intellectual circles in Turkey in the 1950s and 1960s, and this influence lasted until the 1980s. In academic circles, there were debates about whether it was a philosophy or a fashionable literary movement from the first moment of its reception. Investigating the academic influence of existentialism in Turkey is itself a philosophical debate. The first reception of existentialist philosophers by Turkish philosophers, their questioning of their world of thought, their criticism at the expense of distorting it from time to time, their updates, and the Turkish touch they add from time to time can provide important data on the philosophical atmosphere of the country.

Joachim Ritter (1903–1974) is a key figure in the relationship between existentialism and Turkish academia. Ritter came to Turkey in the 1950s, when the influence of ontology and philosophical anthropology was increasing. As a philosopher of the Heidegger school, Ritter's lectures on existentialism at Istanbul University between 1953 and 1955 were greatly appreciated. Ritter's lectures at the Department of Philosophy and his conferences on existential philosophy enabled the discussion of existentialism in academia in Turkey and had a guiding effect on the later studies on this subject. Ritter gave three lectures on the philosophy of existence at Istanbul University in 1950; these lectures were translated into Turkish by Hüseyin Batuhan and published in 1954 under the title "On the Philosophy of Existence." Ritter's first lecture was titled "The *Philosophy of Existence and the Emergence of this Philosophy from the Present Crisis*," the second lecture was titled "Existence Precedes Essence," and the third lecture was titled "The Question of the Individual and Metaphysics".

In the 20th-century Continental European philosophical tradition, philosophers developed new ways of thinking and new conceptualizations resting upon concrete experiences in a world that had experienced two major world wars and felt the third war thread. The main theme of three lectures given by Ritter in 1950 was the role of the individual in modern society and the re-questioning of the question of existence according to changing conditions. The variable but guiding themes of existentialism are shaped by the effort to pay attention to the call of the human being who has been uprooted by the events of the age but who cannot be connected anywhere, who has lost the past and is in danger of losing the present. In both his lectures and conferences, Ritter considered the vital and spiritual threat that the individual feels directed towards himself as the main question of existentialism.

Joachim Ritter, on the one hand, states that philosophy cannot be separated from the issues of the day, and on the other hand, he does not consider it a contradiction that a discipline thousands of years old has some continuities in culture and history. His determinations on the position of existentialism within the dialectic of change and continuity have made it possible for existentialism to be received differently and distinctively in Turkey. He observes this balance between change and continuity as an important criterion in the restructuring of Turkish thought between the new and the old. Ritter traveled through Istanbul and Ankara, following the traces of the old and the new, and he read the bewilderment and courage created by the intertwining of old and new, origin and future, in these cities as a living conceptuality. The history and continuity idea, emphasized by Ritter along with existentialism, was included in evaluating the experience of the early Republic from a different point of view as a sound alternative. According to Ritter, this inclusion of existentialism also provided the advantage of processing and evaluating local experiences in a universal context. Ritter's questioning of the dialectic between change and continuity in both individual and social contexts, which takes its first forms in his writings and transcends the boundaries of his writings, continues to be studied, especially by existentialists in Turkey.

Azerbaycan Masallarının Kök Değerler Çerçevesinde İncelenmesi

Hatice BUDAK

Doç Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Konya, Türkiye
hatice.budak@karatay.edu.tr

Kübra KÜÇÜKŞEN

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, Türkiye
kubrakucuksen@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 09.11.2023

Kabul: 21.12.2023

Yayın: 31.12.2023

Anahtar

Kelimeler:

Değer, Kök Değer,
Değerler Eğitimi,
Azerbaycan
Masalları, Yücel
Feyzioğlu.

Toplumların iyi insan yetiştirme gayesine hizmet eden, toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayan, toplumsal normlara kaynaklık ederek sosyal sapmaları ve sosyal çözülmeyle önleyen değerlerin nesilden nesillere aktarılmasında değerler eğitiminin büyük bir rolü vardır. Toplumsal yapının her alanı değerler eğitime dâhil olsa da okul planlı, sistematik bir değerler eğitimi programının uygulanabildiği kurum olarak ön plana çıkmaktadır. Okullardaki değerler eğitiminde kullanılan pek çok materyalden biri de masallardır. Bir toplumun kültürel mirasına ayna tutan masallar milli ve evrensel değerleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı Yücel Feyzioğlu tarafından hazırlanan, Azeri masallarından oluşan "Yanık ile Dilek Boncuğu" adlı masal kitabını Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen kök değerler açısından incelemek ve ilköğretim birinci kademedeki okuyan öğrencilerin değerler eğitimi programına entegre edilip edilemeyeceğini anlamaktır. Çalışma materyali olarak seçilen masal kitabı nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile incelenmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda Azeri masallarının her birinde on kök değer ele alındığı, en fazla yardımseverlik en az ise dostluk, sabır, saygı ve vatanseverlik değerinin iletildiği görülmüştür. Çalışma sonuçlarına dayanarak Feyzioğlu tarafından derlenen Azeri masallarının hem ilköğretim birinci kademedeki öğrenim gören 8 ve üzeri yaş çocukların değerler eğitimi sürecine katkı sağlayabilecek hem de ortak Türk tarihini, kültürünü yansıtmaları açısından çocuklarda milli şuurun gelişmesine hizmet edebilecek bir kaynak niteliğinde olduğu söylenebilir.

A Study on Root Values in Azerbaijan Tales

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 09.11.2023

Accepted: 21.12.2023

Published: 31.12.2023

Keywords:

Value, Root Value,
Values Education,
Azerbaijan Tales,
Yücel Feyzioğlu.

Values education has a great role in the transfer of values from generation to generation, which serve the purpose of societies to raise good people, contribute to social integration, prevent social deviations and social disintegration by providing a source of social norms. Although every area of the social structure is involved in values education, the school stands out as an institution where a planned, systematic values education program can be implemented. One of the many materials used in values education in schools is tales. Tales, which mirror the cultural heritage of a society, also contain national and universal values. The aim of this study is to examine the tale book "Yanık ile Dilek Boncuğu" prepared by Yücel Feyzioğlu, which consists of Azeri tales, in terms of the root values determined by the Ministry of National Education and to understand whether it can be integrated into the values education program of students studying at the first level of primary education. The tale book selected as the study material was examined by document analysis, one of the qualitative research methods, and the data obtained were analyzed by descriptive analysis. As a result of the study, it was seen that ten root values were discussed in each of the Azeri tales, and the values of helpfulness were conveyed the most, and friendship, patience, respect and patriotism were conveyed the least. Based on the results of the study, it can be said that the Azerbaijan tales compiled by Feyzioğlu are a resource that can both contribute to the values education process of children aged 8 and above studying in the first stage of primary education and serve the development of national consciousness in children in terms of reflecting the common Turkish history and culture.

Atıf/Citation: Budak, H., Küçükşen, K. (2023). Azerbaycan Masallarının Kök Değerler Çerçevesinde İncelenmesi, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 131-151.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

Giriş

Değerler, bir toplumun ideal düşünce ve davranış biçimlerinin belirlenmesini ve üyelerinin dikkatlerini önemli ve yararlı olarak kabul edilen kültür unsurları üzerinde yoğunlaştırmalarını sağlamaktadır. Böylece bireyler düşünce ve davranışlarını en iyi şekilde hangi yolda gösterebileceklerini kavramaktadırlar (Dilmaç ve Bakırcıoğlu, 2019: 112). Ayrıca değerler, insani yaşamda istenilmeyen örüntülere de işaret ederek toplumsal kontrol (ödül-ceza) mekanizmalarının işleyişine dolayısıyla toplumsal düzenin sürdürülmesine katkı sağlarlar (Budak, 2016: 21).

Toplumsal sistemin düzenli bir şekilde işleminde temel unsurlardan biri olan değerlerin toplumun üyelerine aktarılması zorunluluğu her çağda değerler eğitimi üzerinde düşünülmesini sağlamıştır. Değer eğitiminden bütün toplumsal kurumlar sorumlu olmakla birlikte çocukların değer kazanımlarında ilk sorumluluk aileye aittir. Aile içinde daha çok kendiliğinden ve sistemsiz olarak verilen değerler eğitiminin daha planlı bir şekilde verilmesinde ve aileye destek olunmasında örgün eğitim kurumlarının faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu düşünce Türk eğitim sistemi içinde de açık veya örtük programlar aracılığıyla okullarda değerler eğitiminin planlanmasını sağlamıştır. Okullardaki değerler eğitimi programında çocuklara aktarılması hedeflenen değerler Milli Eğitim Bakanlığı'nca on kök değer başlığı altında toplanmıştır. Okullarda değerler eğitiminin nasıl ve hangi araçlarla yapılacağı sorusuna verilen yanıtlardan biri de masaldır.

Masallar, bir toplumun sistemsiz niteliklerini içinde barındırmaktadır. Toplumsal realite ile şekillenen masallar düşürünü olmanın ötesine geçerek toplumun bireylerden beklediği değer, norm ve davranış kalıplarının nesillere aktarılması görevini yerine getirirler (Budak ve Altunsoy: 2021: 352).

Masal sadece üretildiği toplumun yerel motiflerini değil işlediği konular, kahramanların nitelikleri vb. açıdan evrensel motifleri de yansıtmaktadır. Bu nedenle masalların ortak insani değerlerin kazandırılmasında ayırt edici bir yönü bulunmaktadır ve masalların birleştirici gücünden eğitim sahasında faydalanmak gerekir.

Çalışmanın amacı Yücel Feyzioğlu tarafından hazırlanan, Azeri masallarından oluşan "Yanık ile Dilek Boncuğu" adlı masal kitabını MEB tarafından belirlenen kök değerler açısından incelemek ve Azeri masallarındaki adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerini tespit edip ilköğretim birinci kademe de okuyan öğrencilerin değerler eğitimi programına entegre edilip edilemeyeceğini anlamaktır.

Literatürde değerler eğitimi on kök değer ve masal ilişkisi üzerinde değerlendiren pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda sıklıkla Anadolu sahasına ait masalların tercih edildiği Anadolu sahası dışı masal birikimine ait akademik çalışmaların ise yeterli olmadığı görülmektedir. Bu durum, çalışmamızda Anadolu sahası dışında yer alan Azerbaycan masallarını tercih nedenimizi etkilemiş ve çalışma ile alan yazınına katkı sunmak hedeflenmiştir. Bir diğer faktör ise Feyzioğlu'nun çocukların başka ülkelere özenmemesi, başka karakterlerle özdeşleşmemesi için öncelikle kendi toplumunun ve kardeş halkların masal kitaplarının okumasına dair fikirleri ve bu hedefte verdiği çabadır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesine ve bulgular kısmına geçmeden önce çalışma materyali olan "Yanık ile Dilek Boncuğu" adlı masal kitabını hazırlayan, ortak kültür mirasımıza kazandıran Yücel Feyzioğlu'nun "Kardeş Masallar Dizisi" yolculuğuna ve fikirlerine özetle değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Feyzioğlu (2020: 148), 1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra Türkçe lehçeleri konuşan kardeş halkların Rusya'nın eline geçtiğini bu nedenle aramızda tarihsel kopuşların yaşandığını ancak her şeye rağmen masallarımızın ayrı yönlerde gelişmiş olsa bile dil, duygu ve kültür birliğini bir çatı altında tutmaya direndiğini ve bir ölçüde bunu başardığını ifade etmektedir. Feyzioğlu, bu zengin masal mirasını açığa çıkartmak niyetiyle 1982 yılından itibaren Balkanlar'dan Altaylar'a, Uygurlar'dan Anadolu'ya kadar Türklerin yaşadığı 24 ülkeden (Tataristan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Gagavuz Yeri, Azerbaycan, Kosova vd.) kardeş masalları derlemiştir.

çağdaş psikolojinin ihtiyaçlarını dikkate alarak onları yeniden yazmış ve 32 kitapta yayımlamıştır.

Feyzioğlu, çocukların karakter ve değer eğitiminde, milli kültürünü öğrenmesinde masalların en etkili edebi kaynaklardan biri olduğunu düşünmekte ve çocuklarımızın Batı kültürünün masal kahramanlarını bilmelerine karşılık kendi kültürünün mirasını bilmemelerinden duyduğu endişesini bir anısı üzerinden şöyle ifade etmektedir: “Yazarlar Okulda Projesi” kapsamında İstanbul’da 29 okula gittim. Çocuklar, Noel Baba’yı tanıyor musunuz? diye sorduğumda, herkes tanıyordu. Şirince Şeşen’i tanıyor musunuz dediğimde öğretmenler dâhil, tanıyan tek kişi yoktu. Batı’da herkes kendi kültürel kimliğine çok önem verirken biz eğitim sistemimizde savrulup duruyoruz. Bu durumun artık son bulduğu günleri görmek istiyoruz.” (Feyzioğlu, 2020: 114).

Ülkemizde Türk dünyasından kardeş masalların bilinmesi, evlerimizde, okullarımızda okutulması, değerler eğitimine eklenmesi masalların ortak mirasımızı korumadaki başarısını daha da artıracaktır.

Değer Kavramı ve Değerler Eğitimi

İnsan sadece fizyolojik ve maddi ihtiyaçlarını karşılayarak var olabilen bir varlık değildir. İnsan için fizik gerçeklik içinde tanımlanamayacak bir var oluş alanı vardır ki bu değerler alanıdır (Bayraktar, 2014: 24). Uysal da (2003: 52) değer kavramının salt insani varlık alanına özgü bir kavram olduğunu ve bir “değer” ile bağlantılı olmayan hiçbir insan davranışının bulunmadığını düşünmektedir.

Halstead ve Taylor (2000: 169), değer kavramını davranışa rehberlik eden ilkelere, temel inançlara ve belirli eylemlerin iyi veya arzu edilir standartlarına atıfta bulunan üst bir kavram olarak değerlendirmektedirler.

Değerlerin bireysel yönleri bulunmakla birlikte asıl etkililiklerini toplumsal yönleri sağlamaktadır. Çünkü değerlerin kaynaklarından birisi toplumdur ve değerlerin somut görünümleri olan tutum ve davranışlar toplumsal şartlarda gerçekleşmektedir (Aydın, 2003: 122).

Theodorson ve Theodorsan, sosyolojik bağlamda değeri şu şekilde tanımlamaktadır. “Değer, bir grubun üyelerinin duygusal açıdan güçlü bir bağlılık hissettiği; belirli eylem ve hedefleri yargılamada standart sağlayan soyut, genelleştirilmiş davranış ilkesidir. Değerler, toplumsal etkileşim sürecinde gelişir ve sosyalleşme sürecinde içselleştirilirler. Değerler, her üyenin bireysel bağlılığı olarak kabul edilmekle birlikte somut kuralları veya eylemleri yargılamaya hizmet eden standartlar olarak da çoğu zaman mutlak kabul edilirler” (Theodorson ve Theodorson, 1979: 455-456).

Her millet, kendi milli çizgisini belirten ve onları temsil eden bireyleri olsun ister ki (Enginün, 1998: 194) bu toplumsal gayenin gerçekleşmesinde nesilden nesle aktarılan değerler önemli bir rol oynamaktadır.

Değer sisteminin yeni nesillere aktarılması hem toplumun sürekliliğini sağlamakta hem de genç nesli gelecekteki potansiyel problemlere karşı koruyucu bir işlev üstlenmektedir (Çimen ve Dilmaç, 2022: 73). Günümüzde küreselleşmenin kültürler arası farklılıkları eritmedeki etkisi göz önüne alındığında değerlerin toplumların özgünlüklerini ve gelecek nesillerin toplumsal aidiyetlerini korumadaki önemi artmaktadır. Bu görev ile “değerlerin insanın en iyi yönlerini açığa çıkarma böylece insani mükemmelliğe erişilmesini sağlama amacı” (Aydın, 2010: 4) birlikte değerlendirildiğinde toplumlarda “değerler eğitimi”ne duyulan ihtiyaç artmaktadır.

Değerler eğitiminin geçmişi 1920’li yıllarda Amerika’da yapılan karakter eğitimi çalışmalarına dayanmaktadır. Ancak değer eğitimine yönelik akademik ilginin 1960’larda canlandığını ve Rokeach, Simon, Kirschenbaum, Kohlberg gibi isimlerin değerlerle ilgili çalışmalarının 1970’lerin ortalarından sonra yayınlandığını söylemek mümkündür. 1990’lı yıllarda ise toplulukçu ve ahlaki değerlere verilen önemin azalması, bireyci değerlerin ön plana çıkması neticesinde ortaya çıkan toplumsal sorunlar nedeniyle aileler, eğitimciler, toplum liderleri okullarda değer eğitiminin verilmesi gerekliliğine dikkat çekmeye başlamışlardır

(Demircioğlu ve Tokdemir, 2008: 73).

Değerler eğitimi, “bireyleri evrensel ve kültürel değerler hakkında bilinçlendirmek; demokratik tutum, hoşgörü ile çok kültürlülük arasındaki ilişkiyi kurmak; bireyin varlık koşullarını ve olanaklarını geliştirme gayesiyle bütün değerlerden istifade etmek; etik değerlere ilişkin somut sorunlardan hareketle hayatı bilgiye ve/veya bilgiyi hayata dönüştürmek” (Kale, 2007: 319) şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle değer eğitiminin hedeflediği noktanın, bireyde ahlaki karakter oluşturmak, insani davranışlar bakımından olgunluğa ulaştırmak, hem kendisinin hem de diğer insanları mutlu etmek olduğu söylenebilir (Karagöz, 2009: 44-45).

Değerler eğitiminin hedeflerinden bir diğeri ise bireyde toplumsal aidiyetin kuvvetli bir şekilde üretilmesinin sağlanmasıdır. Bireylerin biz duygusuna sahip olması, aynı değerlerin oluşturduğu bir sosyal hayatı bir başka ifadeyle ortak anlam dünyasını deneyimlemek anlamına gelmektedir. Nitekim değerler, insanlar için anlam üreten unsurlardır (Aydemir ve Akın, 2016: 64).

Öğrenilebilen ve öğretilebilen bir kavram olan değerlerin, eğitiminin başladığı ve en etkili olduğu kurum ailedir. Ancak günümüzde kadınların çalışma hayatına girmesi, boşanmaların artması vb. birçok etkene bağlı olarak ebeveynlerin çocuklarına ayırdıkları nitelikli zaman süresi azalmaktadır. Değerler eğitiminde ailenin üstlendiği sorumluluk süreç içinde okullara devredilmektedir. Ayrıca okulların öğrencilerin akademik yeterliliklerini geliştirmenin yanı sıra ruhsal açıdan sağlıklı bireyler yetiştirme, toplumun ihtiyaçlarını karşılama gibi işlevleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla okulların hem kendi asli hedeflerini yerine getirme hem de öğrencilerin yetiştirilmesinde aileye destek olma işlevleri okullarda değerler eğitiminin gerekliliğini ve önemini artırmıştır (Şimşir ve Dilmaç, 2016: 185-188).

Okullar, değerler eğitimi için oldukça çeşitli faaliyet alanları sunan kurumlardır. Değerler eğitimi, okullarda açık olarak tanımlanmış programlar veya okul düzeni, okulun fiziksel ve psikolojik çevresi, idareci ve öğretmenlerin tutum ve davranışlarını içeren örtük programlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Akbaş, 2008: 9-10). Bununla birlikte değerler eğitiminin planlı ve programlı bir şekilde sürdürülebilmesinde okullarda okutulan dersler ve bu derslerin müfredatları da önemli bir paya sahiptir. Bu husus nedeniyle ülkeler eğitim programlarını süreç içinde ortaya çıkan ihtiyaçlar ve çağın gerekliliklerine göre düzenlemektedirler (Erbaş vd., 2022: 362).

Hökeleki'ye (2013: 281-283) göre değer eğitimi planlanırken dikkat edilmesi gereken hususlardan bazıları şunlardır:

- a. Okulda değerler eğitimi, okul içi faaliyetleri ve tüm dersleri kapsayacak bir müfredat anlayışıyla yapılmalıdır.
- b. Değerler eğitimi, yaşam boyu öğretim ilkesini göz önünde bulundurarak tüm gelişim süreçlerindeki değerleri kapsayıcı olmalıdır.
- c. Öğrencilere eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısı kazandırarak popüler kültürün yıkıcılığı en aza indirilmelidir.
- d. Değerler eğitiminde farklı gruplarca tartışılan değerler yerine toplumun genelinde kabul gören, evrensel değerlere yer verilmelidir.

Okullarda değerler eğitiminin ana aktörü olan öğretmenler, çocuğun doğuştan sahip olduğu iyi yönlerini çıkartacak, kişilik gelişimlerine katkı verecek, güzel ahlak ile donanmalarını sağlayacak değerlerin öğretiminde her türlü metottan faydalanmakla birlikte özellikle eğitsel oyun, iş birliğine dayalı grup çalışmaları, çoklu zekâ, örnek olay incelemesi ve dramatizasyon yöntemlerini etkili bir şekilde kullanabilirler (Aydın, 2010: 7, 16).

Toplumsal sistemin her kurumu tarafından desteklenmesi gereken değerler eğitiminin özellikle aile ve okulda aksaması çocukların değerlerle ilişkili tutum ve davranışlarını öğrenmesini, benimsemesini olumsuz etkileyecektir. Bu durum çocukların sosyal ilişkilerinde sevgisiz, saygısız, doğruluk ve dürüstlükten uzak, sabırsız, oto kontrolsüz, yardımlaşma ve

paylaşmayı bilmeyen vb. davranışlar sergilemesine neden olabilir dolayısıyla çocukların sosyal bir varlık olma süreçlerine ket vurabilir. Toplumun değerlerine ve kurallarına uygun davranmamak çocuğun ötekileştirilmesini, dışlanmasını ve sosyal bir yalnızlık yaşamasını beraberinde getirebilir ve bu sürecin negatif yansımaları yetişkinlik döneminde de devam edebilir. Bu olumsuzlukların yaşanmaması ve toplumsal/ferdi refah için değerler, çocuklara uygun yaş dilimlerinde çeşitli araçlarla aktarılmalıdır.

Toplumsal bütünleşme ve kalkınma için değerler eğitiminin artan önemini fark edilmesine paralel olarak ülkemizde de 2005 yılından itibaren gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Değerler eğitiminin belirli bir program içinde yürütülmesi hedefi, 18 Temmuz 2017 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın basın toplantısında sunduğu "Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine..." başlıklı metin ile kamuoyu ile paylaşılmıştır. MEB tarafından yapılan açıklamada yenilenen müfredatlarda değerler ve değerler eğitiminin bütün eğitim sisteminin ruhunu ve amacını teşkil ettiğinden ayrı bir müfredat konusu şeklinde değerlendirilmemesi gerektiği, ders müfredatlarının bütüncü bir parçası olduğu belirtilmektedir. Çünkü günümüz demokratik toplumlarında en az akademik başarı kadar milli ve evrensel değerleri benimseyen ve davranış haline getiren bireylere ihtiyaç vardır ki bu da öğretim programlarında değerler eğitiminin rolünü daha fazla öne çıkartmaktadır (MEB, 2017).

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan "Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine" adlı belgede müfredatlarla öğrencilere aktarılması hedeflenen on kök değer belirlendiği, bu değerlere ilişkin tutum ve davranışların tanımlanarak ders müfredatlarına entegre edildiği ve kök değerlerin gerek kendi başlarına gerek ilişkili olduğu alt değer, tutum ve davranışlarla birlikte kazandırılacağı görülmektedir. Okullarımızda açık ve örtük programlar aracılığıyla öğrencilerimize kazandırılması hedeflenen on kök değer; "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik"tir (MEB, 2017).

Değerler Eğitiminde Masalların Aracı Rolü

Arapça bir sözcük olan "mesel" in süreç içinde değişmesiyle ortaya çıkan masal kavramının sözlük anlamı "terbiye ve ahlâka yararlı olan hikâye" (Devellioğlu, 1978: 747) olarak verilmektedir. Terim olarak ise masal, "olağanüstü olay, macera ve kahramanlara yer verilen, düşsel, sözle aktarılan ve çoğunlukla çocuklara anlatılan hikâye" (Doğan, 2003: 882) şeklinde tanımlanabilir.

Sözlü edebiyatın en eski ürünlerinden biri olan masalın gerçekte ilişkisi sorguladığında ilk akla gelen düşünce masalın doğaüstü temalar ve abartılar içermesi nedeniyle gerçeklikle ilişkisinin olmadığıdır. Ilıcak ve Başoğlu'na göre (2018: 92) masallardaki dünya çocuğu gerçeklikten koparmamaktadır çünkü masalarda yoksulluk, yardımlaşma, paylaşma vs. gerçek hayata dair pek çok ize rastlanmaktadır. Bu yönüyle masallar, çocukların gerçek dünyaya ilişkin bilgiler edinmesini sağlar.

Toplumların tarihi kodlarını barındıran bir bellek görevi gören masallar (Akbaş vd., 2023: 277), toplumun üyelerinin değerlerin farkında olmasında ve davranış haline getirmesinde son derece önemli bir role sahiptirler (Dilidüzgün, 2007: 26).

Türk eğitim sisteminde değerlerin merkeze alınması ile içinde birçok değer barındıran masallara olan ilgi de artmaya başlamıştır. Masallara artan akademik ilginin nedenlerinden biri masalların dil ve söyleniş biçimi olarak açık, akıcı, kulağa hoş gelen, müzikaliteye sahip olma gibi niteliklerinden ötürü hem çocuklar hem de yetişkinler için bir eğitim aracı olmasıdır (Arıcı, 2016: 1020).

Masal üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarına dayanarak değer eğitimine katkı sağlayacak masalların taşınması gereken özellikleri ise şöyle özetlemek mümkündür:

- Milli değerlere yer vermelidir.
- Barış, kardeşlik, insanlık, aile bağları gibi evrensel değerlere yer vermelidir.
- Masallar adalet, hakka saygı, doğruluk, özveri gibi değerleri aşılamalıdır.

- Çocuğun yaşamın anlamını bulmasına imkân tanımalı, bakış açısında yeni ufuklar açabilmelidir.
- Çocuğun kişiliğini geliştirerek ona eleştirel düşünme imkânı sağlamalıdır
- Çocuğa estetik duygular aşılmalıdır.
- Dilin zenginliklerini ve kültürel değerlerini yansıtmalıdır.
- Masal hayata ilişkin tecrübeleri içermelidir.
- Vermeyi hedeflediği temel mesajı ibret verici bir şekilde sezdirmelidir.
- Aşırı şiddet ve korku içeren öğelerden arınmış olmalıdır.
- Doğruluk, kendine ait olmayana el sürmeme, ele geçen fırsatları değerlendirme, başarılı olmak için çalışma hususlarını düşünmeye yönlendirmelidir.
- Masallar çocuğun vicdanlı, adil, yardımsever, terbiyeli, değerlerine bağlı, uyumlu, saygılı, anlayışlı olmasını desteklemelidir (Gündüz, 2008: 11-13).

Feyzioğlu (2020), çocukların sağlıklı bir gelişim süreci yaşamalarında masallardan faydalanabileceğini düşünmektedir. "Masallar Ne İşe Yarar?" sorusundan hareket eden Feyzioğlu'nun kırk maddede topladığı masalların işlevlerinden bazıları şunlardır:

- Masallar, çocukta nedensel, esnek, soyut, mantıklı, planlı, eleştirel, yaratıcı, sistemli düşüncenin gelişmesine katkı sağlar.
- Masallar, çocuğun zihnindeki karmaşayı çözümlemesine, bağımsızlık kazanmasına yardım eder.
- Masallar, korkuyu öğretme ve korkuyu yenme özelliği kazandırır.
- Masalların çocuğu tacizlere karşı uyarma işlevi vardır.
- Masalların çocuğu mesleğe yönlendirme işlevi vardır.
- Masalların, çocuğu tembelleğe karşı uyarma işlevi vardır.
- Masallar, çocukta doğa sevgisini aşılar.
- Masallar, engelli olmanın başarılı olmaya engel olmadığını anlatır.
- Masallar, çocuğa gelenek ve göreneklerin, görgü kurallarının, toplumsal ve evrensel değerlerin aktarılmasını sağlar.
- Masallar, kültürel kimlik oluşturmaya ve başka kültürlerle köprü kurmaya yarar.
- Masallar, eşitliği, adaleti, kardeşliği yerleştirir, her türlü ayrımcılığa karşı olmanın önemini vurgular.
- Masallar, karamsar değil iyimser insan yetiştirme hedefine yardım eder.

Masalların çocukların milli ve evrensel değerleri öğrenip davranışa dönüştürmesinde üstlenmiş olduğu işlevlere aşağıdaki maddeler de eklenebilir:

- İyi ve kötü çatışmasının işlendiği ve iyilerin çoğunlukla kazandığı masallar, çocukların zihninde iyi kavramının şekillenmesinde yardımcı olmakta kötülük karşısında iyilik ve hakkın üstün geleceği fikrini işlemektedir.
- Masal kahramanı zayıf, küçük gibi özelliklere sahip olsa da doğruluktan ayrılmadığı sürece başarıya ulaşır böylece her türlü güç karşısında asıl olanın haklılık ve doğruluk olduğu fikri çocuklara aşılanmaya çalışılır.
- Masallarda iyi ve doğru olanların ne kadar güçsüz olurlarsa olsunlar, mutlaka yardım görmeleri ve bu yardımlar sayesinde yaşadıkları olumsuzluklardan kurtulmaları çocukta, her durumda olumlu düşünme alışkanlığını kazandırır.
- Masal kahramanına beklenmedik varlıklardan beklenmedik yardımların gelmesi

çocuğun hiçbir varlığı ya da kimseyi değersiz ve anlamsız görmemesi gerektiğini öğrenmesine olumlu etki yapmaktadır.

- Masallar, hayatın tesadüflerle dolu olduğu temasını, bu tesadüflerin çoğu zaman iyi ve doğruların lehine ortaya çıkması şeklinde işleyerek çocuğun yaşamda tesadüflerin önemli bir rol oynadığını anlamasına yardımcı olmaktadır.

- Her türlü bela ve zorluğa karşı sabırlı olmak gerektiği temasını işleyen masallar, çocuğun sabrı anlamasına, sabredenın başarı ve mutluluğa ulaşacağını görmesine aracılık etmektedir (Karatay, 2007: 472-473).

Okullarımızda uygulanan değerler eğitimi programlarında materyal olarak masal tercih eden öğretmenler masal örneklerini öğrencilerin ilgilerine, duygularına hitap edebilen, kendilerini hikâyenin içinde bulabilecekleri ve masal kahramanlarının yerine koyabilecekleri, sürükleyici metinlerden seçmeye özen göstermelidirler (Arıcı, 2016: 1031). Öğretmenler ilgili ders müfredatı paralelinde seçtikleri masalları öğrencileri ile okuyarak, öğrencinin aktif katılımına elverişli dramatizasyon, değer analizi gibi metotları kullanarak çocukların değerlerle tanışmasına imkân hazırlamalıdır. Masalların değerler eğitiminde kullanımı sadece iyi insan yetiştirme idealine hizmet etmeyecek aynı zamanda anonim masallarımızın unutulmamasını, masal anlatma, masal dinleme geleneklerimizin yaşatılmasına da hizmet edecektir.

YÖNTEM

Çalışma, nitel bir araştırma olup verilerin toplanması “doküman incelemesi” yöntemi ile yapılmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 1999, s.140). Doküman incelemesi yöntemiyle toplanan verilerin analizi için betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. “Betimsel analizde elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler yorumlanır, sebep- sonuç ilişkileri değerlendirilir, birtakım sonuçlara ulaşılır ve katılımcıların görüşlerini yansıtabilmek için doğrudan alıntılara sık sık yer verilir” (Yıldırım ve Şimşek, 1999, s.158-159). Bu çalışmada da kök değerlere ilişkin bulguların anlaşılabilmesi için masallardan örnekler verilmiştir.

Bu araştırmanın çalışma materyali Yücel Feyzioğlu tarafından Azerbaycan masallarının derlendiği “Yanık ile Dilek Boncuğu” adlı kitaptır. Masalların çocukların gelişim seviyeleri dikkate alınarak seçilmesinin önemini vurgulayan Feyzioğlu, “Yanık ile Dilek Boncuğu” masal kitabının 8 ve üzeri yaş için uygun olduğunu belirtmektedir. Bu bilgi doğrultusunda Yanık İle Dilek Boncuğu adlı masal kitabı özellikle ilköğretim birinci kademe öğrencilerine değer aktarımı sürecinde faydalanabileceği düşüncesiyle seçilmiştir. Ayrıca yazarın kardeş masallar dizisi bir bütün olarak ele alındığında Türk-İslam kültürünün hâkimiyet kurduğu geniş bir coğrafyanın kültürüne, değerlerine masallar aracılığıyla ulaşmayı ve yaşatmayı amaçladığı görülmektedir. Bu durum yazarın eserlerinin değerler eğitimi açısından önemli bir işleve sahip olduğunu da göstermektedir.

Çalışma verilerinin betimsel analizi için önceden belirlenen temalar ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen on kök değerdir. Bu on kök değer ve ilişkili oldukları tutum ve davranışlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yenilenen Müfredatlarda Kök Değerler ve Değerle İlişkili Tutum ve Davranışlar

Kök Değerler	Değerlerle İlişkili Bazı Tutum ve Davranışlar
Adalet	Adil olma, eşit davranma, paylaşma...
Dostluk	Diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...
Dürüstlük	Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...

Öz denetim	Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...
Sabır	Azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme...
Saygı	Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme...
Sevgi	Aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...
Sorumluluk	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...
Vatanseverlik	Çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme...
Yardımseverlik	Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma...

Kaynak: (MEB/TTKB, 2017: 24)

Araştırmada “Yanık ile Dilek Boncuğu” adlı kitapta doküman analizine kaynaklık eden toplam 11 masal¹ incelenmiştir. Çalışmada incelenen her bir masala numara verilmiştir. İncelenen masallar ve masalların numaraları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Yanık İle Dilek Boncuğu Kitabında Yer Alan Masallar

Masal Adı	Masal Numarası
Yanık’ın Masalı	M1
Arılar ve Karasinek	M2
Eşek İle Tilkinin Dostluğu	M3
Kellegöz’ün Masalı	M4
Cırttan’ın Masalı	M5
Cırttan İle Yılan	M6
Üç Avcı	M7
Cikcik Hanım	M8
Tilki İle Tümbeki	M9
Şah Abbas İle Bostancı	M10
Slav Güzeli’nin Masalı	M11

¹ Yanık İle Dilek Boncuğu ve Yanık İle Cambazlar başlıklı masallar, Yanık’ın Masalı’nın devamı niteliğinde olduğu için tek bir masal olarak kabul edilip M1 sembolü ile temsil edilmiştir. Kellegöz İle Anarbay başlıklı masal, Kellegöz’ün Masalı’nın devamı niteliğinde olduğu için tek bir masal olarak kabul edilip M4 sembolü ile temsil edilmiştir. Cırttan İle Sihirli Topuz, Mucize ve Cadının Oyunu başlıklı masallar, Cırttan’ın Masalı’nın devamı niteliğinde olduğu için tek bir masal olarak kabul edilip M5 sembolü ile temsil edilmiştir. Tuhaf Rüya başlıklı masal, Üç Avcı başlıklı masalın devamı niteliğinde olduğu için tek bir masal olarak kabul edilip M7 sembolü ile temsil edilmiştir. Vezir mi Akıllı Bostancı mı? başlıklı masal, Şah Abbas ve Bostancı adlı masalın devamı niteliğinde olduğu için tek bir masal olarak kabul edilip M10 sembolü ile temsil edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın verilerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışma örneklemin oluşturan 11 Azeri masalında tespit edilen kök değerlerin sıklık değerleri (f) hesaplanmıştır. Bulgularda tespit edilen 10 kök değerlerin hangi masalarda yer aldığı ve frekansları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. “Yanık İle Dilek Boncuğu” Masal Kitabında Tespit Edilen Kök Değerler, Değerlerin Frekansları ve Yer Aldıkları Masallar

Kök Değerler	Değerlerin Yer Aldıkları Masallar	Frekans (f)
Adalet	M1, M3, M4, M5, M6, M7, M9	7
Dostluk	M1, M3, M5, M6, M7	5
Dürüstlük	M1, M4, M5, M6, M7, M8, M10, M11	8
Özdenetim	M2, M4, M5, M9, M10, M11	6
Sabır	M1, M4, M5, M7, M10, M11	6
Saygı	M1, M4, M5, M10, M11	5
Sevgi	M1, M3, M4, M5, M6, M8, M11	7
Sorumluluk	M1, M2, M4, M5, M6, M8, M10, M11	8
Vatanseverlik	M2, M4, M5, M6, M10	5
Yardımseverlik	M1, M3, M4, M5, M6, M8, M9, M10, M11	9

Tablo 3 incelendiğinde Azerbaycan masallarında kök değerlerin tamamına yer verildiği ve bu açıdan zengin bir kaynak olduğu görülmektedir. Ayrıca bir masalın birden fazla değeri içermesi okullardaki değerler eğitimi programlarında bu masallardan faydalanılabileceği görüşümüzü de desteklemektedir.

Tablo 3'teki sonuçlara göre en fazla yardımseverlik değerine (9) yer verilmiştir. Bu değeri dürüstlük (8), adalet(7), sevgi (7), özdenetim (6), sorumluluk (6), sabır (6), dostluk (5), saygı(5), vatanseverlik (5) kök değerleri takip etmektedir.

Azeri masallarının derlendiği “Yanık İle Dilek Boncuğu” adlı masal kitabında tespit edilen kök değerlerin açılımı ve masalarda nasıl işlendiğine dair bulgular şöyledir:

Adalet

Adalet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak” manalarına gelmektedir (Çağrı, 1988: 341).

Yücel Feyzioğlu'nun hazırladığı Azeri masalarda adalet kök değeri doğruluktan ayrılmayan, çevresindekilere eşit ve adil davranan, paylaşmayı önemseyen karakterler aracılığıyla çocuklara aktarılmaya çalışılmıştır. İlgili masal örneklerinden yapılan alıntılar şöyledir:

Yanık, balıkçının yanında bütün gün canla başla çalışmış. Akşam balıkçı tutulan balıkları ikiye bölmüş.

“Yanık bala, sen çok çalışkan bir çocuksun! Demiş. Tuttuğumuz balıkları kardeş payı bölüşelim.” (M1, Yanık'ın Masalı:18).

“Bir varmış, bir yokmuş, zamanın birinde çok sevilen sayılan, hak yemez bir hakan varmış.” (M4, Kellegöz'ün Masalı: 38).

"Nine, keçiyi sağmış, yağlı sütüne ekmek doğramışlar, (Cırttan'la) afiyetle yiyip karınlarını doyurmuşlar. Nine artanı tavukla köpeğe vermiş." (M5, Cırttan'ın Masalı: 60).

"Cırttan itiraz etmiş: "Kurt kardeş sen haklı değilsin. İyiliğe karşı kötülük olmaz!" (M6, Cırttan İle Yılan:73).

Masalarda adalet değeri genellikle zulüm ile birlikte işlenmektedir. Masallar adaletli davranmayan karakterlerin ya pişman olup hakkın yanında yer almaları ya da yapmış oldukları mezalimler nedeniyle cezalandırılmaları üzerinden adil olmanın önemini vurgulamaktadırlar. Çalışmamızda analiz edilen masalarda da doğruluktan, adaletten ayrılan karakterler; hakkını arayan, adalete ve eşitliğe önem veren karakterlerle karşı karşıya getirilir ve masal sonunda kazanan adalet olur. Bu masal örneklerinden bir tanesi aşağıda yer almaktadır.

Vergi memuru Kamber, Cırttan'ın keçisine el koymuş, bu haksızlığı Kadı Efendi ile anlaşarak ört bas etmiştir. Cırttan hem Kamber'den hem de Kadı efendiden hakkını alabilmek için yollara düşmüş, şeytanı bulmuş, başına gelenleri anlatıp şeytandan yardım istemiştir. Şeytan, Cırttan'ın başını okşamış. "Al sana yeni bir topuz. O kadıyı bul, haddini bildir!" Cırttan önce Kamber'in sonra da Kadı efendinin yanına gider, topuz her ikisinin de kafasına kafasına inmeye başlamış. Cırttan keçisini alıp ninesine dönmüş. "Al nine! Bu keçi senindir. Bundan sonra kimse ona el sürmeyecektir." (M5, Cırttan'ın Masalı: 67).

Adalet kök değerinin "Eşek İle Tilki'nin Dostluğu" masalında eşeğine adil ve eşit davranmayan bir oduncu karakteri aracılığıyla işlenerek çocukların adalet değerinin olumsuzluğu ile karşılaşmaları sağlanmıştır.

"Bir oduncunun bir eşeği varmış. Her gün ormana sürer, dal keser, öyle yük yüklermiş ki eşek yükü zor taşır. Zavallının yük taşımaktan beli yara olur, oduncu yine de aldırılmazmış." (M3, Eşek İle Tilkinin Dostluğu: 31).

Dostluk

Dostluk kavramının sözlük anlamı, "Birine veya bir şeye karşı duyulan, riyasız, samimi ve güvenilir sevgi duyma"dır (Ayverdi, 2011: 301).

Azerbaycan bölgesine ait masalarda dostluk kök değerine beş masalda rastlanılmıştır. Bu masalarda dostluk değeri hem insanlar arası ilişkiler hem de insan ile insan dışı canlı varlıklara arasındaki ilişkiler bağlamında verilmiştir. Bununla birlikte dostluk kök değerinin "diğerkâmlık, dayanışma, vefalı olma, yardımlaşma" tutumu ve davranışları ile birlikte sunulduğu görülmektedir. Masalarda yer alan dostluk kök değerine ait bazı örnekler şu şekildedir:

Kedi, köpek, fare koşup çevresini almış, merakla dinlemeye başlamışlar. Yanık başından geçenleri bir bir anlatmış. O anda köpek yüksekte havlamış, insan gibi dile gelmiş: "Yarın mutlaka bizi de götür."

"Evet! Demiş kedi ile fare.

"Olmaaaz! Sizi yine döverler, eziyet ederler, götüremem!"

"Hayır, geleceğiz. Seni tek başına göndermeyiz." (M1, Yanık'ın Masalı: 22).

"Cırttan evde ne gezer! Irmağın kıyısında arkadaşlarıyla oynuyormuş." (M5, Cırttan'ın Masalı: 62).

"Bir zamanlar üç avcı yaşarmış. İkisi sakallı, biri köse. Bir gün avlanmak için bozkırlara açılmışlar. Akşama doğru bir toykuşu avlamışlar. Çalı çırpı toplayıp ateş yakmışlar." (M7, Üç Avcı: 77).

Dürüstlük

Dürüstlük kavramı, "doğru olma durumu, açıklık, saflık, namuslu olma anlamlarını içermektedir (Demirkaya ve Çal, 2018:1965).

Çalışmada analiz edilen toplam on bir Azeri masalının sekizinde dürüstlük kök değerine rastlanılmıştır. Masalarda dürüstlük değeri genellikle "doğru sözlü olma, güvenilir olma,

sözünde durma” tutum ve davranışları üzerinden sunulmuştur. Bununla birlikte yalan söyleyen, sözünü tutmayan kahramanlar karşısında doğru ve açık sözlü olan kahramanların dürüstlükleri nedeniyle kazanan taraf olması, ödüllendirilmesi temaları ile de çocuklara dürüstlük kök değerinin önemi aktarılmaya çalışılmıştır. Masallarda yer alan dürüstlük kök değerine ait bazı örnekler şu şekildedir:

“Yanık, kazı alıp pazara götürmüş. Cambazlar, “A yetim, bu serçene ne istiyorsun?” demiş.

Yanık irkilmiş: Şaşırдың mı siz! Koskoca kazın neresi serçedir?” (M1, Yanık’ın Masalı: 12).

Yılan dişlerini çıkarınca Cırttan telaşlanmış. “Dur, verdiği söz var. Üçüncü canlıya da soracağız.” (M6, Cırttan İle Yılan: 74).

“Ne zaman ki köse kemiğin üstündeki son et parçasını da yalayıp yutmuş, sakallıların ikisi bir ağızdan, “Ama bu yaptığın haksızlıktı! Demişler. “Sözünde durmadın! Bu dürüstlük değil.” (M7, Üç Avcı: 78).

“Şah Abbas, Bostancı’ya demiş: Eğer yolda dediğini tekrar edersen vallahi sana bir şey yapmayacağım. Yalan söylersen vay haline.”

“Sana Kurban şahım, yolda bir derviş bana dedi ki Şah Abbas karpuzu almaz. Ben de alır alır, almazsa girsin bu eşekle karpuzlar der, döner gelirim dedim.”

Şah Abbas veznedarı çağırdı: “Götür bostancının yükünü boşalt, yerine altın doldur gitsin,” dedi.” (M10, Şah Abbas İle Bostancı: 104).

Öz Denetim

Öz denetim, yaşamla uyum sağlamak amacıyla kişinin bilişsel, duyuşsal tepkilerini ve davranışlarını idealler, değerler, ahlak ve sosyal beklentiler gibi standartlara uygun hale getirmek böylece yaşamla uyum sağlamak amacıyla değiştirme kapasitesini ifade eder (Baumeister, Vohs ve Tice, 2007: 351).

Öz denetim değeri, bireyin sözlü veya fiziksel davranışlarının sonuçlarını fiili gerçekleştirmeden önce düşünmesi, artı ve eksilerini hesaba katarak davranması gerektiğini içermektedir. Bir başka ifadeyle özdenetim, sorumlulukları yerine getirmenin en doğal yoludur.

Çalışmamızda ele alınan 11 Azeri masalının altısında öz denetim kök değeri işlenmiştir. Özdenetim değerini vurgulayan ilgili masallardan örnekler aşağıda yer almaktadır.

“Halk, kadıdan kurtulduklarına çok sevinmiş. Cırttan’ı kadı efendi seçmişler. Cırttan itiraz etmiş: “Hayır! Ben daha çocuğum. Ak saçlı, ak sakallı, eller atası ya da eller anası birsini seçelim!” (M5, Cırttan’ın Masalı: 68).

Tilki, bir kuyuda bembeyaz koyun kuyruğu görür ve hiç düşünmeden kuyuya atlar. “Güm diye kuyunun dibini boyladı. Kuyruğa baktı. Yemek için uzandı. Bir de ne görsün. Kuyruk dediği ak bir taş parçası! Açgözlülük yaptığını anladı. Geri çıkmayı denedi, beceremedi. Oturup kara kara düşünceler daldı.” (M9, Tilki Tilki Tümbeki: 93).

Öz denetim değeri masallarda sıklıkla “öz güven sahibi olma” tutumu şeklinde verilmektedir. Bu çalışmada da masallarda özdenetim kök değeri ile ilişki olan öz güven tutumuna yer verildiği görülmüştür. Bu örneklerden bir tanesi şöyledir:

“Bir gün bu güzel, kendi resmini yapıp altına şu yazıyı yazdı:

“Yerim yurdum el çatmaz, güç yetmez bu kaledir. Buraya ayak atmak her yiğidin karı değildir. Hangi yiğit kendine güveniyorsa buyursun gelsin.” (M11, Slav Güzeli’nin Masalı: 112).

Masallar, çocuklara değer aktarımı işlevini her zaman değerleri doğrudan olumlu açımları ile gerçekleştirmez, zaman zaman değerler olumsuz açımları ile verilebilir. Çalışmamızda analiz edilen masallarda öz denetim kök değeri davranışlarını kontrol edemeyen Kellegöz karakteri aracılığıyla işlenerek çocukların öz denetim değerinin olumsuzluğu ile karşılaşmaları sağlanmıştır.

Uruz dede, her gece kentte inip tuttuğu insanı kaçıp götüren Kellegöz’e nasihat etmek için yaşadığı mağaraya gitmiş. Kellegöz’e seslenmiş.

“Bizim hakan, seni büyütüp boya başa getirdi. Sen ise zalim bir harami olup çıktın! Nedir adamın başına getirdiğin? Ayıp değil mi?”

“Bilmem eeyy Uruz dede! Ben de bilmem, insan kaçırmadan edemem!” (M4, Kellegöz’ün Masalı: 42).

Sabır

Sabır, ahlâk terimi olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” şeklinde tanımlanabilir (Çağrı, 2008: 337).

Feyzioğlu’nun hazırladığı Azerbaycan masallarında sabır kök değeri kahramanların çeşitli engeller veya zorlu görevler karşısında azim göstererek, beklemeyi bilerek başarılı olmaları teması üzerinden verilmiştir. Çalışmamızda sabır kök değerinin altı masalda ele alındığı görülmüştür. Bu masallardan örnekler şöyledir:

“O günden itibaren, Kellegöz’e iki insan, yüz koyun vermeye başlamışlar. Analar, bacılar ağlaya ağlaya oğullarını, kardeşlerini vermek zorunda kalmışlar. Herkes bu işin sonu nereye varacak diyerek beklemeye başlamış.” (M4, Kellegöz’ün Masalı: 42).

Cırttan, çölde yaşlı bir kişiye rastlamış. Kişi, Cırttan’a sormuş: “Nereye gidiyorsun?”

Cırttan cevap vermiş: “Şeytani arıyorum.”

Kişi gülümsemiş: “Dön geri git. Sen onu bulamazsın.”

Cırttan inatlaşmış: “Ölmek var, dönmek yok. Ben onu bulacağım.” (M5, Cırttan’ın Masalı: 56). Cırttan sabır ve azimle yoluna devam ederek sonunda şeytani bulmuştur.

“Sadece birbirlerine bakıyor, susuyorlarmış. Her biri sabırla ötekinin konuşmasını bekliyormuş. Bir saat geçmiş, iki saat geçmiş, üç, dört... Kimsede çıt yok.” (M7, Üç Avcı: 77).

“Hazine ulaşılmadıkça değeri artar derler. Bu büyülü kızda ulaşılmaz güzellik tahtına oturmuştu. Gençler bu sınava girmek için hemen harekete geçtiler. Kimi yarı yolda kaldı, kimi uçurumlarda can verdi, kimi geri döndü.” (M11, Slav Güzeli’nin Masalı:112-113).

Saygı

Saygı kavramı genel olarak değeri, üstünlüğü, faydası, kutsallığı vb. gibi nedenler ile herhangi bir kimseye ya da bir şeye karşı dikkatli ve ölçülü davranmaya yol açan tutum ile başkalarını rahatsız etmekten çekinme (Kıral, 2018:5), başkalarına karşı nazik davranma, karşısındaki kişiyi düşünüp haklarına riâyet etme duygusunu kapsamaktadır.

Çalışmamızda saygı kök değerine beş masalda rastlanılmıştır. Bu masalarda ebeveynlere, nineye, hakana, büyüklere karşı duyulan saygı örnekleri mevcuttur. Bununla birlikte saygı kök değerinin *“alçakgönüllü olma, diğer insanların kişiliklerine değer verme”* tutumu ve davranışı ile birlikte işlendiği de tespit edilmiştir.

“Yanık, artan balıkları pazara götürüp satmaya karar vermiş. Ertesi gün balıkçıdan izin alıp yola koyulmuş.” (M1, Yanık’ın Masalı: 21).

“Hakan kentin en yaşlı, en bilge kişilerini bir araya toplamış:

“Bir akıl yürütün bilgeler, bir önlem alın. Böyle giderse Kellegöz yurdumuzda insan bırakmayacak.” (M4, Kellegöz’ün Masalı: 41).

“Cadı, nineyle tatlı bir sohbe başlamış. Nine, bacısıyla karşılaşmış gibi cadıyı sevmiş. Hürmetler, saygılar... Evde ne var ne yok önüne çıkarmış.” (M5, Cırttan’ın Masalı: 64).

“Slav Güzeli, günlerin birinde atasından izin alarak yüce dağ başındaki kaleye çekildi.” (M11, Slav Güzeli’nin Masalı).

Sevgi

Sevgi, hem sosyal hem de psikolojik bir ihtiyaçtır. Sevginin temeli bebeklik yıllarında atılmaktadır. Sevgi ile büyüyen, yetiştirilen çocuklar fiziksel, bilişsel ve duyuşsal yönlerden sağlıklı gelişim gösterir. Sevgi; güven, bağlanma, hoşgörü, empati gibi olumlu duygularının yerleşmesinde böylelikle kişiler arasında güzel ilişkilerin kurulmasında, çevreye karşı duyarlı olunmasında, yaşamdan zevk alınmasında etkili bir değerdir (Akdemir, Aşıkcan ve Saban, 2016: 253).

Yücel Feyzioğlu'nun masallarında en sık ele alınan kök değerlerden biri sevgidir. Azeri masallarda sevgi değeri; insan sevgisi, doğa sevgisi, hayvan sevgisi birçok şekilde işlenmektedir. Sevgi değerinin işlendiği masallardan yaptığımız alıntılar şöyledir:

"Cırttan sevinçle keçiyi eve götürmüş. İşte keçimiz ay nine!" demiş.

Nine çok sevinmiş. Benek mırıldanmış, çil tavuk gıt gıt gıdıklamış. Nine önce keçinin yüzünden gözünden öpmüş, sonra Cırttan'ın." (M5, Cırttan'ın Masalı: 60).

"İşte o benim sevdiğim Cıkcık Hanım demiş. Bizi birbirimize kavuştur, ne olursun!" (M8, Cıkcık Hanım: 89).

"Başka bir ilden bir hanoğlu kızın ününü duymuştu. Bir gönülden bin gönül gibi kıza âşık oldu." (M11, Slav Güzeli'nin Masalı: 113).

Azeri masallarda sevgi kök değerinin "merhametli olma, aile birliğine önem verme" tutumu ve davranışı ile birlikte çocuklara aktarıldığı da tespit edilmiştir. Bu minvaldeki örneklerden bazıları şu şekildedir:

"Çocuğun alınının ortasında, tepeye yakın tek bir gözü varmış. Hakan, "Olamaz böyle bir şey!" diye söylenmiş. Herkes ürkmüş. Çocuğu olduğu yerde bırakıp gitmek istemişler ama hakan kıyamamış." (M4, Kellegöz'ün Masalı: 38-39).

"Anarbay başından geçenleri hakana anlatmış. Hakan derhal oğluna sarılmış. Anneye de mustu vermişler... Kavuşmanın sevinciyle şenlik kurulmuş, aslan anayı da davet etmiş, günleri neşe içinde geçmiş." (M4, Kellegöz'ün Masalı: 48).

Sorumluluk

Sorumluluk, "bir kimsenin kendi davranış ve eylemlerinin hesabını verebilmesi hâli, eylemlerinin doğurabileceği sonuçları kabul etmesi zorunluluğudur (Cevizci, 2005: 1523).

Azeri masallarında en fazla işlenen kök değerlerden biri de sorumluluktur. İncelediğimiz masallarda sorumluluk değerinin kişinin ailesine, yöneticilerine, ülkesine, doğaya, diğer canlı varlıklara karşı davranışları üzerinden ele alınmıştır. Masal kahramanları bazen kendi iradesiyle bazen de diğer bir masal kahramanının yönlendirmesiyle sorumluluk almakta ve başarıya ulaşmaktadırlar. Sorumluluk değerinin işlendiği masallardan yaptığımız alıntılar şöyledir:

"Nine, "Yanık bala," demiş. "Ben bu kazları dar günler için saklamıştım. Götür birini sat, tahıl al, getir öğütelim.." (M1, Yanık'ın Masalı: 11).

"Arılar, Karasineğe "Biz tembelleri aramıza kabul etmiyoruz." demişler. Karasinek üzülmüş. O günden sonra o da bir iş yapmayı düşünmüş. Acaba hangi işler var diye meslekleri öğrenmeye başlamış." (M2, Arılar İle Karasinek: 28).

"Anarbay, "Ne oldu, neden ağlıyorsunuz?" diye sormuş. Birkaç genç cesaret edip aslanlara yaklaşmış: "Salahana Kayaları'na bir Kellegöz yerleşti. Her gün ona iki insan, yüz koyun veriyoruz, dur durak bilmiyor. Kentimizde insan kalmayacak."

Anarbay, "Bugün vereceğiniz insanlar gitmesin, onların yerine biz gidelim!" demiş. (M4, Kellegöz'ün Masalı: 46).

"Kış yaklaşmış. Cırttan kazağını giyinmiş çerden çöpten. Düğmelerini iliklemiş turptan. Kışlık odun toplamak için çıkmış." (M6, Cırttan İle Yılan: 71).

"Şah Abbas, "Vezirim, o adamın gücü ancak karpuz getirmeye yetmiş. Beni düşünmüş, hatırımı

saymış, ben ondan lâl-ı cevher, altın, elmas bekliyorum. Adam hakaret etmesin de ne yapsın?" demiş.

"Ama şahım gücüm lâl-ı cevhere yetmez diyebilirdi. Neden hakaret etsin?"

"Haklısın, daha kibar bir cevap verebilirdi. Ama biz mektepler açtık mı? Kibarlığı kendisine öğrettik mi?"

"Öğretmedik." (M10, Şah Abbas İle Bostancı: 107).

Vatanseverlik

Vatanseverlik, içinde yaşanan toprak parçasına bağlılık duyma, milletine karşı sorumluluklarının farkında olma ve bu sorumlulukları yerine getirme bilinci olarak tanımlanabilir (Avcı vd., 2017: 1559).

Feyzioğlu'na göre (2020: 142), vatan sadece bir toprak parçası değildir. Vatan, yaşadığı insanlarla ortak dil, tarih, kültür, edebiyat ve bütün sanatların toplamıdır. Vatan, bir inanç, toptan bir yaşama biçimi, kültürün bütünüdür. Vatani, vatan yapan bu özelliklerden bir kısmı eksik olursa insanlar vatanlarına karşı sevgilerini, ait olma heyecanlarını yitirirler ve mutsuz olurlar. İşte masallar burada devreye girerek sağlam bir vatan sevgisinin bireyde çocuk yaşta oluşmasına yardım eder.

Vatanseverlik kök değeri, Azeri masallarda en az ele alınan değerlerden biridir. Çalışmamızın bu sonucu, Kaplan ve Peker'in Öbek masallarını kök değer açısından inceledikleri çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Kaplan ve Peker (2022: 438), bu durumu Dede Korkut anlatıları ile İlyada ve Odysee arasındaki benzerlikler dikkate alındığında kültürlerin birbirlerinden habersiz olarak benzer ürünler ortaya koyabileceğini dolayısıyla masalların evrensel nitelikte olması ile açıklamışlardır. Masalların evrensel niteliğine rağmen masal anlatıcıların veya derleyenlerin kendilerinden bir şeyler katması ile vatanseverlik değerine az da masallarda rastlanabileceğini ifade etmişlerdir.

Yücel Feyzioğlu'nun derlediği masallarda vatanseverlik belli bir toprak parçası için savaşma, bayrak sevgisi, asker/komutan gibi temalar üzerinden ele alınmamıştır. Azeri masallarda işlenen vatanseverlik kök değeri, MEB'in bu kök değer ile ilişkili olarak belirlediği "kurallara ve kanunlara uyma, çalışkan olma, dayanışma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme" tutumu ve davranışlarını içeren örneklerle verilmiştir. Bu örneklerden bazıları şöyledir:

"Karasinek sesini yumuşatmış: "A güzel komşu, benim sizin balınızda gözüm yok. Bir geceliğine yanınızda konuk edin yeter."

En önde duran arı hemen itiraz etmiş: "Olmaz öyle şey! Seni içeri bırakmam! Bütün arıların iznini almam gerek. Benim tek başıma bir evim yok ki, hepimizin evi bir, yatacağı yer bir." (M2, Arılar İle Karasinek: 27).

"Aslan, Anarbay'a demiş. Kellegöz'ü siz yenemezsiniz! Bu işten vazgeçin!"

"Hayır diye itiraz etmiş Anarbay. Ya o, ya ben! İnsanları ona bırakmam!" (M4, Kellegöz'ün Masalı: 47).

"Cırttan topuzu durdurmuş. "Bundan sonra kadı efendi sen değilsin, kadı efendiyi bu halk seçecek, demiş."(M5, Cırttan'ın Masalı: 68).

"Baykuş, "Bütün insan soyundan el aman dedim. Ben yıkıyorum, onlar diyor. Konacak bir harabe bulamıyorum. İstedğim gibi uluyamıyorum. Sizin yaşamanıza ne gerek var?" (M6, Cırttan İle Yılan: 73).

Yardımseverlik

Yardım kelimesi sözlükte, bir kişinin elindeki imkânları ve gücünü ihtiyacı olan biri için kullanması (Ayverdi, 2011:1338) şeklinde tanımlanmaktadır.

Yardımseverlik değeri sadece maddiyat olarak anlaşılmalıdır. Bir sözü, bir kederi

paylaşmak, bir sorunu dinlemek ve ümit vermek de yardımseverlik duygusunun ifadesidir. Bu minvalde yardımseverlik, toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri artıran, bağlılığı ve birliği kuvvetlendiren bir duygudur. Yardımseverlik değerinin fedakârlık, merhamet, sosyal sorumluluk paylaşmak, işbirliği, cömertlik değerleri ile de ilişkili olduğunu söyleyebiliriz (Aktepe, 2014: 19-20).

Çalışma materyalimiz olan Azeri masalların toplandığı kitapta en çok yardımseverlik kök değerine (9) yer verildiği saptanmıştır. Masalarda paylaşma ve dayanışmayı önemseyen, merhametli ve cömert karakterler yer almaktadır Yardımseverlik değerini vurgulayan ilgili masallardan örnekler aşağıda yer almaktadır.

“Cırttan kutuyu açıp yere koymuş, Yılan bir atlayışta kutunun içine girip kıvrılmış. Tilki de bir sıçrayışta kutunun kapağını örtüp ayağını üstüne basmış. “Al götür bunu a Cırttan. Götür ne yaparsan yap! demiş. Böylece Cırttan’ı büyük bir beladan kurtarıvermiş.” (M6, Cırttan İle Yılan: 75).

“Nine, “Ne oldu ay Cıkcık Hanım, nazlı hanım?” diye sormuş.

“Of of of! Ayağıma diken battı ay nine,” diye yanıt vermiş Cıkcık Hanım.

Nine, Cıkcık Hanım’ın ayağından diken çıkarıp fırına atmış.” (M8, Cıkcık Hanım: 86).

Feyzioğlu’nun masalarda yardımseverlik kök değerini “cömertlik, işbirliği yapma, misafirperver olma” tutumu ve davranışıyla birlikte vurguladığı da tespit edilmiştir. Bu örneklerden bazıları şöyledir:

“Bostanımız aşır taşı ey kadını. Karpuzun en iyisinden bir eşek yükü şah oğlu Şah Abbas’a götürreceğim, dedi.

Kadın da ana yürekli, cömert bir insandı: “Çok iyi yaparsın,” diye memnuniyetle cevap verdi.” (M10, Şah Abbas İle Bostancı: 103).

“Ayı dede, kuyunun çok derin olduğunu görünce, “Tilki baba, peki ne yapalım? Buradan nasıl çıkalım?” dedi (M9, Tilki Tilki Tümbeki: 95).

“Cadı ahlaya ohlaya, “Çok yorgunum, halden düştüm, “demiş. “Beni Tanrı konuğu eder misin?”

Nine hiç ikircime düşmeden cevap vermiş: “Tanrı’ya da kurban, konuğuna da. Buyur içeri.” (M5, Cırttan’ın Masalı: 64).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Değerler eğitimi hakkında alan yazınında yapılan çalışmaların son yıllarda giderek arttığı görülmektedir. Değer ve değerler eğitimine akademik ilginin artmasında etkili olan faktörlerden biri Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2017 yılında okullardaki müfredatlarda doğrudan bu konuyu ele almış olması ve değer aktarımında on kök değeri öncelikli olarak açıklamasıdır.

Okullarda değerler eğitiminin gerekliliği üzerine yapılan çalışmalardan birini gerçekleştiren Erbaş ve arkadaşları akademisyenlerin ve öğretmenlerin kök değerler hakkındaki görüşlerini anlamayı hedeflemişler ve çalışma sonucunda hem akademisyenlerin hem de öğretmenlerin okullardaki değerler eğitimini toplumsal (toplumsal huzurun devamlılığı), bireysel (bireylerin sağlıklı, huzurlu, mutlu bir şekilde hayatlarını sürdürebilmesi) ve ders/eğitimsel açıdan gerekli bulduklarını tespit etmişlerdir (Erbaş vd., 2022: 370).

Masallar, gerçek ve hayal arasında bağ kurabilme, sıklıkla çocuk kahramanları tercih etme, eğlenceli söz öbeklerini içeren akıcı bir dil kullanma gibi özellikleri açısından çocukların değerleri öğrenmesinde, benimsemesinde, dünyayı farklı açılardan algılamasında, kendini ve üyesi olduğu toplumu, kültürel dokuyu tanımasında zengin bir kaynaktır.

Çalışmada Yücel Feyzioğlu tarafından hazırlanan ve Azerbaycan bölgesine ait masalların yer aldığı Yanık ile Dilek Boncuğu adlı masal kitabında Milli Eğitim Bakanlığı’nın belirlediği on kök değerinin tamamının işlendiği görülmüştür. İncelenen toplam on bir masalda en sık işlenen kök değerinin yardımseverlik (9) olduğu, bu değeri sırasıyla dürüstlük(8), sorumluluk (8), adalet (7),

sevgi (7), özdenetim (6), dostluk (5), sabır (5), saygı (5), vatanseverlik (5) değerlerinin takip ettiği tespit edilmiştir.

Yücel Feyzioğlu'nun diğer masal kitaplarındaki değerleri ve istendik davranış iletilerini belirlemeye yönelik yapılmış farklı çalışmaların sonuçlarına bakıldığında da yazarın eserlerinin değerler bakımından çok zengin ve çeşitli olduğu görülmektedir. Toprak (2016), çalışmasında Feyzioğlu'nun 11 masal kitabını etik ilkeler, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik iletiler açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda adalet değerinin 11 yerde, yardımseverlik değerinin 19 yerde, sabırlı olma ve sorumluluk davranışının 1 kez vurgulandığı tespit edilmiştir. Vatanseverliğe yönelik iletilerin ise 5 yerde ele alındığı bulunmuştur. Eroğlu (2019), çalışmasında Feyzioğlu'nun Türk dünyası masallarında 16 masal kitabını eğitsel iletiler açısından incelemiştir. Çalışmanın sonucunda masalarda dürüstlük değerinin 23, sabır ve kararlılığın 21 defa işlendiği tespit edilmiştir. Eroğlu, Feyzioğlu'nun yeniden yazdığı Türk dünyası masallarının altını çizdiği değerlerle çocukların eğitiminde kullanılabilecek önemli bir kaynak olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmada ilk sırada yer alan değer yardımseverlik ve sabrın daha az işlenen değerlerden biri olma sonucu, Karaman'ın (2019) "Yücel Feyzioğlu'nun Eserlerinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi sonuçları ile örtüşmektedir. Karaman, Yücel Feyzioğlu'nun 30 çocuk masalını incelemiştir; on kök değer bakımından en sık işlenen değer arasında yardımseverlik en az değinilen değer ise sabır olduğunu tespit etmiştir. Anadolu sahasına ait anonim masalların ve çağdaş masalların değerler eğitimi bağlamında analiz edildiği çeşitli çalışmalarda da en çok işlenen değerlerden birinin yardımseverlik olduğu tespit edilmiştir (Kardaş, 2020; Sarıkaya ve Aydeniz, 2021; Kavaklı, 2019; Kılıç ve Yılmaz, 2018). Özbaşı'nın (2020), çalışmasında ise yardımseverlik değerinin ikinci sırada yer alması bu çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Çalışmada analiz edilen Azeri masallarda en az işlenen kök değerlerden biri vatanseverliktir. Masallarda vatanseverlik değerinin belli bir toprak parçası için savaşma, bayrak sevgisi, kahramanlık, gibi temalar üzerinden değil MEB'in bu kök değer ile ilişkili olarak belirlediği "kurallara ve kanunlara uyma, çalışkan olma, dayanışma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme" gibi vatandaşlık kavramı ekseninde verildiği görülmüştür. Kaplan ve Peker'in (2022) inceledikleri otuz Özbek masalı içerisinde vatanseverlik değerinin üç masalda yer aldığı ve en az işlenen değer olduğuna dair tespitleri; Kaya'nın (2021) Gümüşhane ve Bayburt masallarını inceledikleri çalışmada da en az değer vatanseverlik olarak bulunması bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Analiz edilen Azeri masallarda yardımseverlik, sorumluluk, dürüstlük, adalet ve sevgi değerlerinin sıklıkla işlenmesi ve masal kahramanlarının çoğunlukla çocuk olması bu masalları okuyan/dinleyen çocukların kendi ile kahraman arasında özdeşim kurması ve bu suretle değerleri benimsemesi açısından önemlidir.

Masallarda değerlerin olumsuzluğu ile birlikte ele alındığı örneklerde tespit edilmiştir. Ayrıca masallarda değerlerin çoğu kez doğrudan ve açık bir şekilde olay örgüsüne eklenmekle birlikte özellikle özdenetim ve vatanseverlik değerlerinin dolaylı olarak ilişkili tutum ve davranışlarla birlikte verildiği de görülmüştür. Masallarda tespit edilen bu özelliklerin çocukların adalet-zulüm, iyilik-kötülük, dürüstlük-yalan söyleme vb. arasındaki farkı daha doğru idrak etmesi, değerlerin önemini kavraması ve içselleştirmesi açısından oldukça işlevsel olduğu söylenebilir.

Yücel Feyzioğlu, masal birikimimizden etkin bir şekilde faydalanmayı başardığımız takdirde milli ve evrensel değerleri basit ve eğlenceli bir şekilde çocuklarımıza kazandırabileceğimizi düşünmektedir. Masallardaki değerlerle okullardaki etkinliklerde, ilgili ders müfredatlarında uygun öğretim teknikleri ile tanışan ve benimseyen çocuklar, gelecek için insani olgunluğa ulaşan, araştıran, sorgulayan, üreten nesil hedefini gerçekleştirme potansiyeline sahip olabileceklerdir.

Araştırma bulguları doğrultusunda şu öneriler sunulmuştur:

- Azeri masalların farklı sıklıklarda olsa da on kök değer tümünü içinde barındırması, Azeri masalların değer eğitimi açısından zengin bir kaynak olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla

bu masallar özellikle ilköğretim birinci kademe için planlanan değerler eğitimi programına açıktan veya örtük olarak eklenerek çocukların değer kazanım süreçlerinde değerlendirilebilir.

- Yücel Feyzioğlu'nun derlediği Azerbaycan masalları on kök değer dışında birçok değeri barındırmaktadır. Yanık ile Dilek Boncuğu adlı masal kitabının farklı değer sınıflandırmaları açısından araştırılması böylece değer eğitimi programlarına eklenmesi önerilebilir.
- Masalların senaryolaştırılarak sınıf içinde öğrencilerin katılımı ile oynanması, masal okuma veya dinleme faaliyetinin sağladığı kazanıma davranış boyutunun eklenmesi ile çocukların değerleri içselleştirilmesi desteklenebilir.
- Çalışmada incelenen masalların kısa olması, ilköğretim birinci kademe okuyan çocuklar açısından okuma kolaylığı sağlayacağından tercih edilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors:

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %50 ilk yazar, %50 ikinci yazar şeklindedir.

The contribution rates of the authors in the study 50% first author and 50% second author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Finansal Destek ve Teşekkür / Financial Support and Thanks

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

The study did not receive support from any institution or organization.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akbaş, O., Keskin, Ahmet, Ö., Mert, G., Bengisu ve Berk, D. (2023). Gelecekteki öğrencilerin için sen de bir masal oku: bir dijital hikâye çalışması. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 276-286.
- Akdemir, S., Aşıkcı, M. ve Saban, A. (2016). Değer yitimi. H.H. Bircan ve B. Dilmaç (Ed.), *Değerler bilançosu sosyoloji, felsefe, ekonomi, eğitim, iletişim, müzik, tıp -beyaz kitap-* (s. 249-266) içinde. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Aktepe, V. (2014). Etkinlik temelli değer eğitiminin öğrencilerin yardımseverlik tutumlarına etkisi. *Researcher: Social Science Studies*, 2(2), 17-49.
- Arıcı, A. F. (2016). Estetik değer oluşturmada masalların rolü: Türk masalları örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1017-1035.
- Avcı, E. K., Avcı, A. A., ve İbret, B. Ü. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatanseverlik değerinin kazandırılmasına yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 16(4), 1558-1574.
- Aydemir, M. A. ve Akın, M. H. (2016). Mizah ve değerler: Mizahın değerler eğitimi potansiyeli. H.H. Bircan ve B. Dilmaç (Ed.), *Değerler bilançosu sosyoloji, felsefe, ekonomi, eğitim, iletişim, müzik, tıp -beyaz kitap-* (s.59-71) içinde. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda çalışan herkesin görevi olarak değerler eğitimi. <http://www.degereregitiimi.com/makaleler/makaleler.html>.
- Ayverdi, İ. (2011). Misalli büyük Türkçe sözlük, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. & Tice, D. M. (2007). The strength model of selfcontrol. *Current Directions in Psychological Science*, 16, 351- 355.
- Bayraktar, L. (2014). Felsefe ile. Ankara: Aktif Düşünce.
- Budak, H. (2016). Modern zamanların kayıp değeri: Mahremiyet. H.H. Bircan ve B. Dilmaç (Ed.), *Değerler bilançosu sosyoloji, felsefe, ekonomi, eğitim, iletişim, müzik, tıp -beyaz kitap-* (s. 21-34) içinde. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Budak, Hatice ve Altunsoy, H. Sinem (2021). Anadolu Türk Masallarının Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları Ve Rollerini Bağlamında Okunması. Atlas International Congress On Social Sciences 8. 11- 13 June 2021 Ankara, Tam metin Kitabı, (Editör: Ahmet Niyazi Ökser), s. 349-367.
- Cevizci, A. (2005). Paradigma felsefe sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çağrı, M. (1988). Adalet. Türk Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi içinde (C.1, s. 341-343). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, Mustafa (2008). Sabır. Türk Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi içinde (C. 35, s. 337-339). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çimen, F. ve Dilmaç, B. (2022). Üniversite öğrencilerinin değerleri ile internet bağımlılıkları ve gelecek beklentileri arasında yordayıcı ilişkiler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 72-83.
- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Demirkaya, H. ve Çal, Ü. T. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dürüstlük değerine ilişkin metaforik algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 1964-1980.
- Devellioğlu, F. (1978). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat. Ankara: Doğu Matbaası.

- Dilidüzgün, S. (2007). Çağdaş çocuk yazını. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Dılmaç, B. ve Bakırcıaloğlu, A. (2019). Evli bireylerin sahip oldukları değerler, iletişim becerileri ve evlilik uyumu arasındaki yordayıcı ilişki. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 110-122.
- Doğan, D. M. (2003). Doğan büyük Türkçe sözlük. Ankara: Vadi Yayınları.
- Enginün, İ. (1998). Çocuk edebiyatında ideoloji 99 soruda çocuk edebiyatı (Haz. M. R. Şirin). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Erbaş, S., Kılcan, B., Yel, Ü., Kılıç, Z. Y., Palaz, T. ve Kılcan, T. (2022). Öğretmen yetiştiren akademisyenlerin ve ortaokul öğretmenlerinin kök değerlere ilişkin görüşleri: nitel bir çalışma. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 360-375.
- Eroğlu, T. (2019). *Yücel Feyzioğlu'nun Türk dünyası masal kitaplarında eğitimsel işlevler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Feyzioğlu, Y. (2020). Masallar bize ne anlatır?. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Feyzioğlu, Y. (2022). Yanık ile dilek boncuğu. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gündüz, Ö. (2008). *Oğuz Tansel'in masal kitaplarının eğitim değeri ve Türkçeye katkısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Halstead, J. M. & Taylor, Monica J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- Hökelekli, H. (2013). Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ilıcak, N. G. ve Başoğlu, N. (2018). Ahmet Ümit'in masal kitaplarında yer alan değerlerin incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 88-100.
- Kardaş, S. (2020). *Bitlis halk masallarının çocuğa uygunluğu ve değerler eğitimine katkısı üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Kale, Nesrin (2007). Nasıl bir değerler eğitimi?. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (26-28 Kasım 2004), s. 313-322, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kaplan, H. ve Peker, S. (2022). Kök değerler eğitimi açısından Özbek masalları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 426-444.
- Karaman, M. (2019). *Yücel Feyzioğlu'nun eserlerinin Türkçe eğitimi ve değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Karatay, H. (2007). Dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalın önemi ve işlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-477.
- Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre ilköğretim 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesi (Muğla ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Kaya, S. (2021). *"Gümüşhane ve Bayburt masalları" adlı eserdeki masalların Türkçe dersi 1-8 Sınıflar Öğretim programı değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Kavaklı, T. (2019). *Mavisel Yener'in masal kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Kılıç, B. S. ve Yılmaz, O. (2018). Fakir Baykurt'un masallarında değer eğitimi ve masalların Türkçe eğitimine katkısı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 1104-1125.
- Kıral, E. (2018). Kayıp giden bir değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 4-10.
- MEB. (2017). Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine. https://kandira.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/04202207_18160003_basin_aciklam

[asi-program.pdf](#)

- Özbaşı, S. (2020). Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler çerçevesinde Aytül Akal masallarının incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 178-192.
- Sarikaya, B. ve Aydeniz, S. (2021). Van yöresine ait halk masallarının değer aktarımı açısından incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Van Özel Sayısı), 451-480.
- Şimşir, Z. ve Dilmaç, B. (2016). Okullarda değerler eğitimi. H.H. Bircan ve B. Dilmaç (Ed.), Değerler bilançosu sosyoloji, felsefe, ekonomi, eğitim, iletişim, müzik, tıp -beyaz kitap- (s. 185-207) içinde. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Theodorson, G. A., & Theodorson, A. G. (1979). A modern dictionary of sociology. New York: Barnes & Noble Books. <https://archive.org/details/moderndictionary00theo/page/455/mode/1up?view=theater>
- Toprak, M. (2016). *Yücel Feyzioğlu'nun derlediği Türk dünyası masallarında çocuklara yönelik istendik davranışların değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi: İnsanî erdemler-İslâmî erdemler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 51-69.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

The main element that differentiates societies from each other is their specific culture. Values are among the spiritual components of culture and represent the source of ideal behaviour standards. The most basic function of values is to contribute to social integration and prevent social deviance and social disintegration by serving as a source of social norms. Values play essential functions in the sustainability of the social system, and values education has a key role in the transfer of values from generation to generation. Today, schools are considered leading institutions in the execution of values education in a planned and programmed manner. One of the many materials used in values education in schools is tales. Tales mirror the cultural heritage of a society and contain national and universal values.

This study aimed to examine the Azerbaijan tales book “Yanık İle Dilek Boncuğu” prepared by Yücel Feyzioğlu in terms of the root values defined by the Ministry of National Education, to determine the values of justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, and benevolence in the Azerbaijan tales, and to understand whether they can be integrated into the values education programme for students studying in the first grade of primary education.

Feyzioğlu emphasises the importance of selecting tales in consideration of the developmental stages of children and states that the tale book “Yanık İle Dilek Boncuğu” is suitable for children aged 8 years and above. In line with this information, the tale book “Yanık İle Dilek Boncuğu” was selected as the study material with the idea that it can be used especially in the transfer of values to primary school first-grade students. Additionally, considering the author’s series of twin tales as a whole, it seems that the author aims to reach and keep alive the culture and values of a wide geography where Turkish-Islamic culture dominates through tales. This situation also shows that the author’s works have an important function in terms of values education.

The study used a qualitative research design. The data were collected using document analysis and analysed using descriptive analysis. The values of “justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and benevolence” defined by the Ministry of National Education under the title of ten root values were used as the predetermined set of themes for the descriptive analysis. The tale book “Yanık İle Dilek Boncuğu” was analysed based on the themes of ten root values, the conclusions were presented together with quotations from the tales to understand the findings related to the root values.

The findings showed that all ten root values defined by the Ministry of National Education are covered in Yücel Feyzioğlu’s tale book “Yanık İle Dilek Boncuğu” which includes tales from the Azerbaijan region. In a total of eleven tales examined, the most frequently taught root values were as follows: benevolence (9), honesty (8), responsibility (8), justice (7), love (7), self-control (6), friendship (5), patience (5), respect (5), and patriotism (5).

The Azerbaijan tales analysed in the study most often included the root value of benevolence. The presence of compassionate and generous characters who care about sharing and solidarity in tales is functional in helping children who identify with tale heroes feel the sense of benevolence that promotes relationships between individuals, strengthens loyalty and unity, and transforms this feeling into behaviour.

Patriotism is one of the root values that is least frequently covered in the Azerbaijan tales analysed in the study. The tales address the value of patriotism not through themes such as fighting for a certain piece of land, love for the flag, and heroism, but on the axis of the concept of citizenship such as “obeying rules and laws, being hardworking, solidarity, being sensitive to historical and natural heritage, and caring for the society”, which are also described by the Ministry of National Education in relation to this root value.

The tales treated the values together with their negative counterparts. It was also observed that although the values in the tales are often directly and explicitly incorporated into the plot, especially the values of self-control and patriotism are treated indirectly together with related attitudes and behaviours. It can be said that these features identified in the tales help children understand and internalise the importance of values, and they are quite functional in children’s more accurate comprehension of the difference between justice and cruelty, goodness and evil, honesty and lying, and so on.

Given that the Azerbaijan tales analysed contain ten root values, it can be suggested that these tales should be incorporated explicitly or implicitly into the primary school first-grade values education programme and used in children’s acquisition of values. The tales could be read aloud/listened to and turned into a scenario, and played by students in classrooms to help children internalise and translate these values into behaviour.

Fizik Öğretmen Adaylarının “Yapay Zekâ” Kavramına İlişkin Algılarının İncelenmesi: Bir Metafor Çalışması

Şükran ERDOĞAN

Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
sukranerdogan@selcuk.edu.tr

Ersin BOZKURT

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K. Eğitim Fakültesi, Fizik Eğitimi,
Konya, Türkiye
ebozkurt@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 15.10.2023

Kabul: 12.12.2023

Yayın: 31.12.2023

Anahtar

Kelimeler:

Yapay Zekâ,
Metafor, Fizik
Öğretmen Adayları.

Bu çalışmanın amacı, fizik öğretmen adaylarının “yapay zekâ” kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığı ile belirlemektir. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseninin kullanıldığı bu çalışma, 2022-2023 bahar yarı yılında Anadolu’da bir üniversitenin fizik öğretmenliği programında öğrenim gören 84 öğretmen adayı üzerinde yürütülmüştür. Fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ kavramına ilişkin metaforik algılarını belirlemek amacıyla, onlardan “*Yapay zekâ gibidir, çünkü*” cümlesini tamamlamaları istenmiş ve elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda, fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ kavramına ilişkin 49 farklı metafor ürettikleri görülmüş olup bunlardan frekansları en yüksek olanlar insan, beyin, evren, uzay, kütüphane, makine ve robot şeklindedir. Üretilen bu metaforlar 9 farklı kategoride toplanmış olup bu kategorilerden öne çıkanlar genişlik/sınırsızlık, risk/tehlike, insansılık/taklit, işlev/yapı şeklinde oluşmuştur.

Examining the Perceptions of Prospective Physics Teachers on the Concept of “Artificial Intelligence”: A Metaphor Study

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 15.10.2023

Accepted: 12.12.2023

Published: 31.12.2023

Keywords:

Artificial Intelligence,
Metaphor,
Prospective Physics
Teachers.

The aim of this study is to determine the perceptions of prospective physics teachers on the concept of ‘artificial intelligence’ through metaphors. This study, which uses the phenomenological design among qualitative research patterns, was conducted on 84 teacher candidates studying in the physics teaching program of a university in Anatolia during the 2022-2023 spring semester. In order to determine the metaphorical perceptions of prospective physics teachers regarding the concept of artificial intelligence, they were asked to complete the sentence “*Artificial intelligence is like, because*”, and the data obtained were subjected to content analysis. As a result of the study, it was observed that the prospective physics teachers produced 49 different metaphors related to the concept of artificial intelligence, with the most frequent ones being human, brain, universe, space, library, machine, and robot. These metaphors were categorized into 9 different categories, with the prominent ones being breadth/limitlessness, risk/danger, humanity/imitation, and function/structure.

Atıf/Citation: Erdoğan, Ş., Bozkurt, E. (2023). Fizik Öğretmen Adaylarının “Yapay Zekâ” Kavramına İlişkin Algılarının İncelenmesi: Bir Metafor Çalışması, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 152-163.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Yapay zekâ, son yıllarda hızlı bir şekilde gelişen ve dünya çapında büyük bir etkiye sahip olan heyecan verici bir teknolojidir. Bu alandaki hızlı ilerlemeler, bilgisayarların insan benzeri zihinsel yeteneklere sahip olmasını hedefleyen bir disiplini ifade eder. Yapay zekâ, makinelerin öğrenme, anlama, düşünme ve karar verme gibi insan benzeri yeteneklerini modelleyerek, karmaşık problemleri çözmek ve yeni bilgileri elde etmek için kullanılır.

Yapay zekâ fikri, ilk olarak 1950’lerde bilim kurgu yazarları ve bilim insanları tarafından hayal edilmiştir. Ancak, modern yapay zekâ araştırmalarının temelleri, 1956’da Dartmouth Konferansı ile atılmıştır. Konferansta, John McCarthy, yapay zekâyı “herhangi bir zihinsel işlemi gerçekleştirebilen herhangi bir makine” olarak tanımlamıştır. Bu nedenle 1956 yılı yapay zekâ kavramının doğum yılı olarak kabul edilmektedir (Haenlein ve Kaplan, 2019). Bu tarihten itibaren yapay zekâ araştırmaları, bilgisayarların insan benzeri düşünce ve dil yetenekleri gibi pek çok alanda yeteneklerini geliştirmek için yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Büyük veri (big data) ve derin öğrenme (deep learning) tekniklerinin yaygınlaşması, yapay zekânın gelişiminde devrim yaratan faktörlerdendir. Derin öğrenme, insan beyninin çalışma şeklini taklit eden yapay sinir ağları ile büyük veri setlerinden anlamlı desenler ve ilişkiler çıkarmayı sağlar (Arslan, 2020). Bu sayede, nesne tanıma, dil işleme, oyun oynama ve diğer pek çok alanda insan benzeri performans elde edilmeye başlanmıştır.

Yapay zekâ son yıllarda hızla gelişen ve pek çok alanda etkisini gösteren önemli bir teknolojik dönüşümdür. Sağlık sektöründe, hastalıkların erken teşhisinde ve tedavisinde daha etkili yöntemler sunabilmekte (Topol, 2019); tarım, lojistik ve üretim gibi sektörlerde verimlilik artışı sağlayarak kaynak kullanımını optimize edebilmekte (Kamilaris ve Prenafeta-Boldu, 2018); trafik ve ulaşım alanında otonom araçlarla trafik kazalarını azaltabilmekte ve şehir planlamasında iyileştirmeler sağlayabilmektedir (Litman, 2018).

Özellikle eğitim sektöründe, yapay zekânın potansiyeli ve etkinliği büyük ilgi uyandırmaktadır (Popenici ve Kerr, 2017; Verma, 2018; Zawacki-Richter ve ark., 2019). Geleneksel eğitim yöntemleri zamanla değişime uğramış ve teknoloji, öğrenme süreçlerine büyük bir katkı sağlamıştır (Çetin & Erdoğan, 2018; Erdoğan, 2010). Ancak, yapay zekâ ile birlikte eğitim artık daha kişiselleşmiş, etkileşimli ve veri odaklı bir boyuta ulaşmıştır. Yapay zekâ, öğrenci ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına uygun olarak öğrenme materyalleri ve yöntemleri sunarak öğrencilerin daha hızlı ve etkili bir şekilde bilgi edinmesine yardımcı olmaktadır (Baker ve Simith, 2019; Roschelle, Lester ve Fusco, 2020).

Yapay zekâ, öğrencilerin öğrenme alışkanlıklarını, güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederek öğrenme süreçlerini optimize etmeye yönelik öneriler sunabilir (Holmes, Bialik ve Fadel, 2019). Bu sayede, her öğrencinin öğrenme hızı ve ihtiyaçları doğrultusunda kişiye özel bir müfredat sağlanabilir, böylece öğrenciler daha motive olur ve başarı düzeyleri artar. Ayrıca, eğitim kurumları ve öğretmenler için de yapay zekâ kullanımının bir dizi avantajı vardır. Yapay zekâ tabanlı otomatik değerlendirme sistemleri, öğretmenlerin zamandan tasarruf ederek daha fazla geri bildirim sağlama imkânı sunar. Bu, öğretmenlerin ders materyallerini ve öğretim yöntemlerini iyileştirmelerine olanak tanırken, aynı zamanda öğrencilerin akademik performansını daha yakından takip etmelerini sağlar (Marr, 2018).

Yapay zekânın avantajlarının yanında bazı dezavantajları da vardır. Yapay zekânın dezavantajları arasında, insanlar arasındaki bağları zayıflatabileceği ve insanlara özgü

yaratıcılık gibi yeteneklerin azalmasına neden olabileceği endişesi yer almaktadır. Ayrıca, yapay zekânın kritik kararları otomatik olarak alması, insan faktörünün göz ardı edilmesine ve bu şekilde yanlış sonuçlara yol açabilir. Bununla birlikte, yapay zekânın hızlı gelişimi ve geniş uygulama alanları, beraberinde bazı kaygıları da getirmiştir. En önemlisi, yapay zekânın işgücü piyasasında köklü değişikliklere neden olabileceği endişesidir. Yapay zekânın belirli görevleri insanlardan daha hızlı ve daha verimli bir şekilde yapabilmesi, bazı sektörlerde işsizlik oranlarının artmasına yol açabilir. Diğer bir kaygı, etik ve güvenlikle ilgilidir. Yapay zekâ sistemleri, yanlış eğitim veya kötü amaçlı kullanım nedeniyle ciddi sonuçlara yol açabilecek hatalar yapabilirler. Ayrıca, yapay zekânın kişisel gizlilik ve veri güvenliği konularında da sorunlar yaratması muhtemeldir (Bozkurt, 2023).

Yapay zekâ teknolojisinin, eğitimde gerek öğretmenlerin gerekse de öğrencilerin iş yükünü azaltarak etkili öğrenme deneyimleri sunan ve öğrenmeleri destekleyen bir öğrenme aracı olarak kullanılabilmesi düşünülmekte ve bu yönde çalışmalar yapılmaktadır (Loeckx, 2016). Yapay zekânın fen eğitiminde de öğrencilerin performanslarını ve öğrenmelerini iyileştirmede etkili olacağı literatürde belirtilmektedir (Nja ve ark., 2023; Kalemkuş ve Kalemkuş, 2023). Fen eğitiminde, öğrenciler yapay zekâ teknolojisini kullanarak deneyimlerini arttırabilir, bilgilerini derinleştirebilir ya da eğitim süreçlerine etkin katılım sağlayarak bilgilerini zenginleştirebilecekleri öğrenme ortamına erişebilir.

Yapay zekâ teknolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte toplumda yapay zekâ okuryazarlığının öneminin artacağı da bir gerçektir (Bozkurt, 2023). Bu anlamda “yapay zekâ ile ilgili eğitimin uygulayıcıları ne düşünmektedir, yapay zekâya yönelik algıları nasıldır?” sorularına cevap aramak önem arz etmektedir. Eğer yapay zekânın potansiyelinin farkında olunursa, avantaj ve dezavantajları net bir şekilde ortaya konulursa eğitimin geleceğine yönelik tedbirleri almak daha kolay olacaktır.

Bu araştırmada da fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ kavramına ilişkin algıları metaforlar aracılığı ile incelenmiştir. Metaforlar, soyut kavramları somutlaştırarak ve karmaşık düşünceleri basitleştirerek iletişimi güçlendirir, bu da onları eğitim, psikoloji, edebiyat ve dilbilim gibi çeşitli disiplinlerde popüler bir araştırma konusu yapar. Metaforik çalışmalar, bireylerin ve grupların düşünce yapılarını ve dünya ile olan ilişkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu çalışmalar, metaforların dilde nasıl kullanıldığını ve bu kullanımın bireylerin düşünce süreçlerini ve duygusal durumları üzerindeki etkilerini inceleyerek, iletişimin daha etkili ve anlamlı hale gelmesine katkıda bulunabilir (Lakoff ve Johnson, 1980; Gibbs, 1994). Bu bağlamda araştırmada, fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ kavramına ilişkin sahip oldukları algılarını metaforlar yardımıyla daha kapsamlı bir şekilde ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki iki soruya cevap aranmıştır?

1. Fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?

2. Bu metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kategoriler altında toplanmaktadır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma paradigması çerçevesinde yürütülmüş olup, fenomenolojik (olgubilimsel) bir yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenoloji, bireylerin bir olgu veya kavrama dair yaşadıkları deneyimleri ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını inceleyen bir araştırma yöntemidir (Creswell ve Poth, 2018). Yapay zekâ kavramına dair fizik öğretmen adaylarının metaforlar aracılığıyla ifade

ettikleri algılar, bu fenomenolojik çerçevede derinlemesine incelenmiştir.

Katılımcılar

Çalışma, 2022-2023 bahar yarı yılında Anadolu'da bulunan bir üniversitenin fizik öğretmenliği programında öğrenim gören 84 öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Katılımcıların yaş aralığı 19-25 olup, 31'i erkek ve 53'ü kadındır. Katılımcılar, gönüllülük esası üzerine seçilmiş ve çalışmanın amacı hakkında bilgilendirilmiştir.

Veri Toplama

Veri toplama sürecinde katılımcılardan, “Yapay zekâ gibidir, çünkü” formatında açık uçlu bir cümleyi tamamlamaları istenmiştir. Bu yöntem, katılımcıların yapay zekâ kavramını kendi terimleriyle ifade etmelerine olanak tanıyarak, onların bu kavrama dair bireysel algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Saban, 2006; Erdoğan, Yazlık ve Erdik, 2014).

Veri Analizi

Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, yazılı ya da sözlü verilerin sistematik bir şekilde incelenerek, temalar, kategoriler veya kavramlar çerçevesinde sınıflandırılmasını içeren bir analiz yöntemidir (Braun ve Clarke, 2006). Bu çalışmada, fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ ile ilgili ürettikleri metaforlar, öncelikle frekanslarına göre sıralanmış, ardından bu metaforlar ortak temalar çerçevesinde kategorize edilmiştir. Kategoriler oluşturulurken aynı metaforların farklı şekillerde yorumlanarak değişik kategorilere dahil edildiği durumlar da olmuştur. Örneğin, yapay zekâyı insana benzetme metaforunu kullanan iki katılımcıdan biri, yapay zekanın insan gibi tehlike yaratabileceğini vurgularken, diğeri yapay zekanın insan gibi öğrenebildiğine dikkat çekmiştir.

Analiz süreci, araştırmacılar tarafından bağımsız olarak yürütülmüş ve elde edilen bulgular karşılaştırılarak güvenilirlik sağlanmıştır.

BULGULAR

Fizik öğretmen adayları tarafından yapay zekâ kavramı ile ilgili olarak ifade edilen metaforlara ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların “Yapay Zekâ” ile İlgili Oluşturdukları Metaforlar ve Frekansları

Metafor	f	Metafor	f
Araştırmacı	1	Lamba	2
Arşiv	1	Makine	3
Asistan	1	Matruşka	2
Ayna	1	Mutfak robotu	1
Bakteri	1	Nefes almak	1
Bataklık	1	Öğrenci	2
Bebek	1	Papağan	1
Beslenen karga	1	Potansiyel zehir	1
Beyin	6	Rehber	2
Bilinmezlik	1	Robot	3
Bomba	1	Sigara	1
Casus	1	Silah	1
Deniz	1	Sonsuzluk	2
Derya	1	Su	1
Devrim	1	Şeker	1
Evlat	1	Taklitçi	2
Evren	5	Tehlike	2
Fabrika	1	Tehlikeli hayvan	1
İlaç	1	Tilki	1
İnsan	10	Uzay	4

İnsanlık tarihi	1	Yardımcı	2
Kara delik	1	Yaşamak	1
Kas	1	Yemek	1
Kurtarıcı	1	Zehir	1
Kütüphane	3		
Toplam			84

Tablo 1’de görüldüğü gibi 84 katılımcı 49 farklı metafor üretmiştir. Elde edilen bu metaforların frekansları 1 ile 10 arasında değişirken en fazla tekrarlanan metaforun “insan” (10) olduğu görülmektedir. Bu metaforu sırasıyla “beyin” (6), “evren” (5), “uzay” (4), “makine” (3), “robot” (3) ve “kütüphane” (3) metaforlarının takip ettiği görülmektedir. Üretilen metaforlara ait kelime bulutu Şekil 1’deki gibidir:

Şekil 1. “Yapay Zekâ” ile İlgili Oluşturdukları Metaforlara İlişkin Kelime Bulutu

Fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların kavramsal kategorilere göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Metaforların Kavramsal Kategorilere Göre Dağılımı

Kategori	Metafor	f	%
Bilgi / Kapasite	Arşiv (1), Beyin (1), Kütüphane (3)	5	6
Genişlik / Sınırsızlık	Bilinmezlik (1), Deniz (1), Derya (1), Evren (5), Kara delik (1), Matruşka (2), Sonsuzluk (2), Uzay (2)	15	18
İnsansılık / Taklit	Ayna (1), Beyin (4), İnsan (6), Taklitçi (1)	12	14
İşlev / Yapı	Araştırmacı (1), Fabrika (1), Beyin (1), Makine (2), Öğrenci (1), Papağan (1), Robot (3), Taklitçi (1), Yemek (1)	12	14
Öğrenme / Gelişme	Bebek (1), Evlat (1), İnsan (3), İnsanlık tarihi (1), Kas (1), Öğrenci (1)	8	9
Risk / Tehlike	Bakteri (1), Bataklık (1), Beslenen karga (1), Bomba (1), Casus (1), İnsan (1), Potansiyel zehir (1), Sigara (1), Silah (1), Şeker (1), Tehlike (2), Tehlikeli hayvan (1), Tilki (1), Zehir (1)	15	19
Şaşırtıcı / İlginç	Uzay (2), Yaşamak (1)	3	4

Yardımcı / Asistan	Lamba (2), Asistan (1), İlaç (1), Kurtarıcı (1), Makine (1), Mutfak robotu (1), Rehber (2), Yardımcı (2)	11	13
Yaşamsallık / Önem	Devrim (1), Nefes almak (1), Su (1)	3	4
Toplam		84	100

Tablo 2 incelendiğinde, oluşan 9 kavramsal kategorinin “genişlik/sınırsızlık” (%15), “risk/tehlike” (%15), “insansılık/taklit” (%12), “işlev/yapı” (%12), “yardımcı/asistan” (%11), “öğrenme/gelişme” (%8), “bilgi/kapasite” (%5), “şaşırtıcı/ilginç” (%3), “yaşamsallık/önem” (%3) şeklinde olduğu görülmektedir. Öne çıkan iki kategorinin yapay zekânın sınırsızlığı ve riskli yönü ile ilgili olduğu görülürken yapay zekânın insansı yönü, işlevi ve yardımcı yönü ile ilgili kategorilerin de hemen bu iki kategorinin ardından geldiği görülmektedir.

Kavramsal kategorilere yönelik olarak fizik öğretmen adaylarının yapay zekâyâ ilişkin metaforlarıyla ilgili bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

Kategori 1 (Bilgi / Kapasite):

- “Yapay zekâ beyine benzer. Çünkü bilgiye ve bilgi analizine sahiptir.”
- “Yapay zekâ kütüphaneye benzer. Çünkü her konu hakkında bilgi verebilir.”

Kategori 2 (Genişlik / Sınırsızlık):

- “Yapay zekâ deryaya benzer. Çünkü içine girdikçe yeni şeyler ortaya çıkar ve biz farkında olmadan içinde sürüklenmeye başlar ve kendimizi kaybederiz.”
- “Yapay zekâ evrene benzer. Çünkü sürekli genişler ve büyür.”
- “Yapay zekâ uzay gibidir. Çünkü ucu bucağı yoktur.”

Kategori 3 (İnsansılık / Taklit):

- “Yapay zekâ beyin gibidir. Çünkü bedeni olmadan insan gibi düşünüp araştırma yapıp bize mantıklı cevaplar üretebiliyor.”
- “Yapay zekâ insan gibidir. Çünkü insanların yapabileceği çoğu işi yapar tek eksiği; insan bilgisi olmayan işler hakkında karar verebilir ama yapay zekâ bunun dışına çıkamaz.”
- “Yapay zekâ taklitçi gibidir. Çünkü yapay zekâ insansı özelliklerin makineleşmiş, programlanmış halidir.”

Kategori 4 (İşlev / Yapı):

- “Yapay zekâ fabrika gibidir. Çünkü gerekli malzemeler verildiğinde elimize yeni bir sonuç verebilir.”
- “Yapay zekâ robot gibidir. Çünkü verdiği her komutu gerçekleştirir.”
- “Yapay zekâ yemek gibidir. Çünkü içine ne katarsan ve nasıl pişirirsen her seferinde yeni yeni lezzetler sunar.”

Kategori 5 (Öğrenme / Gelişme):

- “Yapay zekâ bebek gibidir. Çünkü ilk var olduğunda pek bir şey yapamıyordu zamanla geliştirilerek yetişkin bir insanın yaptığı çoğu şeyi yapabilir hale geldi.”
- “Yapay zekâ insan gibidir. Çünkü son gelişmeler ile öğrenmeye, düşünmeye başladı.”
- “Yapay zekâ öğrenci gibidir. Çünkü belirli görevleri yerine getirmek için tasarlanan ve kendini yenileyebilen bir sistemdir.”

Kategori 6 (Risk / Tehlike)

- “Yapay zekâ bataklık gibidir. Çünkü bir kere ayağını bastığın anda kurtulamazsın. Bireye, tüm bilgilerine; hâkim olmaya başlar.”
- “Yapay zekâ beslenen karga gibidir. Çünkü yeterli seviyeye gelince oyacak gözümüzü.”
- “Yapay zekâ casus gibidir. Çünkü her bilgimize kolayca erişim sağlar ve bu korkutucu, beni geriyor.”

Kategori 7 (Şaşırtıcı / İlginç)

- “Yapay zekâ uzay gibidir. Çünkü daima yeni yönleri ortaya çıkar ve ilginçtir.”
- “Yapay zekâ yaşamak gibidir. Çünkü keşfedilmeye çok açık, kullanım alanları geniş ve merak uyandırıcı.”

Kategori 8 (Yardımcı / Asistan):

- “Yapay zekâ asistan gibidir. Çünkü her işimize yardımcı olur.”
- “Yapay zekâ kurtarıcı gibidir. Çünkü pratikliğiyle zaman kazandırır.”
- “Yapay zekâ mutfak robotu gibidir. Çünkü bize pratiklik sağlar.”

Kategori 9 (Yaşamsallık / Önem):

- “Yapay zekâ nefes almak gibidir. Çünkü hayatımızın her alanında yapay zekâ var ve bundan sonra daha da hayatımıza girecek.”
- “Yapay zekâ devrim gibidir. Çünkü insanlık için yeni bir çağın başlangıcıdır.”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulgularına göre, fizik öğretmen adayları tarafından “yapay zekâ” kavramına ilişkin 49 farklı metafor oluşturulmuş ve bunlar 9 farklı kavramsal kategoride toplanmıştır. Bu metaforlar ve kategoriler, yapay zekânın fizik öğretmen adayları tarafından nasıl algılandığı ve anlaşıldığı ile ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Yapay zekâyâ ilişkin bilgi/kapasite, genişlik/sınırsızlık, işlev/yapı, yardımcı/asistan ve şaşırtıcı/ilginç kategorilerinde oluşturulan metaforlar yapay zekânın daha genel özellikleri ile ilgilidir. Fizik öğretmen adaylarının bu kategorilerdeki metaforları, onların yapay zekânın bu özelliklerine dair genel bir farkındalıklarının olduğunu göstermektedir.

Bilgi/kapasite kategorisinde “beyin”, “kütüphane” gibi metaforlar kullanılması, yapay zekânın bilgi işleme ve depolama yeteneklerine vurgu yapmakta olup Saçan, Tozduman-Yaralı, Kavruk (2022) tarafından vurgulanan yapay zekânın bilgi işleme kapasitesine dair genel algıyı desteklemektedir. Genişlik/sınırsızlık kategorisiyle ilgili olarak oluşturulan “derya” ve “evren” gibi metaforların yapay zekânın sürekli gelişen yeteneklerine işaret ettiği, bu durumun Smith ve Anderson (2017) tarafından yapay zekânın sürekli gelişen doğasına dair yapılan analizlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. İşlev/yapı kategorisinde “robot” ve “fabrika” gibi metaforlar, yapay zekânın belirli görevleri yerine getirme yeteneğine vurgu yapmakta olup bu algı, yapay zekânın uygulamalı kullanımı üzerine Çam ve ark. (2021) tarafından yapılan çalışmalarla uyumludur. Şaşırtıcı/ilginç kategorisinde “uzay” gibi metaforlar, yapay zekânın keşfedilmemiş ve ilgi çekici yönlerine vurgu yapmaktadır, bu da Tongkachok, Elkady, ve Haddad (2022) tarafından yapay zekânın yeni uygulama alanlarına dair yapılan tartışmalarla uyumludur. Yardımcı/asistan kategorisinde “asistan” ve “mutfak robotu” gibi metaforlar, yapay zekânın yardımcı rolüne işaret etmektedir. Bu ise, yapay zekânın günlük yaşamda yardımcı olarak kullanımına dair Zhang ve Lu (2021) tarafından yapılan çalışmaları desteklemektedir.

İnsansılık/taklit ve öğrenme/gelişme kategorilerinde oluşturulan metaforlar incelendiğinde; fizik öğretmen adaylarının bu kategoride oluşturdukları “insan” ve “beyin” gibi metaforlarla, yapay zekâyâ insan benzeri özellikler atfetmeleri, Breazeal (2018)

tarafından tartışılan insan benzeri yapay zekânın artan önemini yansıtmaktadır. "Bebek" ve "öğrenci" gibi metaforlar, yapay zekânın öğrenme ve kendini geliştirme kapasitesine işaret etmektedir. Bu, Russell ve Norvig (2020) tarafından vurgulanan yapay öğrenme ve adaptasyon yeteneklerini yansıtmaktadır. Öğrenme/gelişme kategorisi, yapay zekânın öğrenme yeteneğini ve sürekli gelişimini ön plana çıkarmaktadır. Makine öğrenimi ve derin öğrenme gibi yapay zekâ teknikleri, veri analizi ve örüntü tanıma yoluyla bilgiyi işleyerek ve bu bilgiden öğrenerek zamanla gelişir. Öğretmen adaylarının bu kategorideki metaforlarında ve açıklamalarında, makine öğrenimi ve derin öğrenme gibi yapay zekânın öğrenmesine dair teknik konulara ilişkin ifadelerin yer almaması öğretmen adaylarının bu konuda detaylı bilgiye sahip olmadıklarını düşündürmektedir.

Risk/tehlike kategorisinde "bataklık" ve "casus" gibi metaforlar, yapay zekânın potansiyel tehlikelerine dikkat çekmektedir. Bu kategorideki metaforlar yapay zekâ ile ilgili etik, güvenlik ve gizlilik konularındaki endişeleri yansıtmakta olup öğretmen adaylarının yapay zekânın risklerine ve tehlikelerine karşı farkındalıklarının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu, Şahin'in (2016) çalışmasında vurgulanan eğitim, ziraat, sanayi, hizmet vb. sektörlerde meydana gelecek robotik devrimlerin yaygınlaşması ile toplumun normlarının değişebileceği ve etik sorunların oluşabileceği şeklindeki yapay zekânın riskleri ve etik konular ile örtüşmektedir. Bununla birlikte, yapay zekânın olumsuz yönlerine odaklanan öğretmen adaylarının bu teknolojinin olası olumlu etkilerini ve potansiyelini göz ardı ediyor olabileceklerini de düşündürmektedir.

Yaşamsallık/önem kategorisinde "nefes almak" gibi metaforlar, yapay zekânın hayatımızda giderek daha önemli bir yer edinmesine işaret etmektedir. Bu ise, Haenlein ve Kaplan (2019) tarafından vurgulanan yapay zekânın toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. Öğretmen adaylarının yapay zekânın önemini vurguladıkları bu kategorideki metaforlarda ve açıklamalarda, eğitim-öğretimle ilgili herhangi bir konuya değinmemeleri onların yapay zekânın eğitim alanındaki uygulamaları hakkında bilgilerinin ve tecrübelerinin sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

Diğer taraftan öğretmen adaylarının yapay zekânın sosyo-kültürel, yaratıcılık, duygusal zekâ, bağımsız karar verme gibi boyutlarına dair anlamlı metaforlar üretmedikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının yapay zekânın eğitimdeki rolünü daha sağlıklı değerlendirebilmeleri için bu boyutlarla ilgili farkındalıklarını artırmaları gerekmektedir. Çünkü dijital dönüşüm, günümüz rekabetçi dünyasında toplumların sürdürülebilirliğinin anahtarı olarak kabul edilmekte; çağın dinamiklerine uyum sağlama ve toplumsal refahı maksimize etme zorunluluğu olarak görülmektedir (Sili Kalem, 2022).

Fizik öğretmen adaylarının yapay zekâ hakkında kullandıkları metaforlar, bu teknolojiye yönelik geniş ve çeşitli bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu sonuçlar, adayların yapay zekânın farklı yönlerine değinerek, bu alanda genel bir anlayışa sahip olduklarını göstermektedir. Avcı ve Candan'ın (2023) da belirttiği gibi endüstri 4.0'ın getirdiği ileri teknolojilerin, günlük yaşamımızda daha yaygın ve önemli hale gelmesi bu durumu izah edebilir. Bununla birlikte, yapay zekâ ile ilgili daha teknik konulara yönelik bilgi ve eğitime olan ihtiyaçları da belirginleşmektedir. Eğitimcilere yönelik derinlemesine ve kapsamlı bu eğitimler, öğretmen adaylarının bu yenilikçi teknolojiyi eğitim-öğretim ortamlarına başarıyla entegre etmelerini sağlayacak, böylece hem öğrencilerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirecek hem de eğitim alanında yapay zekânın potansiyelini daha etkin bir şekilde kullanmalarına imkân tanıyacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors:

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %80 ilk yazar, %20 ikinci yazar şeklindedir.

The contribution rates of the authors in the study 80% first author and 20% second author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Finansal Destek ve Teşekkür / Financial Support and Thanks

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

The study did not receive support from any institution or organization.

Kaynakça

- Arslan, K. (2017). Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.
- Avcı, Ü. & Candan, Ö. (2023). Öğretmenlerin bilgi teknolojileri okuryazarlık düzeylerine göre endüstri 4.0 farkındalıklarının incelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 162-181.
- Baker, T. & Smith, L. (2019). *Educ-AI-tion rebooted? Exploring the future of artificial intelligence in schools and colleges*. Retrieved from Nesta Foundation. https://media.nesta.org.uk/documents/Future_of_AI_and_education_v5_WEB.pdf 22 Mart 2023 tarihinde ulaşılmıştır.
- Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, dangers, strategies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bozkurt, A. (2023). ChatGPT, üretken yapay zekâ ve algoritmik paradigma değişikliği. *Alanyazın*, 4(1), 63-72.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Breazeal, C. (2002). *Designing sociable robots*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Çam, M. B., Çelik, N. C., Turan Güntepe, E. & Durukan, Ü. G., (2021). Öğretmen Adaylarının Yapay Zekâ Teknolojileri ile İlgili Farkındalıklarının Belirlenmesi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(48), 263-285.
- Çetin, İ. & Erdoğan, A. (2018). Development, validity and reliability study of technological pedagogical content knowledge (TPACK) efficiency scale for mathematics teacher candidates. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 5(1), 50-62.
- Erdoğan, A. (2010). Variables that affect math teacher candidates' intentions to integrate computer assisted mathematics education (CAME). *Education*, 131(2), 295-305.
- Erdoğan, A., Yazlık, O. D. & Erdik, C. (2014). Mathematics teacher candidates' metaphors about the concept of “mathematics”. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 2(4), 289-299.
- Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. *Harvard Data Science Review*, 1(1).
- Gibbs, R. W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge University Press.
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence. *California Management Review*, 61(4).
- Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Boston, MA: The Center for Curriculum Redesign.
- Kalemkuş, F. & Kalemkuş, J. (2023). Fen eğitiminde güncel dijital teknolojiler. Erdoğan, F. (Ed.) *Matematik ve Fen Bilimleri Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar-2023* (pp. 143-164). İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Kamilaris, A. & Prenafeta-Boldú, F.X. (2018) Deep Learning in Agriculture: A Survey. *Computers and Electronics in Agriculture*, 147, 70-90.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Loeckx, J. (2016), Blurring boundaries in education: context and impact of MOOCs. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(3), 93- 121.

- Litman, T. (2018). *Generated Traffic and Induced Travel. Implications for Transport Planning*. Victoria Transport Policy Institute. April 24th, 2018.
- Marr, B. (2018, July 25). How is AI used in Education—Real World examples of today and a peek into the future. *Forbes*. Retrived from [<https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/07/25/how-is-ai-used-in-education-real-world-examples-of-today-and-a-peek-into-the-future/?sh=78e59b30586e>].
- Nja, C.O., Idiege, K.J., Uwe, U.E. et al. (2023). Adoption of artificial intelligence in science teaching: From the vantage point of the African science teachers. *Smart Learn. Environments*,10(42).
- Popenici, S.A.D. & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(22), 1-13.
- Roschelle, J., Lester, J. & Fusco, J. (2020). *AI and the future of learning: Expert panel report*. Digital Promise.
- Russell, S. J., & Norvig, P. (2010). *Artificial intelligence a modern approach*. London: Pearson.
- Saban, A. (2006). Functions of metaphors in teaching and teacher education: A review essay. *Teaching Education*, 17(4), 299-315.
- Saçan, S., Tozduman-Yaralı, K., & Kavruk, S. Z. (2022). Çocukların “yapay zekâ” kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 64, 274-296.
- Sili Kalem, A. (2022). Gündelik Hayatın Dijitalleşmesi Karşısında Sosyoloji. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 6 (2), 95-102.
- Smith, A. & Anderson, J. (2014). *AI, Robotics, and the Future of Jobs*. Pew Research Center: Internet, Science & Tech. United States of America.
- Şahin, A. (2021). İnsansız Dünya: Transhümanizm, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5 (2), 191-194.
- Tongkachok, K., Elkady, G., & Haddad, S. (2022). Effective role of artificial intelligence and chatbots in marketing strategies for decision making for online customers. *Business, Management and Economics Engineering*, 20(2), 1150-1165.
- Topol, E.J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature Medicine*, 25, 44–56.
- Verma, M. (2018). Artificial intelligence and its scope in different areas with special reference to the field of education. *International Journal of Advanced Educational Research*, 3(1), 5-10.
- Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1-27.
- Zhang, C. & Lu, Y. (2021). Study on artificial intelligence: The state of the art and future prospects. *Journal of Industrial Information Integration*, 23(2021).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Artificial intelligence is an important technological transformation that has developed rapidly in recent years and has shown its impact in many areas. Especially in the education sector, the potential and effectiveness of artificial intelligence arouses great interest (Popenici and Kerr, 2017; Verma, 2018; Zawacki-Richter et al., 2019). Artificial intelligence analyzes students' learning habits, strengths and weaknesses and offers suggestions for optimizing learning processes (Holmes, Bialik, & Fadel, 2019). It is thought that artificial intelligence technology can be used as a learning tool that provides effective learning experiences and supports learning by reducing the workload of both teachers and students in education, and studies are carried out in this direction (Loeckx, 2016). It is also a fact that with the spread of artificial intelligence technology, the importance of artificial intelligence literacy in society will increase (Bozkurt, 2023). In this sense, it is crucial to understand the thoughts and perceptions of educators regarding artificial intelligence. This will help in identifying the potential of AI and its associated advantages and disadvantages. With this knowledge, appropriate measures can be taken to shape the future of education. This study aims to reveal the perceptions of pre-service physics teachers about the concept of artificial intelligence more comprehensively with the help of metaphors.

Method: This study was carried out within the framework of a qualitative research paradigm and a phenomenological approach was adopted. The perceptions expressed by pre-service physics teachers about the concept of artificial intelligence through metaphors have been examined in depth within this phenomenological framework. The study was carried out with 84 pre-service teachers studying in the physics teaching program. During the data collection process, participants were asked to *participate in the "Artificial intelligence like, because*. They were asked to complete an open-ended sentence in the format of ". The obtained data were analyzed using the content analysis method. In this study, the metaphors produced by pre-service physics teachers about artificial intelligence were first listed according to their frequencies, and then these metaphors were categorized within the framework of common themes.

Results: The findings regarding the metaphors expressed by pre-service physics teachers regarding the concept of artificial intelligence are as follows: 84 participants produced 49 different metaphors. While the frequencies of these metaphors vary between 1 and 10, it is seen that the most repeated metaphor is "human" (10). This metaphor is followed by the metaphors of "brain" (6), "universe" (5), "space" (4), "machine" (3), "robot" (3) and "library" (3). When the distribution of the metaphors developed by pre-service physics teachers regarding the concept of artificial intelligence is examined according to conceptual categories, it is seen that the 9 conceptual categories are "breadth/limitlessness" (15%), "risk/danger" (15%), "humanism/imitation" (12%), "function/structure" (12%), "assistant/assistant" (11%), "learning/development" (8%), "knowledge/capacity" (5%), "surprising/interesting" (3%), "vitality/importance" (3%). While it is seen that the two prominent categories are related to the limitlessness and risky aspects of artificial intelligence, it is seen that the categories related to the humanoid aspect, function and auxiliary aspect of artificial intelligence come right after these two categories.

Discussion, Conclusion and Suggestions: The metaphors used by pre-service physics teachers about artificial intelligence reflect a broad and diverse perspective on this technology. These results show that the candidates have a general understanding of the different aspects of artificial intelligence. As Avcı and Candan (2023) state, the fact that advanced technologies brought by Industry 4.0 have become more common and important in our daily lives can explain this situation. However, their need for knowledge and training on more technical issues related to artificial intelligence is also becoming apparent. These in-depth and comprehensive training sessions for educators will enable pre-service teachers to successfully integrate this innovative technology into their educational environments, thus enriching the learning experience of students and allowing them to use the potential of artificial intelligence in the field of education more effectively.

Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Değişik Faktörler Açısından Belirlenmesi*

Şerife BALCI

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye

bayar237@gmail.com

Osman DALAMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Konya, Türkiye

odalaman@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 28.09.2023

Kabul: 11.12.2023

Yayın: 31.12.2023

Anahtar

Kelimeler:

Sınıf Öğretmeni,
Tutum, Uzaktan
Eğitim.

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının değişik faktörler açısından belirlenmesi ve bu görüşlerin öğretmenler arasında; cinsiyet, mesleki kıdem, mezun olunan bölüm, uzaktan eğitim ile ilgili bilgi durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, "tarama modeli" kullanılmıştır. Araştırmanın evreni; 2020-2021 eğitim-öğretim yılında İstanbul ilinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarında görev yapmakta olan sınıf öğretmenlerinden, örneklemini ise Gaziosmanpaşa ilçesindeki devlet okullarında görev yapmakta olan 718 (yedi yüz on sekiz) sınıf öğretmeninden, kolay örnekleme yöntemle seçilen ve çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 391 (üç yüz doksan bir) öğretmenden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Ağır (2007) tarafından geliştirilen Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeği kullanılmıştır. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı içinde, araştırma kapsamındaki İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesinde bulunan 24 devlet ilkokulunda görev yapan sınıf öğretmenlerinden veri toplanmıştır. Öğretmenlerin uzaktan eğitime ait tutumlarına ilişkin verdikleri yanıtların ortalamalarını belirlemek amacıyla betimsel istatistikler yapılmıştır. Verilen cevapların demografik faktörlere göre değişimini belirlemek amacıyla t-testi ve tek yönlü ANOVA analizi yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenlerinden bazıları ise uzaktan eğitime karşı olumsuz bir tutum içindedir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlere uzaktan eğitimle ilgili eğitimler düzenlenerek bilinç ve farkındalık düzeyleri yükseltilerek uzaktan eğitim karşı olumlu bir tutum sergilemelerine yardımcı olunabilir.

Determination of Classroom Teachers' Attitudes Towards Distance Education in Terms of Various Factors

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 28.09.2023

Accepted: 11.12.2023

Published: 31.12.2023

Keywords:

Classroom Teacher,
Attitude, Distance
Education.

In this research, it is aimed to determine the attitudes of classroom teachers towards distance education in terms of different factors and to determine these views among teachers; It is aimed to determine whether it differs according to gender, professional seniority, department graduated, and knowledge about distance education. In the research, "screening model" was used. The universe of the research; Classroom teachers working in public schools affiliated to the Ministry of National Education in Istanbul in the 2020-2021 academic year, and the sample is from 718 (seven hundred and eighteen) classroom teachers working in public schools in Gaziosmanpaşa district, selected by easy sampling method and volunteered to work voluntarily. It consists of 391 (three hundred and ninety-one) teachers who want to participate. Distance Education Attitude Scale developed by Ağır (2007) was used as data collection tool. It was collected from classroom teachers working in 24 public primary schools in Gaziosmanpaşa, Istanbul, within the scope of the research, in the 2020-2021 academic year. Descriptive statistics were made in order to determine the averages of the answers given by the teachers to the statements about their attitudes towards distance education. T-test and one-way ANOVA analysis were performed to determine the variation of the answers given according to demographic factors. According to the results obtained from the research, it has been revealed that primary school teachers' attitude levels towards distance education are generally high. Some of the classroom teachers have a negative attitude towards distance education. In line with these results, teachers can be helped to have a positive attitude towards distance education by raising their awareness and awareness levels by organizing trainings on distance education.

Atıf/Citation: Balcı, Ş., Dalaman, O. (2023). Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Değişik Faktörler Açısından Belirlenmesi, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 164-177.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

* Bu çalışma Şerife BALCI'nın 10368017'nolu Yüksek Lisans Tezinden özetlenmiştir.

1. Giriş

İnsanlık tarihi süresince en saf haliyle herhangi bir alanda bilgi kazanma süreci olarak tanımlayabileceğimiz eğitim (Akyay ve Yıldızhan, 2022), hep önemli ve güncel bir gereksinim olarak yerini korumuştur. İnsan, bilgi birikimini gelecek nesillere aktarma gereksinimi duymuştur. Eğitim günümüzde en fazla araştırılan konulardan biridir. Ulusal Akademik Bilgi ve Ağ Merkezi'nin (ULAKBİM) raporuna göre 2004–2014 arasında Türkiye'de gerçekleştirilen yayınlarda sosyal bilimler alanında eğitim araştırmaları 3921 yayın ile ilk sırada yerini almaktadır (Türkiye Bilimsel Performans Yayın Raporları, 2015).

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte bilgi teknolojilerinde, bilgi birikiminde ve bilgiye erişimde yaşanan baş döndürücü gelişmeler sonucunda artık insanlar bilgiye daha hızlı ve kolay bir biçimde erişebilme avantajına sahip olarak; bireysel ve yaşam boyu öğrenme becerilerini kullanabilen birer “bağımsız öğrenen” konumuna gelmişlerdir. Teknolojide yaşanan bu hızlı değişim ve gelişmeler eğitimcileri; eğitimin çehresini ve yapısını yeniden biçimlendirme, yeni öğretim programları, eğitim anlayışları ve teknoloji destekli öğrenme-öğretme modelleri geliştirmeye mecbur bırakmıştır (İşman, 2011).

Teknolojini gelişmesi ile eğitim kavramı çeşitli anlamlara bürünmüş ve buna bağlı olarak teknolojinin insan yaşamı üzerinde etkisi gibi eğitimin de değişmez bir parçası olma durumuna gelmiştir. Bu bağlamda bireylerin temel hakları arasında yer alan eğitim hakkını talep etmesindeki oran, teknolojideki bu gelişmelerle beraber artış göstermektedir. Ancak ortaya çıkan bu artış, her bireye eşit düzeyde eğitim ortamı sağlayabilme sorununu da ortaya çıkarmıştır. Gelişen ve gelişmeye devam eden iletişim teknolojileri aracılığıyla fiziksel mesafeler kısalmış, okul dışı mekânlarda eğitim verilebilir bir hal almıştır. Gelişen teknoloji ve bilgi birikimi ile bireylerin eğitim taleplerinin artması, daha geniş kesimlere eğitim hizmeti götürmenin hedeflenmesi, eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması düşüncesi, çeşitli nedenlerle örgün eğitime devam edemeyen öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının yerine getirilmesi isteği ve geleneksel eğitimin sınırlılıklarını giderme çalışmaları gibi sebeplerden dolayı uzaktan eğitimin önemi ve ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Akyıldız, 2020). Dolayısıyla uzaktan eğitim, günümüz eğitim sisteminin bir parçasından ziyade bu eğitim sisteminin yerini alarak yöneticiler, öğretmenler ve öğrenciler tarafından eğitim öğretimin devamını sağlayıp gerek bireylerin eğitim ihtiyacını yerine getirme açısından gerekse öğretmen ve yöneticilerin mesleki motivasyonunun artırılması açısından önem arz etmektedir. Günümüzde çoğunlukla bilgisayar ve internet üzerinden gerçekleştirilen uzaktan eğitimde bilgisayar ve internet kullanımını da değerli bir unsur haline getirmiştir (Bakan, Bircan ve Akman, 2023). Teknolojini gelişmesi ile yeni bilgi platformlarının kurulmaya başlandığı yaşadığımız dönemde eğitime duyulan ihtiyaç da her geçen gün artmaktadır. Bu ihtiyaç insanları daha çok bilgi talep etmelerine neden olmaktadır (Negropente, 1995; akt. Özüçelik, 2019). Türkiye'de uzaktan eğitim sistemi ile eğitim veren birçok kurum bulunmaktadır (Ayyıldız, Günlük ve Erbey, 2006).

Özellikle son zamanlarda dünyada ve ülkemizde yaşanan Covid-19 pandemisi uzaktan eğitimin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Pandemi nedeni ile yapılamayan yüz yüze eğitimin yerini uzaktan eğitim almış, özellikle 2020/2021 eğitim-öğretim yılında eğitim hayatına başlayan öğrenciler bu değişim sürecinin sonucunda gelişiminin büyük bir kısmını uzaktan eğitim yoluyla tamamlamak zorunda kalmışlardır (Akdemir, 2023). Ülkelerin eğitim bakanlıkları uzaktan eğitime yönelik bakışlarını yeniden gözden geçirmeye başlamış ve uzaktan eğitim ile ilgili çalışmalara hız vermişlerdir. Türkiye'de FATİH projesi ile kullanılmaya başlayan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) pandemi süreci ile önemini arttırarak uzaktan eğitimin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.

Pandemi döneminde bütün eğitim kademelerinde tercih edilmesiyle uzaktan eğitim uygulamaları ile derslerde öğrenci ve öğretmen arası etkileşimi sağlayarak öğrencilerin bilgiye erişimde hızlanması, kalabalık sınıflarda eğitim alma ya da öğretmen yetersizliği gibi sorunları ortadan kaldırması gibi faktörler etkili olmuştur (Kırık, 2014). Bu sebeple dünyada ve Türkiye'de yaşanan Covid-19 pandemisi ile eğitim-öğretim faaliyetlerinin zorunlu bir parçası olan uzaktan eğitime “Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Değişik Faktörler Açısından” belirlenmesinin gerekliliği de öngörülebilmektedir.

Sonuç olarak; “sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının değişik faktörler açısından belirlenebilmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
2. Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, mezun oldukları bölüme göre farklılık göstermekte midir?
4. Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, uzaktan eğitim ile ilgili bilgi durumu değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
5. Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitimin özelliklerinin avantajları bakımından değerlendirmeleri nasıldır?
6. Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, katılımcılara ilişkin özellikler, veri toplama araçları ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

İlkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutum düzeylerini belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmada, “tarama modeli” kullanılmıştır. Tarama modelindeki araştırmalar genel olarak, var olan bir durumun müdahale edilmemiş haliyle tanımlandığı, bir konuya ilişkin kişilerin görüşlerinin betimlendiği veya kişilerin bu konulara ilişkin ilgi, beceri, yetenek, tutum, öz-yeterlik gibi özelliklerinin belirlendiği araştırmalar şeklinde ortaya koyulur (Büyüköztürk, Kılıç, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017).

2.1 Katılımcılar

Araştırmanın evrenini; 2020-2021 eğitim-öğretim yılında İstanbul ilinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Gaziosmanpaşa ilçesindeki devlet okullarında görev yapmakta olan 718 (yedi 26 yüz on sekiz) sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklemine ise; sınıf öğretmenlerinden, kolay örnekleme yöntemiyle seçilen ve çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 391 öğretmen oluşturmaktadır.

2.2 Veri Toplama Aracı / Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu, katılımcıların cinsiyet, kıdem, en son mezun olunan bölüm durumu ve uzaktan eğitimin özelliklerinin avantaj bakımından derecelendirme değişkenlerini içermektedir.

Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeği

Ağır (2007) tarafından, ilköğretim kademesinde görev yapan eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte yer alan ifadeler: Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3), Katılmıyorum (2) ve Kesinlikle Katılmıyorum (1) şeklinde beşli likert tipi ile değerlendirilmektedir. “Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeği”nin güvenirlik katsayısı Cronbach’s Alpha = 0,89 olarak bulunmuştur. Bu değer literatürde kabul edilir değerler içerisinde yer almaktadır. Uzaktan Tutum Ölçeği 21 maddeden oluşmaktadır.

2.3 Verilerin Analizi

Ölçeklerde 5’li ölçeklendirme (Likert tipi) kullanılmıştır. Araştırmanın istatistiksel hesaplamaları SPSS 20,0 programında yapılarak değerlendirilmiştir. Öğretmenlerinin uzaktan eğitime ait tutumlarına ilişkin görüşlerine yönelik ifadelerle verdikleri yanıtların ortalamalarını belirlemek amacıyla betimsel istatistikler yapılmıştır. Verilen cevapların demografik faktörlere göre değişimini belirlemek amacıyla t-testi ve tek yönlü ANOVA analizi yapılmıştır.

Öncelikle araştırmada kullanılacak olan ölçek formu için ölçeği geliştirenlerden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Etik Kurulundan ve İstanbul Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınarak başlamıştır.

3.BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi "Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?" şeklinde belirlenmiş olup analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Erkek ve kadın öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik nasıl bir tutum gösterdikleri araştırılmış, bu iki grup arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı yapılan analiz sonucu Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin uzaktan eğitim tutum ölçeği puanlarının cinsiyete göre t-testi sonuçları

	Cinsiyet	n	x	s	t	P
Cinsiyet	Kadın	272	3,0383	,35732	,166	,868
	Erkek	119	3,0448	,35120		

Yapılan t-testi sonucuna göre kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Ancak ortalamalar değerlendirildiğinde kadın katılımcıların $X= 3,03$ erkek katılımcılara $X= 3,04$ göre ortalama puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 1'deki t-testi sonuçlarına göre $p=,868<0.05$ olduğundan kadın ve erkek öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları arasında erkek ve kadın öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir.

Ölçekte yer alan ifadeler ölçek geliştiren tarafından olumlu ve olumsuz şeklinde kategorize edilmiş olup bu kapsamda yapılan t testi sonuçları aşağıdaki şekildedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin uzaktan eğitim tutum ölçeği puanlarının cinsiyete göre t-testi sonuçları

	Cinsiyet	n	x	s	t	P
Olumsuz	Erkek	272	3,6426	,73797	0,597	,868
	Kadın	119	3,5950	,69938		
Olumlu	Erkek	272	2,9186	,55166	,076	,001
	Kadın	119	2,9232	,55300		

Yapılan analiz sonucuna göre olumsuz ifadeler boyutunda anlamlı bir fark ortaya çıkmazken olumlu ifadeler alt boyutunda anlamlı bir fark $p=,001<0.05$ ortaya çıkmıştır. Kadın katılımcıların ortalamaları $X= 2,92$ erkek katılımcıların ortalamalarına $X= 2,91$ göre daha yüksek olup kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre uzaktan eğitim konusunda daha olumlu görüşe sahiptirler.

Araştırmanın ikinci alt problemi "Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, mesleki kıdem değişkenine göre farklılık göstermekte midir?" şeklinde belirlenmiş olup analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre ölçek sorularına verdiği yanıtlar açısından anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Yapılan Anova testi aşağıda yer alan Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların mesleki kıdemlerine göre Anova analizi

ANOVA						
		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Ortalama	Gruplar arası	,311	4	,078	,615	,652

Grup içi	48,847	386	,127
Toplam	49,158	390	

Ölçek genel ortalamasına göre yapılan Anova testine göre gruplar arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle ölçekte yer alan olumlu ve olumsuz ifadeler açısından bir fark olup olmadığını anlamak için Anova testi tekrarlanmıştır. Yapılan Anova testinin sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların mesleki kıdemlerine göre Anova analizi

		ANOVA				
		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Olumsuz İfadeler	Gruplar arası	2,780	4	,695	1,323	,261
	Grup içi	202,711	386	,525		
	Toplam	205,491	390			
Olumlu ifadeler	Gruplar arası	1,015	4	,254	,833	,505
	Grup içi	117,547	386	,305		
	Toplam	118,562	390			

Katılımcıların mesleki kıdemlerine göre alt boyut açısından anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, mezun olunan bölüm değişkenine göre farklılık göstermekte midir?" şeklinde belirlenmiş olup analiz sonuçları aşağıda verilmiştir. İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutum düzeyleri ile mezun olunan bölüm arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığı tek faktörlü ANOVA analizi (One Way Anova) ile incelenmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların mezun olunan bölüm değişkenine göre Anova analizi

		ANOVA				
		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Olumsuz İfadeler	Gruplar arası	,238	3	,079	,627	,598
	Grup içi	48,921	387	,126		
	Toplam	49,158	390			

İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları mezun olunan bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık $P = ,598$ göstermemektedir. Katılımcıların mezun olunan bölüm türlerine göre alt boyutlar arasında bir fark olup olmadığını anlamak için yapılan Anova analizi Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların mezun olunan bölüm değişkenine göre Anova analizi

		ANOVA				
		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Olumsuz İfadeler	Gruplar arası	2,836	3	,945	1,805	,146
	Grup içi	202,654	387	,524		
	Toplam	205,491	390			
Olumlu İfadeler	Gruplar arası	,120	3	,040	,130	,942

Grup içi	118,442	387	,306
Toplam	118,562	390	

İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları mezun olunan bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık alt boyutlar açısından da göstermemektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, uzaktan eğitim ile ilgili bilgi durumu değişkenine göre farklılık göstermekte midir?" şeklinde belirlenmiş olup analiz sonuçları aşağıda verilmiştir. Uzaktan eğitimle ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olanlarla uzaktan eğitimle ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmayanlar arasında uzaktan eğitim tutum puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için t-testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucu Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Uzaktan eğitimle ilgili bilgi durumu değişkenine göre t-testi

Bilgi Düzeyi	n	x	s	t	P
Uzaktan Eğitim Hakkında Yeterince Bilgim Var	355	3,0405	,36327	0,035	0,049
Uzaktan Eğitim Hakkında Çok Az Bilgim Var	36	3,0384	,26423		

Tablo 7'de t-testi sonuçlarına göre $p=0,049 < 0,05$ olduğundan uzaktan eğitimle ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olanlarla uzaktan eğitimle ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmayanlar arasında uzaktan eğitim tutum puanları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitim hakkında yeterince bilgisi olduğunu söyleyen katılımcıların ortalamaları $X=3,0405$, uzaktan eğitim hakkında çok az bilgisi olduğunu ifade eden katılımcıların ortalamalarına $X=3,0384$ göre daha yüksektir.

Araştırmanın beşinci alt problemi "Katılımcıların uzaktan eğitimin özelliklerinin avantajları bakımından değerlendirmeleri nasıldır?" şeklinde belirlenmiş olup elde edilen bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Uzaktan eğitimin özelliklerinin avantajlarına ilişkin bulgular

	1	2	3	4	5	Ort
Zaman sınırlaması olmaması	29	56	120	92	94	3,42
Mekân sınırlılığı olmaması	19	41	101	95	135	3,73
Bireysel eğitimi desteklemesi	74	81	114	72	50	2,85
Bilgi teknolojilerini eğitimde kullanılması	14	41	105	89	142	3,77
Mevcut eğitimin dışında kalan bireylere de eğitim olanağı sağlaması	66	56	107	78	84	3,14
Uzaktan eğitimin maliyetinin örgün eğitime göre daha düşük olması	90	73	103	61	64	2,83

Bilgi teknolojilerini eğitimde kullanılması ($X=3,77$) maddesinin en önemli özellik olduğu, daha sonra sırası ile mekân sınırlılığı olmaması ($X=3,73$), zaman sınırlaması olmaması ($X=3,42$), mevcut eğitimin dışında kalan bireylere de eğitim olanağı sağlaması ($X=3,14$), bireysel eğitimi desteklemesi ($X=2,85$), uzaktan eğitimin maliyetinin örgün eğitime göre daha düşük olması ($X=2,83$) maddeleri gelmektedir.

Araştırmanın altıncı alt problemi "Katılımcıların uzaktan eğitim tutum düzeyleri nasıldır?" şeklinde belirlenmiş olup elde edilen bulgular Tablo 9'da verilmiştir. Ölçek maddelerine verilen cevap puanlarının ortalamaları değerlendirilmiş olup, katılımcıların ölçek ifadelerine verdiği

yanıtların analizi aşağıda yer alan Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin uzaktan eğitim tutumlarına ilişkin betimsel istatistik bulguları

Betimsel Analiz					
	N	Min	Max	Ort	Ss.
S1	391	1	5	2,03	1,00
S2	391	1	5	2,95	1,22
S3	391	1	5	3,19	1,16
S4	391	1	5	4,42	1,06
S5	391	1	5	3,38	1,09
S6	391	1	5	4,05	,98
S7	391	1	5	1,91	1,04
S8	391	1	5	2,73	1,10
S9	391	1	5	3,97	,99
S10	391	1	5	3,76	,92
S11	391	1	5	1,84	,93
S12	391	1	5	3,37	1,07
S13	391	1	5	1,68	,82
S14	391	1	5	2,54	1,04
S15	391	1	5	4,48	,77
S16	391	1	5	2,66	1,06
S17	391	1	5	2,67	1,06
S18	391	1	5	3,20	1,05
S19	391	1	5	2,55	,99
S20	391	1	5	3,55	1,10
S21	391	1	5	2,92	1,16
Geçerli Sayı	391			3,98	

Ölçek maddelerine verilen cevap ortalamaları değerlendirildiğinde en yüksek ve en düşük ortalamaya sahip ifadeler şu şekilde belirlenmiştir.

Ölçekte yer alan ifadelerden en yüksek ortalamaya sahip ifadeler sırası ile;

15. madde "Eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz yüze etkileşim gereklidir." ($\bar{X}=4,48$) ortalama, 4. madde "Yüz yüze eğitim, uzaktan eğitimden daha yararlıdır." ($\bar{X}=4,42$) ortalama, 6. madde "Uzaktan eğitimde, eğitim ortamının kontrolü sağlıklı bir şekilde yapılamaz." ($\bar{X}=4,02$) ortalama puanına sahiptir.

En yüksek ortalamalar değerlendirildiğinde yüz yüze eğitimin en iyi eğitim şekli olduğu, yüz yüze eğitimin uzaktan eğitime göre daha fayda sağladığı ve uzaktan eğitimde eğitim kontrolünün sağlıklı bir şekilde yapılamayacağı düşünülmektedir.

En düşük ortalamaya sahip ifadeler ise sırası ile şu şekildedir:

13. madde "Uzaktan eğitim, yüz yüze eğitimden daha etkilidir." ($\bar{X}=1,68$) ortalama puanına, 11. madde "Uzaktan eğitim ile öğrenme, yüz yüze eğitimle öğrenmeye göre daha zevklidir." ($\bar{X}=1,84$) ortalama puanına, 7. madde "Uzaktan eğitim ile fırsat eşitliği sağlanır." ($\bar{X}=1,91$) ortalama puanına sahiptir.

En düşük ortalamaya sahip ifadeler değerlendirildiğinde ise uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha etkili olduğu, uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre daha zevkli olduğu, uzaktan eğitimin fırsat eşitliği sağladığı yönündeki ifadelerin olduğu görülmektedir. Bu ifadeler

oldukça düşük ortalama puana sahiptir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın birinci alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?” olarak belirlenmiştir. Bu problemin değerlendirilmesi için katılımcıların erkek ve kadın öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik nasıl bir tutum gösterdikleri araştırılmış tüm ölçek için bu iki grup arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan t-testi sonucuna göre kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Literatürde ise öğretmenlerin uzaktan eğitim hakkındaki tutumları bu çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu bulguya dayanarak katılımcılar arasında uzaktan eğitime yönelik bir fark çıkmamasının nedeni; uzaktan eğitime yönelik olarak kadın ve erkek öğretmenlerin aynı süreci yaşadıkları ve birbirine benzer şartlarda ders vermeleri olarak gösterilebilir.

Alanyazında ise; öğretmenlerin uzaktan eğitim hakkındaki tutumları bu çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Yalman (2013), Ağır (2007), Ateş ve Altun (2008), Gündüz (2013), Tırnovalı (2012), Birişçi (2013), Barış (2015), Yıldız (2016), Karaoğlu (2008), Kocayığit ve Uşun (2020), Şimşek, İskenderoğlu ve İskenderoğlu (2010) tarafından yapılan araştırmalarda öğretmenlerin uzaktan eğitim tutumları cinsiyet değişkenine göre bir farklılık göstermemektedir.

Ölçekte yer alan ifadeler ölçek geliştiren tarafından olumlu ve olumsuz şeklinde kategorize edilmiş olup bu kapsamda analiz sonucuna göre olumsuz ifadeler boyutunda anlamlı bir fark ortaya çıkmazken olumlu ifadeler alt boyutunda anlamlı ortaya çıkmıştır. Kadın katılımcıların ortalamaları erkek katılımcıların ortalamalarına göre daha yüksek olup kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre uzaktan eğitim konusunda daha olumlu görüşe sahiptirler. Literatürde ise alt boyut açısından yapılan karşılaştırmada cinsiyet açısından uzaktan eğitim tutumlarının farklılaştığı görülmektedir. Kocayığit ve Uşun (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada uzaktan eğitimin avantajları alt boyutunda kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre ortalama puanlarının daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Uzaktan eğitimin dezavantajı boyutunda ise tam tersi erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre daha fazla olumlu görüşe sahip oldukları ortaya konulmuştur.

Araştırmanın ikinci alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, mesleki kıdem değişkenine göre farklılık göstermekte midir?” şeklinde belirlenmiş olup ölçek genel ortalamasına göre yapılan Anova testine göre gruplar arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Yine ölçek alt boyutları açısından yapılan analize göre de gruplar arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Katılımcıların mesleki kıdemlerine göre uzaktan eğitime yönelik tutum düzeyleri farklılaşmamaktadır. Literatürde yer alan araştırma bulgularına göre bu sonucu destekleyen sonuçlar görülmektedir. Kurnaz, Kaynar, Barışık ve Doğrukök (2020) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin uzaktan eğitim konusunda görüşlerine başvurulmuş ve mesleki tecrübeleri açısından öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç ortaya konulmamıştır. Ancak yine literatürde yer alan farklı bir çalışmada ise Kocayığit ve Uşun (2020), Ağır (2007) mesleki tecrübe ile uzaktan eğitime yönelik görüşlerin farklılaştığı ortaya konulmuştur. Buna göre mesleki tecrübesi daha fazla olan öğretmenlerin mesleki tecrübesi daha düşük olan öğretmenlere göre daha olumlu görüşe sahip oldukları ortaya konulmuştur. Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin mesleki tecrübelerinin uzaktan eğitim konusundaki tutumları arasında anlamlı bir fark olmamasının; pandemi sürecinin tüm öğretmenler için yeni bir durum ortaya çıkarması, öğretmenlik yapan tüm bireylerin meslekteki tecrübesinin önemini azaltması ve pandemi sürecinde öğretmenlerin derslerine devamlılığın sağlanması için büyük bir çaba içinde olması gibi nedenlerden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları mezun oldukları yükseköğretim kurum değişkenine göre farklılık göstermekte midir?” şeklinde belirlenmiş olup ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları mezun oldukları yükseköğretim kurum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Katılımcıların mezun oldukları yükseköğretim kurumuna göre alt boyutlar arasında bir fark olup

olmadığını anlamak için yapılan Anova analizine göre ise ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları mezun olunan yükseköğretim kurum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. İlgili literatür incelendiğinde Yenimahalle Rehberlik ve Araştırma Merkezi (2021) tarafından yapılan araştırmaya göre özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları ile mezun oldukları bölümler arasındaki ilişki paralellik göstermektedir. Yine aynı şekilde Alpago ve Oduncu Alpago (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre mezuniyet durumları ile uzaktan eğitim tutumları arasında anlamlı bir fark ortaya konulmamıştır. Bu kapsamda sınıf öğretmenlerinin mezun oldukları fakültenin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini olumlu veya olumsuz şekilde etkilemediği ifade edilebilir. Bu çalışmadan elde edilen sonucun bundan kaynaklı olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları, uzaktan eğitim ile ilgili bilgi durumu değişkenine göre farklılık göstermekte midir?” şeklinde belirlenmiş olup yapılan analiz sonucu uzaktan eğitimle ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olanlarla uzaktan eğitimle ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmayanlar arasında uzaktan eğitim tutum puanları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitim hakkında yeterince bilgin var diyen katılımcıların ortalamaları uzaktan eğitim hakkında yeterince bilgin yok diyen katılımcıların ortalamalarına göre daha yüksektir. Literatürde Yenimahalle Rehberlik ve Araştırma Merkezi (2021) tarafından yapılan araştırmaya göre önceden bilgi sahibiyim diyen öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının bilgi sahibi olmayan öğretmenlere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç bizim araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim hakkında bilgilerinin olması, daha önceden tecrübelerinin olması, uzaktan eğitim konusunda olumlu görüşlerini artırmaktadır şeklinde değerlendirilebilir.

Araştırmanın beşinci alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitimin özelliklerinin avantajları bakımından değerlendirmeleri nasıldır?” şeklinde belirlenmiş olup yapılan analiz sonucuna göre en önemli özelliğin “bilgi teknolojilerini eğitimde kullanılması” daha sonra sırası ile “mekân sınırlılığı olmaması”, “zaman sınırlaması olmaması”, “mevcut eğitimin dışında kalan bireylere de eğitim olanağı sağlaması”, “bireysel eğitimi desteklemesi”, “uzaktan eğitimin maliyetinin örgün eğitime göre daha düşük olması” maddeleri şeklinde sıralanmıştır. Bu çıkan sonucun aksine Alakoç tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen çalışmada ve yine aynı şekilde Demirli (2002) ve Turhan (2005) tarafından yapılan araştırmalarda uzaktan eğitimin en önemli özelliklerinin “zaman ve mekân sınırının olmaması” seçeneği en önemli seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Yine aynı araştırmalarda ikinci sırada önem taşıyan maddenin örgün eğitim sistemi haricinde eğitim almak isteyen kişilere eğitim imkânı sağlaması şeklinde belirlenmiştir. Bizim çalışmamızda ise bu seçeneğin ikinci seçenek değil de dördüncü seçenek olduğu görülmektedir. Uzaktan eğitimde bilgi teknolojilerinin kullanılması ve buna paralel olarak internet en fazla kullanılmak istenilen yöntemdir. Çalışmaya katılım sağlayan öğretmenlerden büyük kısmı bilgi teknolojilerinin uzaktan eğitimde kullanımının çok önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. Horzum (2003) tarafından yapılan çalışmada internet destekli ve bilgi teknolojilerinin yoğun kullanıldığı eğitime yönelik katılımcıların düşüncelerine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda teknolojilerinin en fazla kullanılmak istenilen uzaktan eğitim aracı olduğu belirlenmiştir. Alakoç (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışmada günümüzün en 45 etkili uzaktan eğitim aracı olarak bilgi teknolojileri ve internet olduğu sonucu ortaya konulmuştur ve bu sonuç yaptığımız araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırmanın altıncı alt problemi “Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitimin özelliklerinin avantajları bakımından değerlendirmeleri nasıldır?” şeklinde belirlenmiş olup yapılan analiz sonucunda Öğretmenlerin uzaktan eğitim tutum düzeyleri belirlenmiş olup, en yüksek ortalamaya sahip ifadeler sırası ile “eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz yüze etkileşim gereklidir”, “yüz yüze eğitim, uzaktan eğitimden daha yararlıdır”, “uzaktan eğitimde, eğitim ortamının kontrolü sağlıklı bir şekilde yapılamaz.” şeklindedir. En düşük ortalamaya sahip ifadeler ise “uzaktan eğitim, yüz yüze eğitimden daha etkilidir”, “uzaktan eğitim ile öğrenme, yüz yüze eğitimle öğrenmeye göre daha zevklidir”, “uzaktan eğitim ile fırsat eşitliği sağlanır” şeklindedir. En yüksek ortalamalar değerlendirildiğinde yüz yüze eğitimin en iyi eğitim şekli

olduğu, yüz yüze eğitimin uzaktan eğitime göre daha fayda sağladığı ve uzaktan eğitimde eğitim kontrolünün sağlıklı bir şekilde yapılamayacağı düşünülmektedir. En düşük ortalamaya sahip ifadeler değerlendirildiğinde ise uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha etkili olduğu, uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre daha zevkli olduğu, uzaktan eğitimin fırsat eşitliği sağladığı yönündeki ifadelerin olduğu görülmektedir. Bu ifadeler oldukça düşük ortalama puana sahiptir. Genel olarak değerlendirildiğinde ortalama tutum puanlarının orta ve yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcılar uzaktan eğitim konusunda olumlu bir tutum sergilemektedirler. Literatürde ise bu araştırmada ulaşılan sonuçlardan biraz farklı nitelikte çalışmalar yer almaktadır. Ateş ve Altun (2008), Yıldız (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda uzaktan eğitim tutum düzeylerinin çoğunlukla düşük veya orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bunların aksine ise uzaktan eğitime karşı olumlu tutum puanlarının yüksek çıktığı araştırmalar da mevcuttur. Bunlar arasında Tekin (2020), Kocayiğit ve Uşun (2020) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların uzaktan eğitim tutumlarının yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Araştırma kapsamında katılımcıların uzaktan eğitimin öğrenci ve öğretmenlere sağlamış olduğu imkanlar ölçüsünde yüksek derecede olumlu tutuma sahip oldukları ortadadır. Katılımcılar bazı konularda (uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha etkili olduğu, uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre daha zevkli olduğu, uzaktan eğitimin fırsat eşitliği sağladığı yönündeki) uzaktan eğitimin sağlamış olduğu imkanlardan memnuniyet duymaktadırlar. Öğretmenlerin uzaktan eğitim konusundaki olumsuz düşüncelerinin oluşmasında pandemi koşulları sebebi ile öğretmenlerin devamlı bir şekilde bilgisayar karşısında kalmaları, pandemi sürecinin insan psikolojisi üstündeki negatif etkisi ve birdenbire neredeyse bütün öğretmenlerin daha önce hiç bilmediği veya çok az bir deneyime sahip olduğu uzaktan eğitim sürecine dahil edilmeleri ve hazırlıksız olmaları bu konudaki olumsuz düşüncelerine neden olduğu düşünülmektedir.

5. ÖNERİLER

Yapılan bu araştırmanın sonuçları göz önünde bulundurularak aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

Sınıf öğretmenlerinin bir kısmının olumsuz düşüncelere sahip olması nedeniyle bunları giderme konusunda uzaktan eğitim ile ilgili hizmet içi eğitimler, seminerler ve kurslar gibi birtakım etkinlikler düzenlenerek öğretmenlerin bu etkinliklere katılması sağlanabilir.

Araştırma kapsamında kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre uzaktan eğitime yönelik tutumlarının da alt boyut kapsamında olumsuz düşünceye sahip oldukları görülmüştür. Kadın öğretmenlerin yönelik uzaktan eğitim kapsamında düşüncelerini tespit etmeye ve bu düşüncelerinin sebeplerini sorgulamaya yönelik bazı çalışmaların yürütülmesi önerilebilir.

Uzaktan eğitime yönelik paydaşların velilerin öğrencilerin okul müdürlerinin görüşlerine başvurularak bu kapsamda da çalışmalar yapılması önerilebilir.

Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olup olmamaları uzaktan eğitime karşı tutumlarını değiştirmektedir. Dolayısıyla uzaktan eğitim konusunda yeterince bilgi sahibi olanlar uzaktan eğitime karşı daha olumlu tutum içerisindeyken uzaktan eğitim konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmayanlar uzaktan eğitimle ilgili daha olumsuz bir tutum içerisindeydir. Bu kapsamda öğretmenlere uzaktan eğitimle ilgili eğitimler düzenlenerek bilinç ve farkındalık düzeyleri yükseltilerek uzaktan eğitim karşı olumlu bir tutum sergilemelerine yardımcı olunabilir.

Bu çalışma örneklem grubu farklılaştırarak yapılabilir.

Araştırma için daha geniş bir evren ve örneklem seçilebilir.

Bu çalışma nicel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla nitel çalışma yöntemlerinden gözlem, görüşme ve benzeri yöntemlerle desteklenerek farklı araştırmalar yürütülürse farklı sonuçlar elde edilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors:

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %80 ilk yazar, %20 ikinci yazar şeklindedir.

The contribution rates of the authors in the study 80% first author and 20% second author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Finansal Destek ve Teşekkür / Financial Support and Thanks

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

The study did not receive support from any institution or organization.

Kaynakça

- Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Akdemir, S. (2023). Covid-19 pandemi sürecinde ilkokul 1. sınıf öğrencilerinin 'okul' kavramına ilişkin metaforik algıları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 16-28.
- Akyay, M. ve Yıldızhan, B. S. (2022). Uzaktan eğitim döneminde rehberlik hizmetlerinin öğrenci deneyimleri açısından değerlendirilmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 40-52.
- Akyıldız, S. T. (2020). Pandemi döneminde yapılan uzaktan eğitim çalışmalarıyla ilgili İngilizce öğretmenlerinin görüşleri (bir odak grup tartışması). *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 679-696.
- Alakoç, Z. (2001). Genel olarak uzaktan öğretim ve konuya öğretim üyelerinin bakış açıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı: 3, s. 403-413. Sakarya (EkimKasım-Aralık 2001).
- Alakoç, Z. (2001). *Uzaktan öğretim ve bir uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Alpago, H. ve Oduncu Alpago, D. (2020). Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları. *İbad Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Ateş, A. ve Altun, E. (2008). Bilgisayar öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 125-145.
- Ayyıldız, S. Ü., Günlük, M. ve Erbey, S. N. (2006). Muhasebe öğretim elemanlarının uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik tutumları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (32), 1-14.
- Bakan, G., Bircan, M. A. ve Akman, A. (2023). The investigation of the relationship between classroom teachers' views on distance education and beliefs about computer use in mathematics education. *Journal of Ahmet Keleşoğlu Education Faculty*, 5(2), 566-578.
- Barış, M. F. (2015). Üniversite öğrencilerinin uzaktan öğretime yönelik tutumlarının incelenmesi: Namık Kemal Üniversitesi Örneği. *Sakarya University Journal Of Education*, 5(2), s. 36-46.
- Birişçi, S. (2013). Video konferans tabanlı uzaktan eğitime ilişkin öğrenci tutumları ve görüşleri. *Journal Of Instructional Technologies & Teacher Education*, 1(2), s. 24- 40.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Atıf İndeksi, 1-360.
- Demirli, C. (2002). *Web tabanlı öğretim uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşleri*. Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu. Eskişehir.
- Gündüz, A. Y. (2013). *Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Horzum, B. (2003). *Öğretim elemanlarının internet destekli eğitime yönelik düşünceleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi).
- İşman, A. (2011). *Uzaktan Eğitim*, Pegem Akademi.
- Karaoğlu, A. (2008). *İlköğretim bilgisayar derslerinde web tabanlı eğitimin öğrenci başarı düzeyine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim*

Dergisi 21, 73-94.

- Kocayigit, A. ve Uşun, S. (2020). Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları (Burdur İli Örneği). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 285-299.
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş. ve Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 293-322.
- Özüçelik, E. (2019). *Uzaktan eğitim sistemlerinin kullanımı; Uludağ Üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Şimşek, A., İskenderoğlu, T. ve İskenderoğlu, M. (2010), Investigating preservice computer teachers attitudes towards distance education, *Procedia Social And Behavioral Sciences*, C. IX, S. 324-328.
- Tekin, O. (2020). Uzaktan eğitim kullanılan hizmet içi eğitim programlarına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16(1), 20-35.
- Turhan, E. (2005). *Okul yöneticilerinin geliştirilmeye ihtiyaç duydukları yönetsel süreçlere ve uzaktan eğitim teknolojilerine ilişkin görüşleri: Eskişehir örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Türkiye Bilimsel Performans Yayın Raporları*, (2015). <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/hizmetlerimiz/sosyal-bilimler-2004-2014> adresinden 01.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Yalman, M. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin bilgisayar destekli uzaktan eğitim sistemi (Moodle) memnuniyet düzeyleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* 8(8), 1395-1406.
- Yenimahalle Rehberlik ve Araştırma Merkezi*, <https://Yeniram.Meb.K12.Tr/> Erişim: 11.12.2021.
- Yıldız, S. (2016). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 301-329.

EXTENDED ABSTRACT

Factors such as distance education applications' enabling interaction between students and teachers in lessons, accelerating students' access to information and eliminating problems such as education in crowded classes or lack of teachers, were effective in the preference of distance education at all levels of education during the pandemic (Kırık, 2014). For this reason, it seems to be necessary to determine primary teachers' attitudes towards distance education in terms of various factors as distance education has become an indispensable part of educational and instructional activities with the Covid-19 pandemic in the world and in Turkey.

Thus, the purpose of the current study is to determine primary teachers' attitudes towards distance education in terms of various factors.

Method

In this section, information is given about the research model, characteristics of the participants, data collection tools and statistical methods and techniques used in data analysis.

In this study, the survey model was used to determine primary school teachers' attitudes towards distance education. Research in the survey model is generally defined as research in which an existing situation is described without intervention, people's opinions on a subject are described, or people's characteristics such as interests, skills, abilities, attitudes and self-efficacy regarding this subject are determined (Büyüköztürk, Kılıç, Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2017).

Data Collection Tools

Personal Information Form

The personal information form includes items to elicit information about the participants' gender, professional experience, last graduated department and evaluation of the aspects of distance education in terms of their advantages.

Distance Education Attitude Scale

It was developed by Ağır (2007) to determine the attitudes of primary school teachers towards distance education. The items in the scale are evaluated on a five-point Likert type scale with the following response options: Strongly Agree (5), Agree (4), Undecided (3), Disagree (2) and Strongly Disagree (1). The reliability coefficient of the Distance Education Attitude Scale was found to be 0.89. This is an acceptable value. The scale has a total of 21 items.

Data Analysis

In the analysis of the collected data, SPSS 20.0 program package was used. Descriptive statistics were conducted to determine the means of the teachers' responses to the items so that their attitudes towards distance education can be revealed. T-test and one-way ANOVA analysis were performed to determine the effect of the demographic variables on the attitudes towards distance education.

Discussion and Results

The first sub-problem of the study is "Do primary teachers' attitudes towards distance education vary significantly depending on the gender variable?" In order to find an answer to this problem, the attitudes of the male and female participants towards distance education and whether there was a significant difference between the attitudes of these two groups in the whole scale were investigated. The results of the t-test conducted to this end revealed that there is no significant difference between these two groups. Similar results have also been reported in the literature. The reason why there is no difference between the participants regarding distance education can be shown as the fact that male and female teachers go through the same process regarding distance education and teach under similar conditions.

Socio-Cultural Life and Ceremonies in Ilgın Migrant Villages The Case of Orhaniye and İhsaniye*

Mustafa DAMLAPINAR

Doktora Öğrencisi, Din Sosyolojisi Necmettin Erbakan Üniversitesi
mustafadamlapinar@hotmail.com

Hayri ERTEN

Prof. Dr. İlahiyat Fakültesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi
ertenhayri@hotmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 28.10.2023 Accepted: 19.12.2023 Published: 31.12.2023</p> <p>Keywords: Migration, Circassian, Migrant, Ceremony, Orhaniye, İhsaniye.</p>	<p>In the 19th century, one of the issues that occupied the Ottoman Empire the most was undoubtedly external migration. After the Ottoman Empire lost the Ottoman-Russian War of 1877-1878, known as the 93 War in history, a great wave of migration from both the Caucasus and Rumelia to Anatolia began. As a result of the policies pursued by the Russians and Bulgarians, Muslims in the occupied Ottoman lands were forced to migrate. Immigrants were temporarily settled in empty lands with the idea of returning to the lands they had to leave. However, it was not possible to return after the war. Immigrants have both experienced the process of integrating into the society they migrated to and have provided cultural diversity and richness by carrying their cultural past to the regions they migrated to. The aim of this study is to examine the socio-cultural and religious lives of the immigrants who migrated from Bulgaria at the end of the war and settled in the Orhaniye village of Konya's Ilgın district, and the Circassians who migrated from the Caucasus and settled in İhsaniye village at the end of the same war. It also aims to understand the reason for migration events and to reveal the socio-cultural and religious adaptation status of immigrants living in Orhaniye and İhsaniye villages. Based on this idea, our study on "socio-cultural and religious life in immigrants" includes an introduction, the subject, purpose and method of the research, general information about Orhaniye and İhsaniye villages, and information about the socio-cultural and religious lives of Orhaniye and İhsaniye immigrants. A literature study was conducted about the social, cultural and religious lives of Orhaniye and İhsaniye immigrants. In addition, we tried to present the data obtained as a result of our findings and observations about the two villages by comparing them.</p>

Ilgın Göçmen Köylerinde Sosyo-Kültürel Yaşam ve Merasimler Orhaniye ve İhsaniye Örneği

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 28.10.2023 Kabul: 19.12.2023 Yayın: 31.12.2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: Göç, Çerkes, Göçmen, Merasim, Orhaniye, İhsaniye.</p>	<p>19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ni en çok meşgul eden konulardan birisi hiç şüphesiz dış göçler olmuştur. Tarihte 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşını Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi üzerine gerek Kafkasya'dan ve gerekse Rumeli'den Anadolu'ya büyük bir göç dalgası başlamıştır. Rus ve Bulgarların izlediği politikalar sonucu, işgale uğrayan Osmanlı topraklarındaki Müslümanlar göç etmek zorunda kalmışlardır. Göçmenler terk etmek zorunda kaldıkları topraklara geri dönme düşüncesiyle boş arazilere geçici olarak iskân edilmiştir. Ancak savaş sonrasında geri dönmek mümkün olmamıştır. Göçmenler hem göç ettikleri topluma entegre olma sürecini deneyimlemişler hem de göç ettikleri bölgelere kültürel geçmişlerini taşıyarak kültürel çeşitliliği ve zenginliği sağlamışlardır. Bu çalışmanın amacı savaş sonunda Bulgaristan'dan göç ederek Konya'nın Ilgın ilçesi Orhaniye köyüne yerleşen göçmenler ile aynı savaş sonunda Kafkasya'dan göçerek İhsaniye köyüne yerleşen Çerkeslerin sosyo-kültürel ve dini hayatlarının incelenmesidir. Ayrıca göç olaylarının sebebini anlamak ve Orhaniye ve İhsaniye köylerinde yaşayan göçmenlerin sosyo-kültürel ve dini açıdan adaptasyon durumlarını ortaya koymaktır. Bu düşünceden hareketle "göçmenlerde sosyo-kültürel ve dini hayat" konulu çalışmamız giriş, araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi, Orhaniye ve İhsaniye köyleri hakkında genel bilgiler, Orhaniye ve İhsaniye göçmenlerinin sosyo-kültürel ve dini hayatları hakkında bilgiler içermektedir. Orhaniye ve İhsaniye göçmenlerinin sosyal, kültürel ve dini hayatları hakkında literatür çalışması yapılmıştır. Ayrıca iki köyle ilgili bulgular ve gözlemlerimiz sonucunda elde edilen veriler karşılaştırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.</p>

Atıf/Citation: Damlapınar, M., Erten, H. (2023). Socio-Cultural Life and Ceremonies in Ilgın Migrant Villages: The Case of Orhaniye and İhsaniye, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 178-187.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

* This study was prepared based on the Master's Thesis titled "Comparison of the Orhaniye Village migrated from Bulgaria and İhsaniye Village Migrated from the Caucasia in Terms of Socio-Cultural and Religious Life in Ilgın District of Konya" completed under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Hayri ERTEN on 06. 07. 2009. Additionally, the thesis was presented at the First Ilgın Symposium in December 2012.

Introduction

The fact that the Caucasus is at the intersection of transit trade routes between Asia and Europe has always made this change an important trade center. One of the most important branches of the historical Silk Road passed through the Caucasus (Kablan, 1994, p. 16). The discovery of oil at the end of the 19th century and the discovery of the richest underground resources in this region after the Middle East added economic importance to the geopolitical and geostrategic importance of the Caucasus. Due to these features, the Caucasus has become an area of influence and struggle for the great powers in the region. With the weakening of the Ottoman Empire, Russian influence made itself felt in the region, which came under Ottoman rule from the 16th century. The region, which subsequently changed hands constantly between the Ottoman Empire, Russia and Iran, was occupied by the Russians since the 19th century (Fedakar, 1998).

According to many researchers, the Circassian exile, which the Russians had officially planned since 1857 and officially decided on in 1861, was the first ethnic cleansing act in modern history. The number of people exiled to Ottoman lands between 1858 and 1878 is given between 1,200,000 and 1,500,000 (Bilge, 2023).

Muslims in Bulgaria were also subjected to various persecutions and were forced to migrate. Bulgarians killed the men of Muslim Turks and forced their women to marry Bulgarians, thus they tried to prevent the continuation of the lineage of Muslim Turks and disrupt their family structure. Bulgarians who were not satisfied with these banned speaking Turkish and using Turkish names, and gave beatings, imprisonment and fines to those who did not comply with these prohibitions. Bulgarians went further to completely destroy the social and cultural identity of the Muslim Turkish population, banning Muslim customs and traditions. They closed mosques, initiated forced Christianization activities, and forced women to uncover their heads (Maranki, 1990, p. 41,46). It is known that Russia is behind these developments. Russia, who wanted to seize the Balkans, declared war on the Ottoman Empire on April 24, 1877. This war was called the 93rd war in Turkish history since the war coincided with the year Rumi 1293.

Turkish immigrants, who planned to leave their country temporarily and return after the war, gathered in the unoccupied Turkish lands in Rumelia and were placed in habitable areas by the local administrations.

Due to the lack of space in Rumelia, some of the immigrants were temporarily settled in provinces close to Rumelia such as Izmir, Aydın and Bursa. Since most of these immigrants who were sent to Anatolia could not return after the war, they had to make their home in the regions they were in. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi-Sadaret Hususi Maruzatı, Nr. 159/33,lef.4:Sadaret Tezkiresi (17 Ağustos 1877); Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ayniyat Defteri, Yıldız Esas Evrakı , Nr. 36-135-152-x, p. 83, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Mahsusu, Nr. 2629'dan cited in İpek, 1994, p. 43).

After the war, the influx of immigrants from Rumelia continued and the places suitable for immigrant settlement in Western Anatolia were completely filled. Some of the immigrants were sent to Central Anatolia. In the face of this situation, vacant lands in Konya province were identified by the immigrant commission.

It is seen that most of the immigrants who came to Konya province from the Balkans after the 1877-1878 Ottoman-Russian war came from the Bulgarian region. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Sadaret Hususi Maruzatı, Nr. 255- 64, lef.4'ten cited in Yılmaz, 1996, p. 34,215).

In addition, one of the striking points in the Ottoman-Russian War of 1877-1878, which ended in defeat, is the interest shown by the Caucasian communities living both within the borders of Russia and in the Ottoman lands, in favor of the Ottomans. It is for this reason that, at the end of the war, Russia will blame them for this attitude and force them to emigrate (Erkan, 1993, p. 24).

In general, the migration process of an immigrant group until its settlement in Anatolia went through the following stages. First, the demands of the groups to migrate to the Ottoman Empire

emerge. These demands are often delivered to the state by group representatives. The Ottoman State examines immigration requests and informs immigrant representatives about this. If immigrants accept to be settled in the promised areas, they sell their movable and real estate and become ready for migration. Groups that are ready for migration come to Anatolia by land and sea and are sent to the settlement areas by the state and the migration is completed. However, there were also some migration movements that did not comply with this system. But their numbers are quite limited.

Not every immigrant group that requested immigration to Ottoman lands actually migrated. It is known that those who are not allowed to settle in the regions they want often give up (Erkan, 1993, p. 75,76).

Subject, Purpose and Method of the Research

Research is the effort spent to find information, develop it and check whether it is true or not (Arslantürk, 2001, p. 38). In this context, the subject of our research is the "comparison in terms of socio-cultural and religious life" of the immigrants who migrated from Bulgaria and settled in Orhaniye village during the Ottoman-Russian War (1877-1878) while living in Bulgaria, and the Circassians who migrated from the Caucasus and settled in İhsaniye village during the same war.

More than a century has passed since the Orhaniye Immigrants first arrived. Immigrants have largely adapted to the local population. Although the cultural/religious lives of immigrants and local people show great similarities, they still have some differences. It is thought that the existing socio-cultural differences are about to be forgotten as time goes by.

Starting from this point, the aim of this research is to determine the cultural and religious lives of the İhsaniye Circassians and Orhaniye Immigrants, selected from the Ilgın district, which has not been researched in terms of sociology until now. In the meantime, recording the socio-cultural change that occurs among immigrants and comparing the socio-cultural and religious life of two communities coming from two different ethnic origins and geographies but settling in the same region is to reveal the differences, if any. In addition, the aim of this research on an important phenomenon such as migration is to reveal that it integrates with the social structure without any problems and provides cultural riches.

The population of the research consists of immigrants who migrated from Bulgaria and settled in Orhaniye village of Ilgın district of Konya province of Turkey and Circassians from the Caucasus who settled in İhsaniye village of Ilgın district of Konya province.

The research is limited to immigrants who settled in Orhaniye village of Ilgın district of Konya province as a result of the Ottoman-Russian War (93 War) while living in Bulgaria (1877-1878), and immigrants who settled in İhsaniye village from the Caucasus as a result of the same war. In the research, two immigrant villages settled in the same district were compared; One is a Bulgarian immigrant and the other is a Caucasian immigrant. There are also other villages that migrated to Ilgın district. However, in order to examine this issue in depth, we did not include other villages in our study. Other immigrants in Konya and Turkey were excluded from our research.

In our research, some observations were made to determine social life and especially living traditions.

General Information About Orhaniye and İhsaniye Villages

There was an increase in immigration from Bulgaria in 1891. Among those who came to Konya province, 22 households to be settled in Ilgın were settled on a flat land in front of the hill called "sivri" in the east of Ilgın, towards the summer of 1893, after staying in Ilgın for a while. The settlement where they formed was called "Orhaniye" (Tercüman-ı Hakikat 27 Eylül 1322'den cited in Yılmaz, 1996, p. 222).

According to the information received from the village residents, Orhaniye was founded in 1893 by Hasan Hoca, Hacı Mustafa and Hacı Hüseyin Efendi, next to the Istanbul-Konya railway line, which was under construction at the time, and started to attract newly arrived immigrants

with the opening of the aforesaid railway.

For example; between 1906 and 1908, approximately 50 new immigrants settled. Finally, with the annexation of 18 households in 1908, the number of immigrants settled in this village reached 375 in 75 households. Although some of those settled here migrated from various villages of Yeni Pazar district of Shumen, the majority of them came from Damaröz and Karalar villages of Shumen. Those coming from Karalar are relatives or fellow countrymen of Koca Yusuf, one of the famous wrestlers of Deliorman.

The name of the tribes of İhsaniye Circassians is Abkhaz (Abaza). Abkhazians are autochthonous people living on the Black Sea coast of the Northwest Caucasus. Its territory is the part between the northeastern coast and the Caucasus Mountains range (Özsaray, 1998, p. 5).

Since the Ziya Efendi Community, which came to Ilgın after the 1877-1878 Ottoman-Russian war, was quite crowded, it was divided into two separate groups. Of these, 420 people in 98 houses were decided to be settled in a location called "Sebiller" due to the abundance of springs in the southwest of Ilgın, and in June 1891, the settlement was established by settling 175 people in 40 houses in the first stage and was named after Prince Burhaneddin Efendi. It was named "Burhaniye".

660 people in 170 households from the Ziya Efendi community who came to Ilgın were settled in the "Gazi Hüyük" location in the east of Ilgın, and the settlement they formed was named "İhsaniye" in reference to the donation of the Saltanat-ı Seniyye. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Y. Mtv, Nr. 53/16'dan cited in Yılmaz, 1996, p. 180).

Orhaniye (Sivri) village was founded on a flat land, 7 km east of Konya's Ilgın district, on the Ilgın-Konya highway, east of Sivri Mountain, from which it takes its name.

With the establishment of the Sugar Factory in 1982, the village received immigration from the surrounding villages and Ilgın.

İhsaniye village was established on a flat land 18 km southeast of Ilgın. It received immigration from neighboring villages and towns such as Barakmuslu, Çiğil, Beykonak, and Gökçeyurt.

While the elderly and middle-aged people in İhsaniye village can understand and speak their own language (Circassian), the younger generation cannot speak it even if they understand it. Students at primary and secondary education levels cannot both understand and speak Circassian due to the influence of both their school and their circle of friends. Despite this, the families we spoke state that they make an effort to teach their language to their children and to keep their language alive.

Orhaniye villagers generally prefer Bursa to work. Although Konya city center is much closer, migration here is less. Orhaniye villagers are densified in certain neighborhoods of Bursa. The most important reason for this is to provide employment opportunities to their fellow citizens and mutual aid.

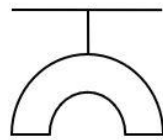
It has been concluded that immigrants generally choose Bursa because of the information they acquired about Bursa before coming to Bursa and, in the light of this information, the natural and physical space in which they live and the daily practices in these places overlap (Akgün, 2001, p. 94,95,121). It is also estimated that the first immigrants from Bulgaria preferred Bursa due to geographical similarities (Türkarşlan, 1997, p. 14).

In İhsaniye village, migration mainly occurs to surrounding provinces for education and business reasons. The main province of migration is Konya. Those who migrate to cities do not sever their ties with the villages. They come to the village even for a short time during the summer months, holidays, special days and weekends and try to spend their time in the village. Circassians, who try to keep their own identity and culture alive under the dominant culture, attach importance to association activities.

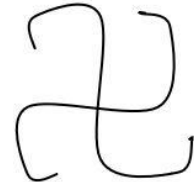
Circassians have clothes that we can call traditional men's and women's clothing. However, the dress styles of today's Circassians are parallel to the local people they live with (as a result of interaction). They wear their traditional dresses on special occasions such as weddings. In Orhaniye village, when it comes to clothing and adornment, women cover their heads and shoulders with a checkered black sheet and wear shalwar when leaving their homes. Men's clothing does not show local characteristics.

Among İhsaniye Circassians, older people have great respect. The words of these people called Thamade are like laws and are fulfilled immediately. Thamade pays attention to the meticulous observance of Khabze (Circassian Tradition) in meetings and ceremonies. Since oral law is valid among the Circassians and the tribal understanding continues, when there is a problem between them, the elders mostly solve this problem and the parties do not object to this solution.

Young people in İhsaniye village are making efforts to preserve their Circassian identity. They started to use their original family names and signs symbolizing their families in certain corners of their homes and on wedding cards.

Bride Family

Groom Family

Signs symbolizing the girl's and boy's house on a wedding card.

Village-based families living in the city have not completely severed their relations with their villages, and this preserves the village social structure. Even though more than a century has passed since their migration, they are trying to preserve their language. However, especially the migration of the young population brought about disintegration and change in the villages. It can be said that in addition to urbanization, mixed marriages also have a significant impact on the weakening of the mother tongue. We can conclude from this that İhsaniye Circassians and Orhaniye Immigrants cannot preserve their unique culture.

Cultural and Religious Life in Orhaniye and İhsaniye Villages

In this part of the study, the religious and social life of Orhaniye immigrants and İhsaniye Circassians will be examined.

Among people living in society, there are some beliefs that arise sometimes out of fear, sometimes out of desperation, sometimes out of coincidence, and often have no religious basis. These beliefs, transmitted from generation to generation, can in some cases be as effective as a religious rule and cause coercive effects on those who believe in them. Individuals generally internalize the beliefs in question, and these beliefs turn into a kind of habit that is repeated over time without knowing the reason, affecting, directing and even determining many areas of life. Beliefs that become permanent by becoming rooted in the collective memory of individuals and societies are commonly called "folk beliefs" (Albayrak & Çapçioğlu, 2006, p. 108).

It was observed that superstitions existed in both villages that were the subject of our research.

The "Kırk basması" belief seen among Orhaniye Immigrants is the belief that when women who give birth meet each other during their "puerperal period", their children will be sick, weak and powerless.

It is known that such superstitions also exist in other parts of our country. For example, there is a similar superstition in the Samsun region. It is believed that if two pregnant women in their fortieth postpartum period meet, their children will be "flat". Such children start walking late

(Kalafat, 2005, p. 160). Around Muğla, if two postpartum women see each other, it is believed both they and their newborn children will be sick. Women who are in their fortieth puerperal period are thought to become weak, get sick, and lose their milk supply (Eşmeli, 2006, p. 52).

In the ancient Turks, it was believed that if the clothes of a child under forty days old were left outside at night, the child would suffer from "moon child" disease. In Turkish folk beliefs, a child's illness is sometimes associated with certain forces that are avoided after sunset, and sometimes with the rising of the moon (Kalafat, 2005, p. 154,155).

Orhaniye Immigrants are careful to collect their children's washed clothes before sunset. It is believed that keeping children's clothes in the dark will bring bad luck to them.

Another superstition common in Anatolia is the belief that the evil eye of people with blue (azure colour) eyes will be effective. The underlying cause of the evil eye is the person's feelings of jealousy and envy. Blue beads and pieces cut from oleaster wood are drilled and worn on children's shoulders. The seed of the oleaster is also used as an amulet. It is believed that by pouring lead you will be protected against the evil eye. The lead pouring process is done as follows; A cover is covered over the head of the person who is believed to have been touched by the evil eye, and the lead melted in a spoon is poured into the water bowl on the cover after hitting it three times with the spoon. If the lead in the water has a needle structure, it is interpreted as an evil eye on that person. If the melted lead does not take a needle shape in water, it is interpreted that that person does not have an evil eye. The custom of having lead cast in order to prevent the magic being performed is a remnant of Shamanism (Kabataş, 2006, p. 106).

It has been determined that the Ihsaniye Circassians take precautions to prevent the evil eye, similar to the Orhaniye Immigrants. It is believed that putting oleaster and evil eye beads on the child prevents the child from being touched by the evil eye. Actually, believing in the evil eye is not a superstition in İslam. What is wrong is to put needles or evil eye beads on the child to prevent the evil eye.

Wearing blue beads to protect against the evil eye must be associated with the protective nature of the sky among the ancient Turks. The fact that the Turkish God, the Sun, the Moon and the Stars are always thought to be in the sky has caused the sky to be considered sacred and to be sought for help. As a matter of fact, the color sky (blue) is the color of the sky, and therefore it was considered sacred by the ancient Turks (Balaban, 2006, p. 49,50). The actions to prevent the evil eye are similar and it can be said that similar behaviors to prevent the evil eye have emerged as a result of the cultural interaction brought about by living in the neighboring geography.

The superstition that it is bad luck for women to pass in front of men continues to exist in Ihsaniye village under the influence of the patriarchal family structure.

There are different reasons for superstitious beliefs and behaviors, such as lack of knowledge, fear, helplessness, uncertainty, desire to know the future, and the feeling of being safe (Köse & Ayten, 2009, p. 67,68). Orhaniye Immigrants and Ihsaniye Circassians, who had to leave their regions and migrate as a result of the war, may have resorted to some superstitious beliefs and behaviors under the influence of these feelings. However, with the increase in city-village relations, cultural interaction increased, which accelerated cultural change. The increase in the level of education has also increased the tendency to scientific and rational thought, and this has been effective in weakening superstitions. That's why older people adopt more superstitions than young people. The fact that the majority of Ihsaniye Circassians are urbanized and have high levels of education and income causes them to resort less to certain beliefs that they resort to out of desperation.

CEREMONIES

It is known that ceremonies play an important role in establishing and ingraining customs and traditions in society. The effect of rituals is very important in establishing, consolidating and continuing traditions.

In this sense, the beliefs and principles of the Islamic religion remain continuous and permanent thanks to religious ceremonies (rituals).

The main ceremonies that maintain social solidarity and relationships in people's social lives are as follows; Engagement, wedding, circumcision, military farewell, pilgrim farewell and welcome, funeral ceremonies, etc. Although the community feature, where primary relationships dominate, has decreased in our country, the sense of cooperation, neighborly relations and not leaving people alone in the customs and beliefs of the people of our country are evident in these ceremonies. Social life, social solidarity and integration maintain their vitality with such ceremonies (Atalay, 1979, p. 19).

However, encounters in different cultural environments and developments over time have an impact on ceremonies. In this context, ceremonies may undergo changes or tend to weaken. Orhaniye Immigrants and İhsaniye Circassians have also blended the traditions and customs with the social and cultural structure of Turkey, where they have lived for more than a century, and have been exposed to some changes in this process.

A. Customs at Child Birth

Among Orhaniye Immigrants, the newborn baby is salted every day for a week to prevent it from sweating and smelling. The child is washed every day for forty days. Mother and child are washed together on the 17th, 27th, 37th and 40th days of the child's life. Water is added forty times with a spoon or an egg shell to the water in which the mother and child will be washed together. Additionally, forty stones are collected and added to the water in which they will be washed. This is called "kırkı çıkma" or "kırklama".

Among Orhaniye Immigrants, when a child gets his or her first tooth, it is celebrated with a small dental ceremony. Guests attending the dental ceremony give various gifts to the child. In this ceremony, in which only women participate, the child is placed in the middle of a tray and a comb, rosary, pen, syringe, etc. are placed around him. They place materials and it is believed that whichever the child picks up, he will choose that profession in the future.

Circassians cannot kiss, caress or hold their children in front of their elders or others. Children are not given the names of their grandparents while they are alive. Their names can only be given after their death. The child's name is given by the oldest member of the family or the oldest relative, not the child's parents.

While circumcision ceremonies were not held among the Circassians, over time they began to be held under the influence of the local people.

B. Wedding Ceremonies

In Orhaniye and İhsaniye villages, it is mostly known who among the young people will marry whom, so there is not more than one suitor for a girl.

Among Orhaniye Immigrants, young men who are about to get married usually express their desire to get married to their mothers. Men who get married usually choose their own spouses and usually receive the approval of their parents.

In Orhaniye village, there is almost no such thing as giving a girl in marriage, as the girl and the boy have met and talked before and the families are aware of this situation.

Orhaniye Immigrants attach great importance to weddings. Unlike the surrounding villages, weddings are held in the summer to attract more participation. The villagers arrange their work according to the wedding.

In the village, importance is given to equality in spouse selection, and spouses are chosen either from within the village or among close relatives. However, in marriages, whether from relatives or from within the village is not as important as it used to be.

Although not common, kidnappings of girls, which occur as a result of young people trying to marry someone else against their wishes and will, are not seen in this village. The reason for this

is that young people have met, talked and made agreements beforehand, and their families are aware of this.

Arranged marriage is a rare form of marriage among Circassians. Marriages occur within a kashen relationship, where young people choose each other or run away. Marriages by elopement are usually due to not wanting to give away the girl or not wanting to marry off the younger one while she is older. The girl is taken out by the groom's friends. The groom's friends, who abducted the girl, announce that they have abducted the girl by firing guns. The eloped girl is hosted at the house of one of the groom's relatives until the wedding day. Since there is no coercion in elopement marriages, the elders of the village act as mediators between the families and the matter is settled.

Among the Circassians, affiance doesn't exist. Young girls and boys look around and search for the suitable candidate for themselves. They enter into a kashen relationship with the candidate they like. Young people in kashen relationships are known by their families. Therefore, there is no need for a ceremony such as affiance.

The marriage age is high among Circassians. One of the reasons for this is that, according to tradition, the younger sibling cannot marry before the older sibling gets married. The belief that an underage candidate cannot fulfill his marital responsibilities is also a factor in this. Many young people are getting older while waiting for their elders to get married.

There is no such thing as a son-in-law living in his wife's parents' house among the Circassians. This is due to the patriarchal family structure. It has been observed that such a situation partially exists in Orhaniye.

Among the Ihsaniye Circassians, the relationship between young boys and girls is extremely reasonable and acceptable. There is great freedom in the relations between men and women. Girls and boys come together in meetings called "Zekes", where young people get to know each other, talk, play games and "kashen". While henna nights among Orhaniye immigrants serve the function of young people seeing and liking each other, the kashen relationship among Ihsaniye Circassians functions entirely as "flirting". The families of the young people have news about the Kashen relationship. Families approve the kashen relationship because culture and race are preserved as a result of intra-group marriage. However, the ban on consanguineous marriage, which has been maintained for centuries, is meticulously protected.

Conclusion and Evaluation

This research was carried out in Orhaniye and Ihsaniye villages of Ilgın district of Konya province. One of the important settlement areas of the Bulgarian and Circassian immigrants who came to Turkey after the 1877-1878 Ottoman-Russian War was the Ilgın district of Konya. In the research, the social life, traditions and religious life of the immigrants and Ihsaniye Circassians living in Orhaniye were examined. For this purpose, the establishment, demographic structure, housing situation and geographical location of the villages were discussed. The social structure and relations in the villages were examined in detail and cultural ceremonies within the socio-cultural life were discussed.

It has been observed that in both immigrant villages subject to the research, lives specific to their own cultures continue, even though a long time has passed since the migration. This coincides with the social reality that changing cultural values, life and practices is very difficult or requires long processes and interactions.

It has been determined that Ihsaniye Circassians made more efforts to preserve their own culture compared to Orhaniye Immigrants.

It is seen that Circassians do not give much importance to religious references in their social and cultural life compared to Orhaniye Immigrants.

The immigrants settled in Konya province were culturally influenced by the local people over time and sometimes influenced them. The widespread use of horse-drawn carriages, which can carry one ton of load, in the region started with immigrants. Among Orhaniye Immigrants, while

the funeral home used to cook food for those who came to express their condolences, over time (with the influence of the local people) those who went to the funeral home to offer their condolences started to bring food.

Although crying was not allowed in the funeral ceremonies of the Ihsaniye Circassians in the beginning, over time, it was influenced by the local people and people started to hire a mourner at the funeral ceremonies, and over time, similar behaviors began to be shown.

When we look at the relationship between religion and family; morality and religiosity are sought as the primary characteristics of Orhaniye Immigrants when choosing a spouse when establishing a family. The strength of lineage and family structure is a second-ranked feature. Among the Ihsaniye Circassians, the characteristics of a strong lineage and family structure that are sought in choosing a spouse when establishing a family are in the first place, and morality and piety are in the second place. We can say that in Orhaniye village, the "spiritual dimension" is primarily preferred in choosing a spouse, and in Ihsaniye village, Circassians attach importance to the strong lineage and family structure when choosing a spouse, due to their thoughts of protecting their lineage and the influence of their tribal understanding.

Friday prayers, fasting and sacrifices are given importance in both villages. The importance given to these worships can be explained by reasons such as these worships revitalize community awareness, bring the whole society together, and are shamed by the society if they are not performed.

In both immigrant villages, reciting the Quran and having it recite is perceived as a religious worship, and great importance is given to reciting the Quran at various events (especially funerals).

Ihsaniye Circassians consider such relationships right and customary for single girls and boys to meet, talk and spend time together on some special occasions. In Orhaniye village, there are those who find the relationships of single girls and boys on some special days "right" and "those who see it as a custom", as well as those who "find it wrong" and oppose such relationships. Bu durum bize This situation shows us that Ihsaniye Circassians behave more freely in male-female relationships.

As a conclusion, it can be said that Orhaniye Immigrants and Ihsaniye Circassians have a socio-cultural life that is intertwined with religion, not against it. While they preserved their own identity, they were able to integrate with the customs and traditions of the Turkish society to which they migrated. Despite this, it can be said that especially the Ihsaniye Circassians made greater efforts to protect their own identity. For Orhaniye Immigrants, cultural adaptation was more painless.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors:

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %70 ilk yazar, %30 ikinci yazar şeklindedir.
The contribution rates of the authors in the study 70% first author and 30% second author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Finansal Destek ve Teşekkür / Financial Support and Thanks

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
The study did not receive support from any institution or organization.

References

- Akgün, B. (2001). *Mekansal İmge-Mekansal Pratik İlişki/İlişkisizliğinin Bursa'da 1950-1951 ve 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerinde İncelenmesi* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Albayrak, A., & Çapçioğlu, İ. (2006). Ehl-i Sünnet Geleneğine Bağlı Bir Orta Anadolu Köyünde Halk İnançları ve Uygulamaları. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 107-132.
- Arslantürk, Z. (2001). *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri* (5. Baskı). Çamlıca Yayınları.
- Atalay, B. (1979). *Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma Büyükgeçit Köyü Araştırması*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Balaban, T. (2006). *Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilge, S. M. (2023, Temmuz 22). *ÇERKEZLER - TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cerkezler>
- Erkan, S. (1993). *Kırım Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908)* [Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eşmeli, İ. (2006). *Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fedakar, C. (1998). *Kafkaslar'ın Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısı* [Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kabataş, F. (2006). *Rize ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kablan, A. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkas Kabileleri İle Münasebetleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalafat, Y. (2005). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* (4. Baskı). Babil yayınları.
- Köse, A., & Ayten, A. (2009). Bâtil İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko- Sosyolojik Bir Analiz. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX(3), 45-70.
- Maranki, A. (1990). *Sosyal Yönleri İtibariyle Bulgaristan'dan Göç* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsaray, M. (1998). *Kafkas Halklarından Adıgelerin Eski Dinleri ve İslamiyet'in Kuzey Kafkasya'ya Girişi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkarlan, N. (1997). *Bursa İlinde Meskun Bulgaristan Göçmenlerinin Etno-Sosyolojik İncelenmesi* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, M. (1996). *Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Irçılık ve Zenofobiden İslamofobiye: İstila Miti ve İslamlaşma Miti Arasında Göçmen Algısı

Müşerref YARDIM

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Konya, Türkiye
myardim@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 21.10.2023

Kabul: 31.12.2023

Yayın: 31.12.2023

Anahtar

Kelimeler:

Aşırı Sağ, Göç,
Zenofobi, Kültürel
Irçılık, İslamofobi,
İstila Miti, İslamlaşma
Miti.

Menşe ülkeden ev sahibi ülkeye doğru hareketliliği ifade eden göç olgusu biyolojik ve kültürel irçılık, zenofobi, İslamofobi gibi sosyo-kültürel ve sosyo-politik sorunları da beraberinde getirmektedir. Göçmenlerin dini ve kültürel aidiyetlerinden dolayı ötekileştirildikleri ve ayrımcılığa maruz kaldıkları birçok çalışmada dile getirilmektedir. Bir zamanların göçü teşvik eden politikalarından göçün "sorun" olarak tanımlanması ve kısıtlanmasını amaçlayan tedbirlere geçiş söz konusu olmaktadır. Tehlike ve tehdit oldukları iddia edilen göçmenlerin menşe ülkelere gönderilmesi özellikle aşırı sağ söyleminin ana temasını oluşturmaktadır. Göçmen olarak algılanan ve ülkeyi terk ederek kendi menşe ülkelerine dönmeleri beklenen Müslümanlar Avrupa'nın kültürel ve siyasi yapısını parçalayarak kendi değerlerini kabul ettirecekleri bir yapıya vurgu yapan İstila Miti ve İslamlaşma Miti gibi hayali söylem kurbanı olmaktadır. Göçmenler ve özellikle Müslümanlar hakkında oluşturulan mitsel söylemler zenofobi ve İslamofobiyi tetiklemektedir. Bu çalışmada Avrupa aşırı sağ eğiliminin göçmen ve Müslümanlara yönelik ötekileştirme süreci ele alınırken korku unsuruna dönüştürülen Müslümanların nüfus ve dini yaşantılarından yola çıkarak dini, kültürel, siyasi ve ekonomik olmak üzere her boyutuyla Avrupa'yı ele geçirecekleri söylemi analiz edilecektir

From Racism and Xenophobia to Islamophobia: Migrant Perception between the Myth of Invasion and the Myth of Islamisation

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 21.10.2023

Accepted: 31.12.2023

Published: 31.12.2023

Keywords:

Far Right, Migration,
Zenophobia, Cultural
Racism, Islamophobia,
Invasion Myth,
Islamisation Myth.

The phenomenon of migration, which refers to the mobility from the country of origin to the host country, brings along socio-cultural and socio-political problems such as biological and cultural racism, xenophobia and Islamophobia. It is stated in many studies that immigrants are marginalised and discriminated against due to their religious and cultural belonging. There has been a shift from policies that once encouraged migration to measures aimed at defining migration as a "problem" and restricting it. The removal of migrants, who are alleged to be a danger and threat, to their countries of origin is the main theme of the discourse of the far right. Muslims, who are perceived as immigrants and expected to leave the country and return to their countries of origin, become victims of imaginary discourses such as the Myth of Invasion and the Myth of Islamisation, which emphasise a structure in which they will impose their own values by disintegrating the cultural and political structure of Europe. The mythical discourses created about immigrants and especially Muslims trigger xenophobia and Islamophobia. In this study, the process of marginalisation of immigrants and Muslims by the European far-right trend will be discussed and the discourse that Muslims will take over Europe in all its dimensions, including religious, cultural, political and economic, will be analysed on the basis of the population and religious life of Muslims, who have been transformed into an element of fear.

Atıf/Citation: Yardım, M. (2023) Irçılık ve Zenofobiden İslamofobiye: İstila Miti ve İslamlaşma Miti Arasında Göçmen Algısı, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 188-200.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)"

Giriş

Tarih boyunca her toplumda karşılaşılan bir olgu olan göç hareketliliği günümüzde de hız kesmeden devam etmektedir. Sömürge politikalarının etkisi, savaşlar, siyasi çatışmalar, dini ve etnik soykırımlar ve işgücü talepleri göçü hızlandıran en önemli nedenler arasında yer almaktadırlar. Aslında göç süreçleri homojen bir yapıdan ziyade farklı faktörleri barındırmaktadır. Böylelikle ulusal boyutta ortaya çıkan iç göç ve uluslararası platformda yaşanan göçler altında Castles'in (2003) dikkat çektiği gibi "yalnızca savaştan veya siyasi baskıdan kaçan mülteciler ve sığınmacılar değil, aynı zamanda baraj veya yol gibi projelerle veya bazı doğal afetler sonucunda evlerinden edilenler, seks endüstrisine yönelik kadın ve çocuklardan oluşan insan kaçakçılığını da kapsayan zorunlu göç ve gönüllü göç; mevsimlik veya sürekli göç" gibi farklı neden ve faktörlere dayanan göç çeşitleri bulunmaktadır.

20. yüzyıla damgasını vuran ekonomik göç olmuştur. İş talepleri doğrultusunda başka bir ülkeye hareketliliği ifade eden işgücü göçü yüksek vasıflı ve düşük vasıflı olarak ikiye ayrılmaktadır. İşgücü göçünün sadece küçük bir kısmını kapsayan yüksek vasıflı işgücü göçü ev sahibi ülkelerin belirli kategorilerde teşvik ederek talep ettiği ve arzuladığı bir göç türüdür. 1980'li yıllardan bu yana ABD, Kanada ve Avustralya, belirli kategorilerde vasıflı işgücünü çekmek için politikalar geliştirirken başvuru sahiplerine yönelik bir puan sistemi kullanmaktadır. Bu politika, daha yakın zamanlarda bazı Avrupa ülkeleri ve Asya'nın bazı bölgeleri tarafından da takip edilmektedir. Genç veya orta yaşta oluşan yüksek vasıflı işgücü, tıp veya bilgisayar programlama gibi belirli sektörlerden oluşmaktadır. Yüksek vasıflı işgücünün çekiciliği, ev sahibi ülkenin hiçbir eğitim veya öğretim maliyeti olmaksızın beşerî sermaye biriktirme yeteneğinde yatmaktadır (Peixoto, 2001; Bell & Alves & Oliviera & Zuin, 2010:16).

Ancak ev sahibi ülkeler tarafından gelmeleri için çeşitli teşvik politikaları geliştirilen ve ülkeye geldiklerinde de "güllerle karşılanan" işgücü göçünün vasıfsız göçmenleri de bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra %30 sanayi üretiminin artışı ile sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin ekonomik anlamda "patlaması" ve bu ülkelerin inşası için ev sahibi ülkeler tarafından arzulanan ve tercih edilen göç türü olan vasıfsız göç, işgücü göçünün çoğunluğunu oluşturmaktadır. Düşük ücretlerde ve elverişsiz koşullarda çalışmayı reddeden yerli işçilerin maden, temizlik, tarım ve inşaat alanlarında iş gücü kadrolarını dolduramaması sonucu Fransa, Belçika, Almanya, Lüksemburg, Hollanda, İsviçre ve İsveç gibi ülkeler çoğu Kuzey Afrika ve Türkiye olmak üzere yurtdışından işçi almaya başlamışlardır (Boyle et al., 1998; Dietz & Kaczmarczyk, 2008).

1960'lı yıllardan itibaren Avrupa'nın Türkiye¹ ve Kuzey Afrika ülkeleri ile karşılıklı ikili anlaşmalar sonucunda çok sayıda göçmen işçi Avrupa ülkelerine gitmiştir. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde göç veren ve göç alan ülkeler vasıfsız işgücü göçünü olumlu karşılarken gelen işçilerin bir süre çalıştıktan sonra menşe ülkelerine dönmeleri beklenmiştir. Ancak işçilerin ailelerini de yanlarına almalarıyla işgücü göçmenleri Avrupa'ya yerleşerek kalıcı olmaya başlamışlardır. Geçici olarak kabul edilen işgücü göçmenlerinin anavatanlarına kesin dönüş yerine 1961 Avrupa Sosyal Şartı'nın 19. maddesinde yer alan temel bir hak olarak kabul edilen aile birleşimi ile birlikte göçmenlere yönelik olumlu havanın yerini sert rüzgarlar almaktadır. Ancak işgücü göçüyle başlayan süreçte aile birleşimi her ne kadar sınırlandırılmaya çalışılsa da başarısız kalınmıştır (Castles et al. 2014).

Öte yandan göçmen veya göçmen çocuğu olmak, ev sahibi veya vatandaşı olunan ülkelerde toplumsal kabul sorununu da beraberinde getirmektedir. Zaman zaman yetkililerin de olumsuz katkısıyla birçok kesim tarafından *persona non grata* ilan edilmektedirler. Özellikle ev sahibi ülkelerde hızlı bir yükselişe geçen ve göçmen karşıtlığı ile bilinen aşırı sağ hareketler ve partiler kadar aynı söylemi benimseyen merkez partiler de toplumsal kabulü zora sokmaktadır. Kaynağı ister biyolojik veya kültürel ırkcılık ister yabancı düşmanlığı olsun, göçmenler ve göçmen torunları dışlama, ötekileştirme ve ayrımcılıklarla sıkça karşılaşmaktadırlar. Son yıllarda göçmenlere yönelik "ya uyum sağlayın / entegre olun ya da ülkeyi terk edin" sloganına dayalı "Sıfır Göç" söylemi entegrasyon tartışmalarının asimilasyona doğru kaydığını göstermektedir. Bu

¹ Türkiye'nin Avrupa ile ilişkisi ve AB üyeliği konusunda bakınız Birekul, M. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Karşı Avrupa'da Yükselen Kültürcü Söylem ve Din Faktörü. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (28): 69-84.

çalışmada günümüz Avrupa aşırı sağ eğiliminin beslediği ırkçılık, zenofobi ve İslamofobi hakkında kavramsal tartışmalara ışık tuttuktan göçmen kategorisinde değerlendirilen Müslümanların *İstila Miti* ve *İslamlaşma Miti* örneğinde olduğu gibi hayali söylem ve algılarla nasıl istenmeyen Öteki'ler haline geldikleri analiz edilmektedir.

1.YABANCI DÜŞMANLIĞI VS İRKÇILIK

1.1.Göç ve Yabancı Düşmanlığı

Yabancı düşmanlığı (Xenophobia-Zenofobi), gündelik hayatta sıkça karşılaşılan ve varlığı kabul edilen ancak yeterince dikkate alınmamış ve yeterince kuramsallaştırılmamış bir olgudur. Tek başına bir çalışma konusu olarak nadiren gündeme gelen yabancı düşmanlığı genel olarak önyargı ve ırkçılık bağlamında ortaya çıkmaktadır. Göç perspektifinden ele alındığında ırkçılıkla birlikte yabancı düşmanlığı da zikredilmektedir. Çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı iki ayrı fenomen olsa da birbirinden beslediği tartışılmazdır. Ancak yabancı düşmanlığı tanımı belirsizliğini korumaktadır. İster biyolojik ister kültürel ırkçılık olsun göçmenler aynı zamanda yabancı düşmanlığına da maruz kalmaktadırlar.

Yunanca kökenli olan *xenophobia* yabancılara karşı duyulan toplumsal korku ve nefreti ifade etmektedir. Ancak literatürde “yabancı düşmanlığı” olarak kullanılmaktadır. Farklı bir coğrafi menşe, uyruğu, dili, dini ve kültürü olan yabancı figürü 19.yüzyılda ulus-devlet anlayışında daha belirgin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ulusal kimlik kendi ulusunu diğer uluslarla karşılaştırıp onları değersizleştirmeyi içerdiğinden yabancı düşmanlığını beslemektedir. Gellner (1983), insanların aynı kültürü bir fikir sistemi ve davranış ve iletişim yolları olarak paylaşıyorlarsa aynı ulusa ait olduklarını iddia etmektedir. Bu ulusun dışında kalanlar ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı kurbanı oldukları vurgulanmaktadır. Yabancıyı ötekileştiren ulusal kimlik, yabancı düşmanlığını önemli ölçüde etkilemektedir. Farklı görünürlüğü ile azınlıkta kalan yabancı çoğunluk için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Göçmenler yabancı olarak görülürken göç hareketliliklerinde de yabancı düşmanlığı daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Yabancı düşmanlığı, çoğunluk grubunun bir parçası olmayan ve farklı olan göçmenlere karşı hissedilen bir nefret ve düşmanlık biçimidir.

Yabancı düşmanlığı kavramının ilk kullanıldığı tarih olan 1880’da *The Daily News*’de yabancılardan korku ve nefret duymanın her zaman akıl dışı olduğu iddiası yapılırken (Yakushko, 2018: 11) *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*’de (2014) yabancı düşmanlığını, “kişinin kendi sosyal grubu, ulusu veya ülkesi dışından herhangi bir şeye ve herhangi birine karşı aşırı korkusu, hoşlanmaması ve hatta düşmanlığı” (Philippas, 2014) olarak tanımlanmaktadır. Ancak yabancı düşmanlığının uluslararası platformda mutabık kalınmış yasal bir tanımı bulunmamaktadır. *Birleşmiş Milletler*’in ırkçılığın, ırk ayrımcılığının, yabancı düşmanlığının ve ilgili hoşgörüsüzlüğün çağdaş biçimlerine ilişkin Mayıs 2016 tarihli raporunda bu noktaya dikkat çekilerek yabancı düşmanlığı ile mücadele etmeye çalışan çeşitli uluslararası ve bölgesel politika araçlarının dahi kabul görmüş bir yasal tanım üretemediklerini ifade etmektedir. Raporda, “zenofobi, Öteki’nin yabancı olarak görüldüğü, korkulduğu ve bir tehdit olarak algılandığı ölçüde ırkçılıkla kesiştiği, ancak çoğu durumda, fiziksel özelliklerdeki farklılıkların Öteki’ni ortak kimlikten ayırt ettiği varsayıldığında, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı arasında ayırım yapmanın zorluğu” belirtilmektedir (UNHRC Report, 2006). *International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia* (2001) başlıklı raporda yabancı düşmanlığı topluma veya ulusal kimliğe yabancı oldukları algısına dayalı olarak kişileri reddeden, dışlayan ve sıklıkla kötüleyen tutumlar, önyargılar ve davranışlar olarak değerlendirilmektedir.

Jucquois (2005) için yabancı düşmanlığı, belirli etnik gruplara veya diğer tüm etnik gruplara karşı olumsuz ve karamsar görüşleri içermektedir. Ona göre yabancı düşmanlığının üç özelliği bulunmaktadır: 1.Yabancıların, ev sahibi ülke için ve etnik grubu için bir tehlike ve tehdit yarattığı korkusu; 2.Bu korkuya ve tehdiye karşı çeşitli siyasi, hukuki ve toplumsal eğilimler biçiminde direnme iradesi; 3.Kademeli bir “istila” hissi veya demografik dengenin alt üst olması korkusu (Rodat, 2017:132-133). Bazı sosyal bilimciler yabancı düşmanlığını yabancılardan şiddetli bir şekilde hoşlanmama, nefret etme veya korkma olarak değerlendirmektedirler. Diğerleri bu tutumun sadece belirlenen kriterlere göre yabancı sayılanlara karşı gözle görülür bir düşmanlık

olarak dikkat çektiğini belirtmektedirler. Ayrıca yabancı düşmanlığının bireysel mi yoksa kolektif düzeyde mi yayıldığı konusunda tartışmalar da devam etmektedir. Popüler, politik ve bilimsel tartışmalarda belirsiz ve tartışmalı bir terim olmasına rağmen yabancı düşmanlığı kavramının oldukça yaygın bir kullanımı bulunmaktadır (Misago & Freemantle & Landau; Nyamnjoh, 2006; Stolcke, 1999; Berezin, 2006). Çağdaş bir sosyal kavram olarak sıkça gündeme gelen yabancı düşmanlığı önyargı ve kalıpyargılara dayalı göçmen karşıtlığını ifade etmektedir. Biyolojik ve kültürel ırkçılık örneğinde olduğu gibi yabancı olarak göçmenlere ötekileştirme ve ayrımcılık uygulanmaktadır.

1.2.İrkçılıktan Kültürel İrkçılığa

Göçle birlikte göç alan toplumlarda kültür, ırk, din ve dil çeşitliliği kaçınılmaz olmaktadır. Bu farklılıklar arasında birlikte yaşamı sağlamak için bir takım sosyal, siyasal ve ekonomik tedbirlerin hayata geçirilerek başarılı olunması beklenirken dışlama yönteminin benimsendiği görülmektedir. Göçmenler ve göçmen çocukları Öteki olarak algılanmaktadırlar. *International Labour Office* (ILO), *International Organization for Migration* (IOM), *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights* (OHCHR) hazırladıkları *International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia* (2001) başlıklı raporda yaklaşık 150 milyon (dünya nüfusunun %2.5) göçmen veya mültecinin ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılıklara karşı savunmasız olarak menşe ülkelerinin dışında yabancı bir ülkede yaşadığı ifade edilmektedir. Bu nüfusun %80-97 milyonu göçmen işçiler ve ailelerden oluştuğu iddia edilmektedir.

Kelime olarak ırk, ilk zamanlarda insanları ve toplumları etnik köken veya ulusal kimlik açısından tanımlamak için kullanılmıştır. 17. ve 18.yüzyıllara gelindiğinde Avrupalılar Avrupa dışı medeniyetlerle karşılaşmalarıyla birlikte, Aydınlanma bilim adamları ve filozofları ırka biyolojik bir anlam vermişlerdir. Terim, bir tür içinde taksonomik bir alt sınıflandırma olarak bitkilere, hayvanlara ve insanlara uygulanmıştır. Böylece ırk, insan türünün biyolojik veya doğal bir sınıflandırma sistemi olarak anlaşılmıştır. Batı sömürgeciliği ve kölelik kurumu genişledikçe kavram, “beyaz olmayan ırklaştırılmış” halklara karşı sömürü, tahakküm ve şiddeti haklı çıkarmak için kullanılmıştır. Günümüzde ırk, popüler anlayışta doğal çağrışımını korumaktadır. Bununla birlikte, bilimsel fikir birliği, ırkın insanlar arasında biyolojik bir kategori olarak var olmadığı yönündedir. Genetik çeşitlilik, ırksal gruplar arasındakinden çok daha fazladır, ortak fenotipik belirteçler ayrı kategoriler olarak değil, bir süreklilik üzerinde bulunur ve bunların kullanımı ve önemi bu belirteçler zamana, yere ve hatta aynı kişi içinde bile değişmektedir (Clair & Denis, 2015: 857-858). İrkçilik (racism) kavramının en eski kullanımı *Oxford İngilizce Sözlüğün* 1902 baskısında yer alırken, görünür fiziksel farklılıklar anlamı ile Ruth Benedict'in *İrk ve İrkçilik* (1945) ve Edmund Soper'ın *İrkçilik: Bir Dünya Sorunu* (1947) çalışmaları ile sosyal bilimlerde gündeme gelmiştir. Ancak ırkçılığın sosyal bilimlerdeki en tartışmalı ve belirsiz kavramlardan birini teşkil ettiği ifade edilmektedir. Politik ve medya kullanımı kavramın belirsiz ve sıradanlaşmasına sebebiyet vermektedir. Miles (1982), ırkçılığın çeşitli anlamlarının ve kullanımlarının, yalnızca ideolojik bir fenomen olarak ona atıfta bulunarak analitik nedenlerle bilimsel olarak sınırlandırılması gerektiğini öne sürmektedir. İrkçilik, Miles'a göre, bir yandan yeterli ayırım keskinliğine sahip olmayan, diğer yandan deterministik ilişkilerin belirlenmesini zorlaştıran bir aşırı gerginlik olsa da dışlama uygulamalarına ve süreçlerine atıfta bulunmaktadır. Lévi-Strauss (1988) da eurosentrik bir yaklaşımla ırkçılığı dört noktada özetlenebilecek bir doktrin olarak görmektedir : 1.Genetik miras ile entelektüel beceriler ve ahlaki tutumlar arasında bir ilişki kurulması; 2.Bu beceri ve tutumlara bağlı olan bu mirasın belirli insan gruplarının tüm üyeleri için ortak teşkil etmesi; 3.İrklar olarak adlandırılan bu gruplar genetik miraslarının kalitesine göre hiyerarşik hale getirilebilmesi; 4.Bu farklılıklar belirlenen üstün ırklara diğer ırklara hükmetme, sömürme ve hatta yok etme hakkı vermesidir (akt.Rodat, 2017:130-131). İrkçilik sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide ırk ayrımcılığı ve ırk eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. İlk zamanlarda ırkçı tutumlar ve politikalar ele alınırken çağdaş sosyoloji ırkçılığı, ırksal eşitsizliğin yaygın ve çoğu zaman gizli yollarla yeniden üretilmesine dahil olan bireysel ve grup düzeyindeki süreçler ve yapılar olarak değerlendirmektedir. İrkçilik, bir veya daha fazla ırk grubunun varsayılan biyolojik veya kültürel üstünlüğü, diğer ırk gruplarına daha düşük düzeyde muamele veya sosyal konumlarını haklı çıkarmak veya dikte etmek kullanılan Wilson (1999)'ın da ifadesiyle “ırksal tahakküm ideolojisidir”. İrkçilik, bir ırkı diğer ırklar üzerinde

egemen kılarak ötekileştirme pratiklerine başvurmaktadır. Böylelikle üstün ırk, kendinden aşağıda gördüğü ırka yönelik olumsuz yargılar ve tutumlar sergileme hakkına sahip olduğunu iddia etmektedir.

Başkaları tarafından ziyade kendince algılanan ortak ata, tarih ve kültürel uygulamalarla tanımlanan etnisiteden farklı olarak algılanan ortak fiziksel özelliklerle ayırt edilen ırk, aynı zamanda kurumsal çerçevede de hiyerarşiye tabi tutulmaktadır. İrkçılığın derecelendirilmesine bakıldığında önyargı ve kalıp yargıya dayalı ayrımcılıkları içeren bireysel ırkçılığın da üstünde olan kurumsallaşmış ırkçılık önemli bir yer tutmaktadır. Kurumsal ırkçılık, ırka göre hizmet ve fırsatlarda erişim eşitsizliğini ifade etmektedir. Kurumsallaşmış ırkçılık normatiftir, bazen yasallaştırılmıştır ve çoğu zaman kalıtsal bir dezavantaj olarak kendini göstermektedir. Aynı zamanda yapısaldır, gelenek, uygulama ve hukuk kurumlarında kodlanmıştır, dolayısıyla tanımlanabilir bir fail olması gerekmemektedir. Hem maddi koşullarda hem de iktidara erişimde kendini gösteren kurumsallaşmış ırkçılık, maddi koşullara ilişkin örnekler arasında kaliteli eğitim, konut, istihdam, sağlık ve temiz bir çevre konusunda erişim eşitsizliğini ifade ettiği gibi bilgi, kaynak (zenginlik ve kurumsal altyapı dahil) ve temsiliyet (oy hakkı, hükümette temsil ve medya) konusunda da ırka göre farklı erişimleri kapsamaktadır (Clair & Denis, 2015: 857; Jones 2000:1212). İrk eşitsizliğini bireysel düzeyde ırkçılıkla (bilinçli veya başka türlü) açıklamak yerine, kurumsal ırkçılık teorileri, kuruluşların, sistemlerin ve yapıların olduğu gibi kabul edilen politikalarına, uygulamalarına ve normlarına analitik öncelik vermektedir. Tanımı Stokely ve Hamilton'a (1967) ait olan kurumsal ırkçılık, işgücü piyasası veya ulus-devlet gibi örgütsel veya kurumsal bağlamlarda ırk ayrımcılığı, eşitsizlik, sömürü ve tahakküme atıfta bulunmaktadır (Clair & Denis, 2015: 860). Göçmen ve göçmen çocukları eğitim, sağlık, güvenlik ve resmî kurumlarda hizmet erişiminde eşitsizlik ve ayrımcılık yaşadıkları gibi kurumlarda görevliler tarafından da ırkçı ve ayrımcı tutumlara maruz kalmaktadırlar. Özellikle aşırı sağın yükselişe geçmesi ile birlikte kurumsal ırkçılık ivme kazanmaktadır. Örneğin polis ve asker gibi güvenlik güçleri arasında yaygınlaşan Müslümanlara yönelik kurumsal ırkçılık Fransa ve Almanya'da olduğu kadar diğer Avrupa ülkelerinde de kaygıyla takip edilmektedir.

Göç perspektifinden bakıldığında biyolojik ırkçılığın yanında *Kültürel İrkçilik* da ön plana çıkmaktadır. İrkçilikle mücadele çabalarına rağmen ırksal düşmanlığın nesiller arası sürekliliği ırkçılığın yasal çözümlere, toplumsal hareketlere ve ekonomiye, insanlarda ve zamanlardaki değişikliklere meydan okuması ile ilişkilendirilmektedir. İrkçılığın aktarımı kültürel nedenlere dayanmaktadır çünkü farklı normları, tutumları, inançları ve değerleri vardır ve belirli bir dünya görüşünü vurgulamaktadır. İrkçılığın bu aktarımı ampirik bir gerçektir. İrkçılığın orijinal eylemci tanımında, ampirik gerçekliği kültürel bir fenomen olarak tanımlanmaktadır. Başlangıçta, ırkçılık, belirli ırk gruplarına yönelik tarihsel olarak ırksal şiddet, dışlama ve sömürü uygulamalarını meşrulaştırmak için görünüşte fiziksel, biyolojik ve genetik ayrımlara dayanırken daha sonra kültürel boyutu ile de gündeme gelmektedir. İrk, biyolojik bir özellikten sosyal bir inşa olarak gören bir paradigmaya kaymasıyla birlikte, ırkçılık üzerine çalışan araştırmacılar, ırkın değişen anlamlarına ve diğer ırksal anlamları ve sınıflandırmaları üreten ve sürdüren sistemik süreç ve uygulamalara daha fazla ilgi duymaya başlamışlardır (Bowser, 2017:579-580; Chua, 2017). Kültürel ırkçılık özellikle İslam ve Müslüman düşmanlığı bağlamında dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalan Müslümanlar için kullanılmaktadır. Barker (1982) Avrupa'nın Avrupalı olmayan göçmenlere ve Müslümanlara yönelik ırkçılık ve ayrımcı uygulamalarını "*Yeni/Kültürel İrkçilik*" teorisiyle açıklamaktadır. Kültürel ırkçılık, sosyal dışlanma veya şiddet gibi ırkçı etkilere yol açan olumsuz etnik klişeleştirmeyi ifade etmektedir. Grup farklılığının ana göstergesi olarak biyolojik özellikleri kullanan geleneksel ırkçılığın aksine, kültürel ırkçılık grupları kültür, din veya yaşam tarzına ideolojik yaklaşarak farklılaştırmakta ve ötekileştirmektedir. Kültürel ırkçılığın retoriği, ırklar arasındaki açık çatışma yerine etnik kökenler arasındaki kültürel farklılıkların indirgenemezliği etrafında odaklandığından, bazı akademisyenler bu fenomene "ırkların kültürelleşmesi" adını vermektedirler (Pred, 2000:66; Essed, 1991:14, Bossetta, 2012). Kültürel ırkçılık, Müslümanları dini-etnik bir grup olarak algılanmakta ve biyolojik ırkçılıkta olduğu gibi düşmanlık, nefret söylemi ve nefret suçları devreye girmektedir. Klasik ırkçılık anlayışında olduğu gibi biyolojik özellikler değil, dini ve kültürel parametrelere dayanan farklılıklar kültürel ırkçılığın kaynağını oluşturmaktadır. Chua (2017) için kültürel ırkçılık, bir sosyal grubun diğerleri

üzerindeki kurumsal tahakkümünü ve ırksal-etnik üstünlük duygusunu ifade etmekte olup, biyolojik olarak atfedilen ayrımlar yerine, dil kullanımı, dini pratikler, göçmen statüsü, sosyal refah bağımlılığı ve suçlu ve terörist davranışların profilinin çıkarılması gibi tümüyle inşa edilmiş faktörlere dayanmaktadır. İslamofobi/Kültürel İrkçılığın inşa ettiği Öteki göçmen ve Müslüman imajı, anti-göçmen ve anti-Müslüman söylem ve tutum sergileyen aşırı sağ zihniyet tarafından ısrarla gündeme getirilmektedir. Avrupa'da her geçen gün daha da kökleşen aşırı sağ ürettiği mitsel ve hayali söylem aracılığı ile toplumda Müslümanlara yönelik nefret, korku ve düşmanlığı tetiklemeyle kalmayıp göçmen ve Müslümanların Avrupa topraklarını terk etmeleri ve kendi ülkelerine dönmelerini amaçlayan politikalara da yön vermektedir.

2.İSLAMOFOBİ VE ANTI-GÖÇMEN SÖYLEM

2.1.Sıfır Göç ve Menşe Ülkeye Dönüş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra göç teması Avrupa toplumunda ekonomik ve politik konuların araçsallaştırma biçimlerinin konusu olmuştur. 90'lı yıllarda Avrupa'daki göç eğilimleri, göçün işgücü piyasası ve kamu finansmanı üzerindeki ekonomik sonuçları gibi birçok önemli soruyu gündeme getirmektedir. Ayrıca eğitim ve uyum gibi tartışmalar da göçmen politikalarını şekillendirmektedir. Ancak en temel sorun Avrupa ülkesinde anti-göçmen söylem geliştiren aşırı sağ partilerin hızlı yükselişi olmuştur². 2010'dan itibaren, göçün siyasi sonuçları üzerine odaklanırken genellikle aşırı sağ ile özdeşleştirilen göçmen karşıtı partilerin başarısı söz konusu olmaktadır. *İsveç Demokratları*, *Finler Partisi* ve *Daha İyi Bir Macaristan Hareketi* (Jobbik) kuruldukları günden bu yana kayda değer bir yükseliş sergilemektedirler. 2010'dan önce bu partilerin ortalama oy oranı %3'ten az iken, son durum %10'ların üzerinde olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde *Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi* (UKIP)'nin 2017 ve 2019 seçimlerinde elde ettiği başarı dikkat çekmektedir. Hollanda *Özgürlük Partisi*, İtalya *Kuzey Ligi*, Fransa *Ulusal Cephe* ve İsviçre *Merkezin Demokratik Birliği* de olağanüstü bir ilerleme göstererek oylarını artırmaktadırlar. Danimarka *Halk Partisi* ve Avusturya *Özgürlük Partisi* (FPÖ) yanında Almanya *AfD* ve İspanya *Vox* gibi 2010'dan sonra kurulan yeni aşırı sağ partilerin de başarıları gündem konusu olmaktadır (Edo et al., 2018; Edo & Giesing, 2020:4-5).

Toplumda farklı kesimlerin ilgisini çekmeyi başaran aşırı sağ söylemi destekleyen, savunan veya temelini oluşturan birçok eser bulunmaktadır. *L'Invasion noire* (1894) ve *L'Invasion jaune* (1909) adlı romanlarının 8.baskılarıyla Jean Raspail'in *Le Camp des Saints* (1973) eserine öncülük eden Albay Émile Driant (1855-1916), askeri kariyeri ve Katolik sağın bir üyesi olması yanında Afrika ve Asyalıların olası bir istilası fikri gibi milliyetçi temalarla ilgilenmektedir. Aynı şekilde ani bir göç istilası ile göçmenlerin *Yerli Avrupalıların* yerini alması (Grand Remplacement) nedeniyle Avrupa uygarlığının kaçınılmaz sonuna inanan herkes için rehber olan Jean Raspail'in eseri ise, konusunun virülansı, apokaliptik yönü ve işgalcilere karşı küçük bir vatansever geri çekilmesinin silahlı direnişini çağrıştırarak kimlik hareketinden kaynaklanan herhangi bir militan literatürün ününü aşmaktadır (Camus, 2019). Charles Maurras'ın 1912'de yaptığı bir konuşmada dikkat çektiği noktalar bugün de birçok kesim tarafından dile getirilmektedir. Maurras'ın, "*Fransa'da kendi evimizde miyiz yoksa artık orada değil miyiz sorusu. [...] Bu trende devam edersek, yakında artık var olmayacağımız çok açık. [...] Bu ülke çorak bir ülke değil. Bizler yolun kenarında tesadüfen doğmuş bohemler değiliz. Toprağımız, damarlarımızda kanları dolaşan ırklar tarafından yirmi asırdır sahiplenilmiştir*" (Winock, 2015) ifadeleri bugünkü aşırı sağın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Yaklaşık 100 yıl önce dile getirilen Öteki düşmanlığının mahiyeti bugünkü ile aynı olduğu görülmektedir. Öteki olarak değerlendirilen göçmenlerin ve özellikle Müslümanların, Avrupa³ medeniyeti için tehdit ve tehlike oldukları düşüncesi savunulmaktadır.

Ortaya çıktıkları süreçte çok fazla ilgi çekmeyen aşırı sağ partiler, göçmenlerin Avrupa kamusal alanında görünürlükleri ve Avrupa'nın tanımlanması zor olan yeni bir radikalleşme olgusuyla karşı karşıya kalması ile birlikte bilim dünyasının ilgi alanına girmeye başlamışlardır. Çağdaş aşırı

² Aşırı sağ ve güncel tartışmalar için bkz. Özarslan, S. (2023). Avrupa'da İslamofobi'nin Tarihi Kökleri ve Güncel Nedenleri. *AKİF Necmettin Erbakan Üniversitesi NEU Yayınları*, 53(1):62-74.

³ Hollanda ve İngiltere için bakınız Gokcekuyu, E. (2021). Political Appraisals Constituting Tolerant versus Radical Identities: An Empirical Comparison between Dutch and British Muslims. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (1): 68-81.

sağ partilerin ilk ortaya çıkışından bu yana aşırı sağ (Carter 2005; Ignazi 1996; Hainsworth 2000; Marcus, 2000), sağcı popülizm (Decker 2004), etno milliyetçilik (Rydgren 2005), anti-göçmen (Fennema 1997), radikal sağ (Minkenberg 1998; Kitschelt ve McGann 1995) gibi çeşitli etiketler bu yeni siyasi aileyi tanımlamak ve sınıflandırmak için kullanılmıştır (Lazaridis & Tsagkroni, 2015: 207). Aşırı sağın göç karşıtlığı 3 faktörle açıklanmaktadır: 1.Kültürel: melezliğin reddi, geleneksel değerlerin savunulması, İslam'ın tehdit ettiği Yahudi-Hıristiyan kökenli bir Avrupa inancı; 2.Ekonomik; 3.Sosyolojik: göç, doğası gereği kriminojeniktir ve çok kültürlülük, bir iç savaş faktörüdür (Camus, 2019). Her türlü göçe, özellikle Avrupa dışı göçmenlere muhalefet, tüm aşırı sağ ve popülist hareketlerin ortak bir özellikleridir. Arka planda ise çok kültürlü bir toplum kaygısı ve düşmanlığı yatmaktadır. Ancak ister aşırı sağ partiler ister merkez partiler tarafından olsun göçmenlere yönelik ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, göçmenlerin toplumdaki dışlanmalarına, ötekileştirmelerine ve ayrımcılığa maruz kalmalarına sebebiyet verirken yaşadıkları ülkelerden de gönderilmelerini amaçlamaktadır. Bu bağlamda göçün durdurulması veya azaltılması gündeme gelmektedir.

Göçü zayıflatma veya azaltma çabası örneğin Fransa'da *Sıfır Göç* kavramı ile ifade edilmektedir. 1993 yılında dönemin İçişleri Bakanı Charles Pasqua tarafından formülize edilen sıfır göç kavramı göçmenleri ülkelere göndererek veya sınırlı sayıda kabul ederek göçmen akışını kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Ancak sıfır göçmen hedefine ulaşmak imkânsız olsa da eğilimin ulaşılabilir bir hedef olduğu öne sürülmektedir. Ancak ülkeye giriş yapan göçmen sayısına bakıldığında sıfır göç politikası gerçekçi ve uygulanabilir durmamaktadır. Otuz yılı aşkın süredir göçü kontrol etmeyi ve azaltmayı amaçlayan önlemlere rağmen, Fransa'ya düzenli olarak gelen göçmenlerin sayısı her geçen yıl artmaktadır (Harzounei 2022). Öte yandan 2021'de yapılan bir araştırmaya göre katılımcıların %41'inin Fransa'ya göçün tamamen durdurulmasından yana olduklarını ifade ederken % 59'u göçü durdurma fikrini reddetmektedir (LaDepeche, 10 Mayıs 2022). Sonuçlara bakıldığında göçün sınırlandırılması veya sıfırlanmasını savunanların oranı küçümsenmeyecek kadar fazladır. Zemmour'a göre hapisaneleri sadece Müslümanlar, göçmenler ve göçmen çocukları doldurmaktadır. Bu nedenle aile birleşimine son vermeyi, sığınma hakkını kısıtlamayı, yabancı öğrenci sayısını azaltmayı, göçmenlere ayrılan kaynakları ve tıbbi yardımları kesmeyi, yabancılar için primsiz sosyal yardımları sonlandırmayı ve Fransa'da doğsa dahi yabancı anne-babaya sahip olanların toprak hakkına son vermeyi savunmaktadır (PublicSénat, 26.01.2022). Avrupa ülkelerinin birçoğunda tartışılmaya veya uygulanmaya başlanan göç kontrol mekanizmaları sahada geçerliliğini yitirmektedir. Özellikle aile birleşimi veya evlilikler yolu ile göçmen ve göçmen çocuklarının sayısında azalmadan ziyade bir artış söz konusu olmaktadır. Ancak göçün durdurulması veya sınırlandırılması ve Müslümanların ülkeden gönderilmesi gibi yetkililer tarafından belirlenen hedeflerin başarılı olması söz konusu değilken günümüzde göçmen ve Müslümanlar kendi tercihleri ile ülkeden göç etmeye başladıkları görülmektedir. Algular üzerinden yapılan tartışmalar, ayrımcılıklar, dışlamalar ve ötekileştirmeler göçmenleri ve Müslümanları daha özgür yaşayabilecekleri bir yere göç etmeye zorlamaktadır. Örneğin çok dile getirilmese de yüksek vasıflı Müslümanların, başka yerlerde daha iyi fırsatlar bulma umuduyla Fransa'yı terk ettikleri de Avrupa'nın bir geçegidir.

2.2.İslamofobi ve Hayali Söylem

11 Eylül 2001 saldırılarından bu yana göçe karşı tepkiler Müslümanların Avrupa'daki varlıkları üzerinden ortaya konulmaktadır. İslam ve Müslümanlar temasını işleyen Gilbert K. Chesterton'ın romanı *The Flying Inn* (1914), Oriana Fallaci'nin *Öfke ve Gurur* (2001), Thilo Sarrazin'in 2010'da kaleme aldığı *Almanya Kayboluyor* (Deutschland schafft sich ab), Eric Zemmour'un *Le suicide français* (2014) ve Michel Houellebecq'in *Submission* (2015) adlı eserleri biyolojik ırkçılıkla beraber kültürel ırkçılık unsurları taşımaktadır. Aşırı sağ tezlerle farklılık göstermeyen bu çalışmalarda İslam Öteki olarak değerlendirilen göçmenlerin dini olarak tanımlanmaktadır. Aşırı sağ yöntemler ülkeden ülkeye farklılık gösterse de İslam konusunda çıkış noktaları aynıdır. İslam ve Müslümanlar, kültür, din, ırk, kimlik veya medeniyeti ön plana çıkartan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı bağlamında ele alınmaktadır. Müslümanlar yabancı ve göçmen olarak tanımlandığından İslam ve Müslüman düşmanlığında da anti-göçmen söylem, bütün pürüzleri ortadan kaldırıp farklı unsurları bir araya getiren çimento görevi görmektedir. Aşırı sağın Müslümanlar hakkında geliştirdiği söylemi, *İstila Miti* ve *İslamlaşma Miti* başlıkları altında

toplamak mümkündür:

- **İstila Miti:** İslam'ın, yayılmacı hedefler taşıyan bir din olduğu iddiası aşırı sağ tarafından sıkça dile getirilen argümanlar arasında yerini almaktadır. Bu bağlamda ülkeye gelen göçmenlerin, Avrupa'yı ele geçirmek için, planlı bir istila göçü gerçekleştirdikleri savunulmaktadır. Aşırı sağın islamofobik ideolojisi toplumda geniş bir yelpazeye yayılmış durumdadır. Özellikle 2022 cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olan Eric Zemmour *Le suicide français* (2014) başlıklı çalışmasında göçün yıkıcı boyutlarını ele almaktadır. Avrupa'nın, özellikle başkent ve büyükşehirlerinin, İslam ve Müslüman istilası altında olduğu düşüncesi dile getirilmektedir. Siyasiler ve medya, Londra, Brüksel, Paris, Milan gibi şehirlerin yakında İslami başkentler olacağı iddialarını dile getirmektedirler. Bu bağlamda çokkültürlülüğü⁴ eleştiren aşırı sağ için Batı toplumlarında Müslümanlara imtiyaz sağlanmaktadır. Bu durum Müslümanların çoğunluk olmasına katkı sağladığı belirtilmektedir. Birden fazla kültürün bir arada yaşamasını teşvik ettiği eleştirisi ile çokkültürlülük aşırı sağ tarafından mahkûm edilmektedir. Çokkültürlülük politikalarının sonucu olarak çoğunluk statüsünde olanların azınlık statüsüne düşeceği korkusu dile getirilmektedir. Müslümanların sayı olarak çoğalmasına karşı doğum oranına sınırlama politikası gündeme gelmiştir. Aşırı sağ, Avrupa'nın Öteki bir İslami işgalci tarafından kuşatıldığı ve istilaya uğradığı korkusunu pekiştirerek bu tehlikeye karşı gerektiği şekilde direnmek ve karşılık vermek gerektiğini savunmaktadır.

- **İslamlaşma Miti:** Gizli ajandaları oldukları iddia edilen Müslümanların, Batı toplumlarının kamusal yaşamlarına dolaylı yoldan müdahaleleri öne sürülerek laiklik prensibini ortadan kaldırmak isteyen totaliter bir siyasi-dini ideolojinin mensupları oldukları iddiası dile getirilmektedir. Ayrıca İslam dini mensuplarının uyum ve bütünleşmeyi reddettikleri gibi kendi inançlarını, kültürlerini, değerlerini, geleneklerini ve pratiklerini Batı toplumlarına dayatma çabası taşıdıkları ifade edilmektedir. Müslümanların helal gıda, ibadethane, dini eğitim gibi talepleri, Batı toplumlarını *İslam'a boyun eğdirme/İslam'a mecbur bırakma* stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Amacın çoğunluk olan Batı kültürünü kademeli olarak ortadan kaldırıp azınlığın Şeriat kurallarını empoze edecek şekilde dönüştürmek olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Ayrıca, Batı toplumunun İslamlaşmasına götüren bu sürecin tehlikesinin iyi niyetli Batılılar tarafından bilinmediğine dikkat çekilmektedir. Hatta birçok Batılı'nın, Batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasında savaş yaşandığı bilincinde olmadıkları da ifade edilmektedir. Aşırı sağ, İslam ve Müslümanlara karşı işlenen nefret söylemi ve nefret suçlarının gerçekçi olmadığı, ırkçılık veya islamofobinin kendileri ve dinleri hakkında her türlü eleştirinin önünü kesmek ve dokunulmaz kılmak için kurgulanmış söylentiler olduklarını iddia etmektedir. Michel Houellebecq da benzer görüşleri *Submission* (2015) eserinde ele almaktadır. Ona göre Fransa Müslüman bir partinin yönetimi altına girecektir. Charlie Hebdo'ya saldırı yapıldığı gün piyasaya çıkan eserde 2022 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde İslamcı ve ataerkil değerleri savunan Müslüman bir partinin iktidara geldiği hayal edilmektedir. Kitapta, artan sayıları ile ulusal kimlikler için tehlike olduğu iddia edilen Müslümanların İslamlaşma tehdidi oluşturmalarına karşı *English Defense League*, *Dutch Defense League*, *Ligue de défense française*, *Bloc identitaire*, *European Defense League* ve *Observatoire de l'islamisation* gibi kuruluşların İslam ile mücadele adına harekete geçtiklerine dikkat çekilmektedir. İslamlaşma miti Bat Y'eor tarafından 2005'te başlatılan "Eurabia" komplo teorilerinden beslenmektedir. Bu teoriye göre ahlaki olarak çökmüş ve ekonomik olarak zayıflamış bir Avrupa'nın İslam karşısındaki sessizliği ve sınırlarını Müslümanlara açması sonucu olarak Avrupa'nın İslamlaşma süreci başlamıştır. İslamlaşma mitini savunanların ortak görüşleri üç nokta ile özetlenebilir: 1) Müslüman nüfusun bilinçli ve planlı bir şekilde yerli Avrupalıların yerini alması, 2) İslam'a dayalı bir medeniyet anlayışının empoze edilmesi, 3) Kendi kültürlerinin dönüşümüne kör olan Avrupalıların sorumsuzluğu ve çok kültürlülüğü kutsayan aydınlar tarafından İslamlaşma tehlikesinin gizlenmesi sebebiyle İslam'ın zaferi.

SONUÇ

Ekonomik, siyasi veya güvenlik, nedeni ne olursa olsun göç hareketliliği insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan hareketliliği aynı zamanda ev sahibi ülkelerde farklı din, dil ve kültürü içeren

⁴ Avrupa'da çokkültürlülük ve entegrasyon tartışmalarını bakınız Radeljić, B. (2021). Tehdit Teşkil Eden Öteki midir? Yoksa Kendisi mi? AB'nin Çıkmazları ve Kendini Feshetme Politikası. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (2):239-262.

çokkültürlü toplumların oluşmasına imkân sağlamaktadır. Ancak göçmenler etnik, dini ve kültürel kimliklerinden dolayı ev sahibi ülkelerde yabancı düşmanlığı ve biyolojik ırkçılık kadar kültürel ırkçılıkla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Biyolojik ve fiziksel farklılıklar üzerine kurulan ırkçılık doğrudan veya dolaylı yoldan bir ırkı üstün görürken diğer ırkları dışlamaktadır. Önyargı ve stereotiplerden beslenen ırkçılığın sonucu olarak göçmenlere yapılan eşitsizlik ve ayrımcılıklar gündeme gelmektedir. Ortaya konulan egemen söylem Öteki olarak görülen göçmenlerin ev sahibi ülkelerde kabullerini imkânsız hale getirmektedir. İrkçılığın kurumsal boyutu da son yıllarda bilimsel çalışmaların konusunu oluşturmaktadır. Fırsat ve hizmet eşitsizliği özelliği ile kurumsallaşmış ırkçılıkta kurumlar ve kurum aktörleri sistemik dışlama ve ayrımcılık pratikleri sergilemektedirler.

İrkçılık ve ırkçı pratikler yabancı kategorisinde değerlendirilen göçmenlerin reddedilmesini, bir başka ifadeyle yabancı düşmanlığını da gündeme getirmektedir. İrkçılıkla birlikte ele alınan yabancı düşmanlığı, yabancı olarak tanımladığı ve kendi etnik grubu için tehdit ve tehlike olarak gördüğü etnik gruba karşı nefret ve düşmanlık beslemektedir. Yalnız yabancı düşmanlığında her göçmen yabancı olarak değerlendirilmemektedir. Sübjektivizme dayanan yabancı algısında göçmenler arasında ayırım yapılmaktadır. Farklı etnik gruptan olsalar dahi dini ve kültürel yakınlığa sahip göçmenlerin yabancı olarak algılanmalarına müsaade edilmemektedir. Bu nedenle sıkça yabancı ve Öteki olarak tanımlanan göçmen kategorisine Müslümanlar yerleştirilmektedir. Bu yaklaşım kültürel ırkçılığı, bir başka ifadeyle İslamofobiyi, ön plana çıkarmaktadır. Yeni ırkçılık olarak da ifade edilen kültürel ırkçılık, üyelerine ortak kültürel kimlik ve zihniyetin atfedildiği grup kimlik inşası ve farklılıklardan dolayı gruplar arasında oluşturulan hiyerarşiye vurgu yapmaktadır.

Göçmen ve Müslüman karşıtlığı üzerine oluşturduğu söylem ile aşırı sağın ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını popülerleştirdiği ve normalleştirme sürecini hızlandırdığı ifade edilmektedir. Son yıllarda seçimlerde yükselişe geçmesi toplumun hassasiyet gösterdiği göçmen ve Müslüman korkusunu manipüle etmedeki başarısına dayandırılmaktadır. Aşırı sağın reddettiği yabancı ve göçmenler genel olarak Müslümanlardır. Ülkeden ülkeye farklılık gösterse de aşırı sağ zihniyetin ortak noktası Müslümanların Batı toplumlarında Öteki, istilacı, tehdit ve düşman oldukları düşüncesidir. Müslümanların bilinçli olarak yürüttükleri istila politikasının sonucu olarak artan Müslüman nüfus örnek gösterilerek Müslümanların çoğunluğu elde edebilecekleri ve yerli Avrupalıların da kendi topraklarında azınlık statüsünde yaşamaya mahkûm edilecekleri iddia edilmektedir. Göçmen ve Müslüman "istilasını" durdurmak amaçlı Fransa gibi ülkelerde sıfır göç politikaları hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Ancak uygulanabilirliği tartışılmaktadır. Öte yandan aşırı sağ, Müslümanların sayı olarak çok olmalarını sorun haline getirdiği gibi onların değerlerini de sorunsallaştırmaktadır. İslami değerlerin ve Müslümanların, insan hakları, demokrasi, laiklik, ifade özgürlüğü gibi Batılı değerlerin yerine geçerek Batılı toplumların İslamlaşacağı öne sürülmektedir. İslamlaşma miti olarak literatüre giren bu tezde, İslam'ın ve Müslümanların Batı medeniyetini hakimiyeti altına alarak İslam'ın kendi kurallarına göre siyasi ve toplumsal yapıyı şekillendireceği vurgusu dikkat çekmektedir. Medyanın benzer yönde yayın yapması aşırı sağ tezlere meşruiyet kazandırmaya devam etmektedir. Aşırı sağın ötekileştirme, ayrımcılıklar ve nefret suçlarını besleyen ırkçı, zenofob ve islamofob tutumları çok kültürlü, çok etnikli, çok dinli ve çok dilli toplumların bir arada yaşamasının önünde engel teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Barker, M (1982) *The New Racism* (Frederick, Maryland: University Publications of America.
- Berezin, M. (2006). Xenophobia and the new nationalism, *Delanty, G. and Kumar, K. (eds). The SAGE Handbook of Nations and Nationalism*, Sage: London.
- Birekul, M. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Karşı Avrupa'da Yükselen Kültürcü Söylem ve Din Faktörü. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (28): 69-84.
- Bowser, B (2017). Racism: Origin and Theory, *Journal of Black Studies*, 48(6) 572–590
- Boyle, P. & Halfacree, K. & Robinson, V. (1998). *Exploring contemporary migration*. Essex: Pearson Education Limited.
- Camus, J-Y. (2019). Les mouvements antimigratoires en Europe, <https://www.vie-publique.fr/parole-dexpert/271038-les-mouvements-antimigratoires-en-europe>
- Castles, S. (2003), Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. *Sociology*, 37(1): 13–34.
- Castles, S. & De Haas, H. & Miller, M. J. (2014). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chua, P. (2017). Cultural Racism, *Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*. Edited by Bryan S.Turner.
- Clair, M. & Denis, J. (2015). Racism, Sociology of, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Volume 19, pp.857-863
- Cornell, S. & Hartmann, D. (2006). *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*, second ed. Pine Forge Press, Thousand Oaks, CA.
- Dietz, B. & Kaczmarczyk, P. (2008). On the demand side of international labour mobility: The structure of the German labour market as a causal factor of seasonal Polish migration. *C. Bonifazi, M. Okólski, J. Schoorl, & P. Simon (Eds.), International migration in Europe: New trends and new methods of analysis*, Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 37–64.
- Edo, A & Giesing, Y. (2020). *Has immigration contributed to the rise of rightwing extremist parties in Europe?*, *European Network of Economic and Fiscal Policy Research*, EconPol Europe.
- Edo, A., Giesing, Y., Öztunc, J., & Poutvaara, P. (2019). Immigration and electoral support for the far-left and the far-right. *European Economic Review*, 115, 99-143
- Essed, P (1991). *Understanding Everyday Racism*, Newbury Park, Sage.
- Fiske, S.T. (2010). Interpersonal stratification: status, power, and subordination. *Fiske, S.T., Gilbert, D.T., Lindzey, D. (Eds.), Handbook of Social Psychology*, fifth ed. Wiley, New York, pp. 941–982.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gokcekuyu, E. (2021). Political Appraisals Constituting Tolerant versus Radical Identities: An Empirical Comparison between Dutch and British Muslims. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (1): 68-81.
- Harzoune, M. (2022). Qu'est-ce que l'immigration zéro?, <https://www.histoire-immigration.fr/politique-et-immigration/qu-est-ce-que-l-immigration-zero>
- International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia* (2001), https://publications.iom.int/system/files/pdf/international_migration_racism.pdf
- Jones, C (2000). Levels of Racism: A Theoretic Framework and a Gardener's Tale, *American Journal of Public Health*, 90(8): 1212-1215.
- Miles, R. (1982). *Racism and Migrant Labour. A Critical Text*. London: Routledge and Kegan Paul.
- LaDepeche (2022), <https://www.ladepeche.fr/2021/10/07/presidentielle-2022-quatre->

francais-sur-dix-sont-favorables-a-une-immigration-zero-9836633.php

- Lazaridis, G. & Tsagkroni, V. (2015). Securitisation of Migration and Far Right Populist Othering in Scandinavian Countries, *G.Lazaridis & K.Wadia eds. The Securitisation of Migration in the EU. Debates Since 9/11*, Palgrave Macmillan UK, 207-236.
- Misago, J & Freemantle, İ & Landau, B. (2015). *PROTECTION FROM XENOPHOBIA An Evaluation of UNHCR's Regional Office for Southern Africa's Xenophobia Related Programmes*, The African Centre for Migration and Society University of Witwatersrand.
- Nyamnjoh F. B. (2006). *Insiders & outsiders: citizenship & xenophobia in contemporary Southern Africa*. London: Zed Books.
- Özarlan, S. (2023). Avrupa'da İslamofobi'nin Tarihi Kökleri ve Güncel Nedenleri. *AKİF Necmettin Erbakan Üniversitesi NEU Yayınları*, 53(1):62-74.
- Radeljić, B. (2021). Tehdit Teşkil Eden Öteki midir? Yoksa Kendisi mi? AB'nin Çıkılmazları ve Kendini Feshetme Politikası. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (2):239-262.
- Rodat, S (2017). Cultural Racism: A Conceptual Framework, *Revista de Științe Politice/ Revue des Sciences Politiques*, 129-140.
- Peixoto, J. (2001), The International Mobility of Highly Skilled Workers in Transnational Corporations: The Macro and Micro Factors of the Organizational Migration of Cadres, *International Migration Review*, 35(4): 1030–1053.
- Philippas D. (2014). Xenophobia. *Michalos A.C. (eds) Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_3296
- Pred, A. (2000). *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination*. Berkeley: University of California Press.
- Public Sénat, 26.01.2022), Pour Eric Zemmour, la délinquance est due aux « immigrés ou aux enfants d'immigrés, <https://www.publicsenat.fr/article/politique/pour-eric-zemmour-la-delinquance-est-due-aux-immigres-ou-aux-enfants-d-immigres>
- Stolcke, V. (2002). New rhetorics of exclusion in Europe. *International Social Science Journal*, 51(159), 25–35
- Taguieff, P.-A. (1997). *Le Racisme*. Paris: Flammarion.
- UNHRC Report, (2016). *Human Rights. Council, Rep. of the Special Rapporteur on Contemporary Forms of Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance*, at 29, U.N. Doc. A/HRC/32/50.
- Wilson, W.J. (1999). *The Bridge over the Racial Divide: Rising Inequality and Coalition Politics*. University of California Press, Berkeley, CA.
- Winock, M. (2015). Les racines de l'extrême droite, *L'Histoire*, 407, <https://www.lhistoire.fr/les-racines-de-l'extr%C3%Aame-droite>
- Yakushko, O. (2018). *Modern Day Xenophobia*, Palgrave.

EXTENDED ABSTRACT

Migration due to wars, disasters, economic crises, political and religious conflicts, human trafficking, education and colonialism can be found on every page of history. Each period creates its own migration dynamics. The biggest migration wave after the Second World War was towards Europe within the framework of labour force. From the second half of the 20th century onwards, Europe has been partially mobilised to recruit high-skilled but mostly low-skilled workers. Within the framework of bilateral agreements, there has been a wave of migration mainly from Turkey and Maghreb countries to Germany, France, Belgium, Switzerland and the Netherlands. When the fact that migration, which was considered temporary with family reunification, is permanent is added to the discussions on the visibility of migrants in the public sphere, migration and migrants have been targeted. Migration debates are based on zero migration, integration, assimilation, prejudices, stereotypes, othering, discrimination, biological/cultural racism, xenophobia, Islamophobia, far right, hate speech and hate crimes.

Migrants living in the host country are seen as foreigners who stand out with their religious, ethnic and cultural differences and have minority status. The immigrant who is in the minority is a foreigner and xenophobia (xenophobia) frequently comes to the fore in the perspective of migration. However, when it comes to xenophobia, it is not the case that all immigrants are perceived as foreigners. It is only Muslims that Europe perceives as foreigners and immigrants. Xenophobia, which expresses fear, hatred and hostility towards foreigners, turns into hatred and hostility towards Muslims. Another element that has become a social problem with migration is racism. Racism, which is sometimes mentioned together with xenophobia and often substituted for it, is not a new phenomenon in European history. Europe's record of racism is quite long. Especially with colonialism, racist mentality and practices such as the institution of slavery became more visible. Europe's colonial history stands out with its racism. In this framework, the colonisers granted themselves political, economic and social privileges based on the idea that the colonised were racially inferior for biological reasons. With migration, ethnic and racial differences towards migrants have been treated with disdain, contempt, exclusion, otherisation and hostility. Immigrants who are in the minority by the majority face discrimination. Along with biological racism, the racism that immigrants and especially Muslims are exposed to is called Cultural Racism. Cultural racism, another expression of Islamophobia, emphasises the hierarchy of cultures and cultural superiority. With cultural racism, the religious and cultural identities of immigrants and Muslims are questioned and negative attitudes are displayed towards Muslims, who are considered as an undesirable minority group. The diversity and difference of the minority identity becomes an element of hatred and enmity for the majority. In the case of Islamophobia/cultural racism, Muslims are first racialised on the basis of factors such as their visibility based on their cultural or religious characteristics and their ethnic origin, and then exclusion and marginalisation come into play. This process ends with discrimination, assimilation and being treated as second-class citizens. Cultural racism, which refers to a type of anti-Muslim racism, is put forward by the far right, which claims that immigrants and Muslims are a threat and danger to European civilisation and culture.

In recent years, Europe has been witnessing the rise of the far right, which displays anti-immigrant and anti-Muslim attitudes. Anti-immigrant and anti-Muslim tendencies such as the far right claim that immigrants and Muslims are "problems", "threats" and "dangers" due to their visibility in the public sphere, their clothing, their worship and their religious demands. It is criticised that Europe has evolved into a pluralistic society due to the presence of immigrants and Muslims. The debates on immigrants and Muslims, which are also referred to as right-wing populism, ethno-nationalism, anti-migrant and radical right, but which the centre parties have also made significant contributions to, carry the immigration and integration policies carried out by the states to a stricter and exclusionary dimension. Although their applicability is a matter of debate, mechanisms such as Zero Migration, which refers to restricting, weakening, limiting, controlling migration or ensuring returns to countries of origin, are among the policies strongly advocated by politicians and especially by the far right.

There are mythical discourses in the background of initiatives aiming at the return of migrants

and especially Muslims to their countries of origin. The first imaginary discourse defended by Europe's anti-migrant and anti-Muslim attitude, which is based on orientalist approaches, is the Myth of Invasion. Starting in the late 19th century, the invasion theory was fictionalised throughout the 20th century. By the early 21st century, it is emphasised that immigrants and Muslims are invaders and that they are trying to take over European lands through different methods, and it is claimed that they aim to eliminate Western civilisation beyond occupation. The Myth of Invasion targets the religion of Islam. Characteristics such as expansion, invasion and occupation are listed for Islam. At this point, the Muslim population is given as an example. With the contribution of the far right and the media, it is tried to create the perception that the population of immigrants and Muslims is increasing rapidly. In this direction, it is stated that European capitals will become Islamic capitals where Muslims become the majority thanks to the increase in the Muslim population and the privileges granted by the authorities. With the Invasion Myth, the multicultural structure of European society is discussed. Anti-migrant and anti-Muslim discourses also target multiculturalism. In addition to the claim that Muslims will become the numerical majority, the Islamisation Myth has also entered the literature. According to this discourse, the founding values of the West such as secularism, freedom of expression and democracy will be destroyed by invading Islam and Muslims. Thus, it is emphasised that Islamic civilisation will put an end to Western civilisation and impose its own values. While the Myth of Islamisation targets Muslims, it also criticises Westerners. In response to Muslims' demands for visibility in the public sphere, it is claimed that Westerners draw a weak and powerless Western image with their concessions, privileges and silence towards Muslims.

İsrail'in Gazze Katliamı: UCM'ye Göre Savaş Suçu mu, Devlet Terörü mü?

Yalçın Akdoğan

Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

yalcinakdogan@aydin.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 20.09.2023

Kabul: 28.12.2023

Yayın: 31.12.2023

Anahtar

Kelimeler:

İsrail Saldırıları, Savaş Suçu, Etnik Temizlik.

7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail-Hamas çatışması Gazze'de büyük bir insanlık dramı oluştururken binlerce sivilin hayatını kaybettiği, on binlerce sivilin yaralandığı, binlerce binanın, onlarca okul, hastane ve mabedin yıkıldığı bir tablo ortaya çıkarmıştır. İsrail'in Gazze'ye yönelik hava saldırıları Hamas'a yönelik bir meşru müdafaa, bir karşılık, misilleme veya cezalandırma sınırlarını aşarak topyekûn Gazze halkına yönelik bir cezalandırmaya dönüşmüştür. Sivil yerleşim yerlerinin bombardımana tabi tutulması, okul ve hastane gibi sivil yapıların vurulması, en temel insani ihtiyaçların karşılanmasına ve insani yardım operasyonlarının yapılmasına izin verilmemesi, bir milyonu aşkın Gazzeli'nin bir yerden bir yere göç etmeye zorlanması bir devlet ile bir örgüt arasında yaşanan çatışma konseptini aşan bir mahiyet taşımaktadır. İsrail'in topyekûn savaş konseptiyle sivilleri hedef alan saldırıları acaba meşru müdafaa sınırlarını aşarak bir soykırım, bir etnik temizlik, bir devlet terörü veya bir savaş suçu şekline mi dönüşmüştür? Makalede İsrail'in askeri operasyon ve saldırılarının kavramsal olarak neye tekabül ettiği ele alınmakta; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama durumu değerlendirilmektedir.

Israel's Gaza Massacre: War Crime or State Terrorism According to the ICC?

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 20.09.2023

Accepted: 28.12.2023

Published: 31.12.2023

Keywords:

Israeli Attacks, Gaza, War Crime, ICC.

The recent military attack of Israel to Gaza Strip, beginning in the first week of October 2023, has created a great human drama, while thousands of civilians have lost their lives, tens of thousands of civilians have been injured, thousands of buildings, dozens of schools, hospitals and temples have been destroyed. Israel's airstrikes against Gaza have become a complete and total punishment of the people of Gaza rather than an act of self-defence against Hamas, retaliation or response to a military act. The shelling of civilian settlements, the deliberate targeting of civilians structures such as schools and hospitals, the absolute denial of the humanitarian aid operations and blocking of the most basic humanitarian needs, and the forcing of more than a million Gazans to migrate from place to place have certain features that exceeds any possible concept of a conflict between a state and non-state actor or organization. What are these features? In what ways we can conceptualize these acts? Does the targeting of civilians with Israel's concept of total and absolute war crossed the boundaries of self-defence and become an attempt of genocide ethnic cleansing, a war crime or state-terrorism? This article examines the recent Israel's military attack and operations on a conceptual level and evaluates the possibility of trial at the International Criminal Court.

Atıf/Citation: Akdoğan, Y. (2023). İsrail'in Gazze Katliamı: UCM'ye Göre Savaş Suçu mu, Devlet Terörü mü?, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 200-211.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

FİLİSTİN MESELESİ

Filistin sorununun temeli 1799'da Fransız General Napolyon Bonapart'ın Osmanlı yönetiminde olan Filistin topraklarında bir Yahudi devleti fikrini ortaya atması, ardından 1879'da toplanan Birinci Siyonizm Kongresi'nde Yahudi devleti kurulması fikrinin uygulamaya geçirilmesi için bir bildiri yayınlamasına dayanmaktadır.

Filistin topraklarında Yahudilerin yerleşmeye başlamaları ve devletleşmelerinde iki kritik gelişme kırılma noktası olmuştur. Bunlardan birincisi 1882'de başlayan göç hareketinin dalga dalga yayılması, ikincisi ise Sykos-Pikot anlaşmasıyla Osmanlı topraklarının bölüşülmesi sonucu İngilizlerin bölgede manda devleti kurmaları ve ardından yaşanan idari boşluğun Yahudiler tarafından kullanılmasıdır.

19. Yüzyılda Yahudilerin bölgeye göç etmeye başlaması Siyonist Bildirisinin de etkisi altında organize bir faaliyete dönüşmüş, 25 bin Yahudi bölgeye yerleşmiş, bu sayı 1914'te 40 bine ulaşmıştır. "Filistin'e mukaddes yolculuk" anlamına gelen Aliya (Arslantaş, 2011: 641) ilk olarak 1882'de gerçekleşmiş, Öke'nin yorumuyla Osmanlı Devleti'nin Siyonist amaçları fark etmesi ve Doğu Avrupa Yahudilerinin bölgeye göç etmesini, toprak satın almasını ve yerleşim yeri kurmasını sınırlamasıyla bir süre hız kesmiş (Öke, 2002: 68), 1904'te ise yeniden hareketlilik kazanmıştır.

1917'de Kudüs'ün, 1918'de ise Filistin'in İngiliz işgaline uğramasıyla İslâm hâkimiyeti kaybolan bölgede (Önal, 2020: 246) İngiliz mandası kurulmuştur. Arap devleti kurma planları yapan kimi aşiretlerin isyanlarıyla istikrarsızlaşan bölgede İngiliz yönetimi kurulması, Yahudi yerleşimlerini hızlandıran bir etki yapmıştır.

1922'de İngilizlerin yaptığı nüfus sayımı 750 binlik bölge nüfusunun yüzde 11'inin Yahudi olduğunu belirtmesine rağmen 1937'ye kadar bölgeye 300 bin Yahudi daha yerleştirilmiştir. Nüfusun dengelenmesiyle Araplar ile Yahudiler arasında kanlı çatışmalar yaşanmaya başlamış, Irgun Zvai Leumi adlı Siyonist örgüt terör eylemleri gerçekleştirerek Filistinlileri sindirmeye çalışmıştır. (BBC, 2018)

Sykes-Picot Antlaşmasıyla bölgede uluslararası idare kurulmasına karar verilmesinin ardından 1947'de bölgeyi idare eden İngiltere sorunu çözme sorumluluğunu BM'ye devretmiştir. Bu vasatta İsrail devleti, 15 Mayıs 1948 yılında kurulmuştur. Filistinliler bu tarihi büyük felaket anlamına gelen en-Nakba olarak adlandırmıştır.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün 1964'te kurulmasının ardından 1967 Altı Gün Savaşları ve 1973'te Yom Kippur Savaşı yaşanmış, her savaşta İsrail topraklarını daha da genişletmenin gayreti içinde olmuştur. Özellikle 1967'deki Altı Gün Savaşlarından sonra İsrail Filistin'e karşı sistematik olarak bir kuşatma, yutma, etkisizleştirme stratejisi uygulamıştır.

Filistin'de ulusal direniş, kurtuluş, özgürlük temalarıyla Filistin Kurtuluş Örgütü'nden, el-Fetih ve Hamas'a kadar birçok örgüt siyasi ve askeri zeminde İsrail'e karşı mücadele içinde olmuştur. Nükleer güç haline gelen ve ABD başta olmak üzere küresel sistemin desteğini arkasında bulan İsrail BMGK kararlarına rağmen giderek küçülen Filistin topraklarında yaşayan ve gün be gün sayıları azalan Filistinlilere karşı sindirme politikalarından vazgeçmemiştir.

İsrail'in Filistin toprakları başta olmak üzere Lübnan, Suriye ve Mısır topraklarına saldırıları Ortadoğu'da sürekli bir siyasi/askeri çatışma zemini oluşturmuştur. 1982'de İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron komutasındaki İsrail ordusu, Celile İçin Barış Operasyonu adı altında Lübnan'a saldırmış, İsrail'le bağlantılı Falanjist milisler Beyrut'taki Sabra ve Şatilla kamplarında büyük bir katliam gerçekleştirmiştir. Kahane Komisyonu bu katliamları soruşturma konusu yapmıştır. (Li ve Mounier, 2023)

Gazze'deki mülteci kamplarında başlayan ayaklanmalar ilk Filistin İntifadası'nı 1987'de başlatmış, bu süreçte binden fazla Filistinli İsrail tarafından öldürülmüştür.

Yaser Arafat'ın İsrail hükümetiyle yürüttüğü müzakereler sonrasında ulaşılan Oslo

Anlaşması (1993) Beyaz Saray'da imzalanırken Batı Şeria ve Gazze'de Filistin yönetimi kurulması kararlaştırılmıştır.

2000 yılında Şaron'un kışkırtmaları sonrasında başlayan el-Aksa intifadası sürecinde İsrail, 3 binden fazla Filistinliyi öldürmüştür. İsrail'in 38 yıllık işgalin ardından 2005'te Gazze'den çekilmesinin ardından 2007'de Hamas Gazze'nin kontrolünü ele geçirmiş, bir yıl sonra İsrail'in yeniden Gazze'ye yaptığı hava ve kara saldırısında 200'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, BM İsrail'in savaş suçu işlediği sonucuna varmıştır. (Li ve Mounier, 2023)

İsrail'in 2012'deki Gazze saldırılarında 130'dan, 2014'teki saldırılarında 2 bin 200'den, 2018'deki olaylarda 190'dan, 2021'deki hava saldırılarında 200'den, 2022'deki çatışmalarda ise 40'tan fazla Filistinli hayatını kaybetmiştir. (Li ve Mounier, 2023)

7 EKİM OLAYLARI VE İSRAİL SALDIRILARI

Araştırmanın bulgularına göre, fizik öğretmen adayları tarafından "yapay zekâ" 7 Ekim 2023 tarihinde böyle karmaşık ve etki-tepkiyle şekillenen bir tarihi geçmişi olan mesele yeni bir çatışmaya sahne olmuştur. Hamas'a bağlı silahlı örgütler İsrail'e karşı Aksa Tufanı Operasyonu adı verilen bir dizi saldırı başlatmış, bu saldırılarda 300'ün üzerinde İsraili asker ve bini aşkın sivil hayatını kaybetmiş, 4 bin İsraili de yaralanmıştır. (TRTHaber, 18 Ekim 2023)

Hamas ve İslami Cihat örgütlerinin sızma girişimleri ve Gazze'den attıkları roketlere karşılık İsrail hükümeti savaş hali ilan ederek büyük bir askeri operasyon başlatmıştır. Filistinli otoritelere göre İsrail, saldırıların ilk 17 gününde Gazze'ye 12 bin ton bomba atmıştır. 17 günde 2 bin 360'ı çocuk olmak üzere 5 bin 791 Filistinli hayatını kaybetmiş, 16 bin 297 kişi yaralanmıştır. (Reuters, 23 Ekim 2023)

Nuseyrat Mülteci kampı ve burada bulunan bir çarşı ve cami, El-Ehli Baptist hastanesi (Anadolu Ajansı, 17 Ekim), BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı'na (UNRWA) ait sivillerin sığındığı bir okul (Anadolu Ajansı, 9 Ekim 2023), el-Ömeri ve el-Emin Muhammed başta olmak üzere otuzdan fazla cami (DiyanetHaber, 20 Ekim 2023) ve Rum Ortodoks Kilisesi (TRTHaber, 19 Ekim 2023) İsrail hava kuvvetleri tarafından vurulmuştur.

BM uzmanları İsrail'e savaş suçu işlememesi çağrısı yaparken; İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki yoğun nüfuslu sivil bölgelere ölümcül hava saldırıları düzenleyerek evleri, hastaneleri, pazarları ve BM Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) binalarını yok ettiğini duyurmuştur. (UN, 2023)

Zaten kuşatma altında olan Gazze iyice abluka altına alınarak tüm giriş ve çıkışlar kapatılmış; 2 milyonun üzerindeki Gazzeli Kuzey'den Güney'e doğru sürülmüş, İsrail hükümeti sivillerin yaşadıkları yerleri terk etmesi çağrısında bulunmuştur. Sivillerin yaşadığı yerleşim yerlerinin büyük bir kısmı bombardımanlarda yıkılmış veya kullanılamayacak hale gelmiştir.

İsrail'in askeri operasyonları kendisine saldıran bir örgüte yönelik meşru müdafaa hakkını kullanmayı geçerek tüm Gazzelilere yönelik bir askeri operasyona dönüşmüştür.

Meşru müdafaa bir kişi veya kurumun cana veya mala karşı gerçekleşen saldırıya karşı orantılı şekilde tepki vermesi ve kendi varlığını korumaya çalışmasıdır. Burada kasıt karşıdakini yok etmek değil saldırgan grubun saldırılarını ekarte ederek kendi varlığını muhafaza etmektir. Uluslararası ceza hukukunda meşru müdafaa '*makul, gerekli ve orantılı*' tepki şeklinde tanımlanmakta, saldırıyı önlemenin başka yolunun olmaması ve saldırıya kendisinin sebebiyet vermemesi gibi şartları öne sürmektedir. Tarhan'ın aktarımıyla; UCM Statüsüne göre bir meşru müdafaa söz edebilmek için, saldırının haksız olması, saldırının bir hakka yönelik olması, saldırının halen bulunması, savunmada zorunluluk bulunması, savunma hareketinin saldırganı yönelmesi ve savunma ile saldırı arasında oran bulunması gerekmektedir. (Tarhan, 2009: 164)

İsrail'in saldırıları Hamas'a yönelik kendi varlığını korumaktan öte, Hamas'ı bahane ederek bir milleti tümünden cezalandırma, göçe zorlama, sivil yerleşim yerlerini, okul ve dini

mekânları vurma aşamasına geçmiştir. Bu yüzden meşru müdafaadan ziyade savaş hukukunun sınırlarını aşan bir tablo ortaya koymuştur.

İsrail'in Gazze'ye yönelik askeri saldırıları acaba *savaş suçu*, *etnik temizlik*, *soykırım* veya *devlet terörü* gibi kavramlardan hangisiyle izah edilebilir?

SAVAŞ SUÇU

Uluslararası toplumun ortaya koyduğu hukuki düzenlemeler *savaş*, *saldırı*, *silahlı müdahale*, *çatışma* gibi askeri faaliyetlerin yasal sınır ve ilkelerini ortaya koymaktadır. Savaş, "uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde devletlerarasında yürütülen silahlı bir çatışma, bir çekişmedir." (Aslan, 2008: 247) Silahlı müdahale ise bir devletin başka bir devlete *karşı istila*, *işgal*, *abluka*, *deniz kuvvet gösterisi* gibi yöntemlerle (Aslan, 2008: 252) gerçekleştirdiği askeri operasyondur.

Saldırı ise bir devletin başka bir devletin siyasi birliğine, toprak bütünlüğüne, egemenlik haklarına ve ülke nüfusuna yönelik silahlı kuvvet kullanılması, şiddet ve zarar verici müdahalede bulunulması halidir. Saldırıları barışa karşı suçlar kapsamında ele alınmaktadır. Herhangi bir saldırı ve savaş planlama, hazırlama ve sürdürme ya da bunlardan herhangi birinin gerçekleşmesi için ortak planlama veya komploya katılma (Şen, 2009) aynı kapsamda ele alınmakta, uluslararası hukuka aykırı şekilde gerçekleşen her türlü saldırı suç sayılmaktadır.

Aslan'ın aktarımıyla savaş hukuku kuralları La Haye tipi sözleşmeler, Cenevre tipi sözleşmeler ve New York tipi sözleşmelerle şekillenmiş, (Aslan, 2008: 245) Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kurumsal yapılanmalarla yaptırım zemini kazanmıştır. "*Askeri gereklilik*," "*gereksiz acı ve ıstırapın önlenmesi*" ve "*orantı*" ilkeleriyle (Aslan, 2008: 266) şekillenen savaş hukuku savaştan birimler arasında olması gereken yasal zemini ortaya koymakla birlikte sivillere yönelik kesin ve kati kurallar ortaya koyarak sivil yaşamın korunmasını amaç edinmiştir.

Uluslararası toplumda özellikle felsefi, politik, ideolojik yaklaşımlara göre şekillenen savaş-barış konseptleri içinde öne çıkarılan "*haklı/adil savaş doktrini*" açısından bakıldığında İsrail'in saldırıları tamamen haksız ve adaletsiz bir görüntü vermektedir. "Jus in bello" olarak nitelenen saldırıya aynıyla karşılık verme yaklaşımının ötesinde aşırı ve orantısız şekilde karşılık vermek, sivil-savaşçı ayrımı yapmamak haklı savaş doktriniyle izah edilemeyecek bir durumdur. (Dalar, 2008: 237)

İsrail'in sivillere yönelik katliama dönüşen saldırıları, haklı savaş doktrini diye adlandırılan felsefi ideale uymamaktadır, çünkü bu idealin savaş başlatma gerekçesi/nedeni ile savaşma biçimi, yöntemi ve araçları açısından çift yönlü adalet ve hakkaniyet prensibine uyması gerekmektedir. Saldırıyı başlatma gerekçesi bir yana saldırının kapsamı ve hedefleriyle aldığı şekil, sürdürme sebepleri ve kullandığı araç ve yöntemler haklılık ve adalet ilkesine uymamakta, zulüm ve aşırılık olarak tezahür etmektedir. Saldırının durdurulması ve meşru müdafa hakkının kullanılması sınırlarını aşan müdahaleler adil olmayacağı için (Gözen, 2008: 215) haklı savaş konseptinin içinde değerlendirilemezler.

Bu yüzden İsrail'in sivillere yönelik saldırıları öncelikle "*savaş suçu*" olarak nitelendirilebilir. Azarkan'ın aktarımıyla savaş suçları kavramı, "savaştan devlet görevlilerinin düşman devletin, işgal edilmiş ulusun veya işgal edilmiş ülkenin mal ve vatandaşlarına karşı giriştiği savaş hukukunun ağır ihlallerinin tümünü" ifade eder. (Azarkan, 2016)

İsrail'in Gazze'ye yönelik insanlar, yapılar, kurumlar arasında hiçbir ayırım gözetmeyen hava bombardımanı 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan "*topyekûn savaş*" ve "*stratejik bombardıman*" kavramlarını hatırlatmaktadır. Topyekûn savaş "bir ülkenin, düşmanı olan diğer ülkenin tüm savaş kapasitesini (askeri, ekonomik, teknolojik, insani) yok etmek amacıyla, kendi kaynaklarının tümünü, topyekûn bir planlama ve genel strateji çerçevesinde seferber ederek yürüttüğü savaş biçimi"dir. (Embel, 2016: 155) Bütün bir milleti ve ulusal kaynakları harekete geçirip, yine topyekûn bir milleti ve o milletin tüm kaynaklarını hedefe

koyan topyekûn savaş konsepti stratejik bombardıman yöntemini kullanarak sivil nüfusun yoğun olduğu bölgelere, kültürel ve ticari alanlara, tüm yaşam merkezlerine yönelik ağır saldırılarda bulunmaktadır.

Sivil halkın mücadele azmini kırmak, devlet otoritesini aciz duruma düşürüp teslim olmaya zorlamak, büyük bir yığınlık ve korku meydana getirmek için seçilen bu yöntem özellikle II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insanın ölmesine sebep olmuş; hem kıta Avrupa'sında büyük yıkımlara, hem de Japonya'ya atılan iki atom bombasıyla insanlık tarihinin en kanlı saldırısına yol açmıştır.

Sivil savunma hizmetlerini, insani yardımları, sağlık hizmetlerini, günlük yaşam olanaklarını imkânsız hale getirmek bir örgütü pes etmeye zorlamaktan ziyade bir toplumu pes ettirip topraklarını terk etmeye zorlamak anlamını taşımaktadır. İsrail topyekûn savaş ve stratejik bombardıman yöntemiyle bir ulusu teslim olmaya, tüm siyasi hak ve özgürlüklerinden feragat etmeye zorlamaktadır.

Uluslararası savaş hukuku bu tür saldırıları "**savaş suçları, insanlığa karşı suçlar veya barışa karşı suçlar**" kategorilerinde ele almaktadır. Uluslararası hukuk suçları, şahsi cezai sorumluluğu doğuran ve devletler hukukunun tamamen ihlali nedeniyle suç sayılan eylemlerin bütünüdür ve 1945'te kurulan Nürnberg Mahkemesi bu suçları uluslararası suç kapsamına almıştır. (Qasim, 2014: 7)

İnsanlığa karşı suçlar, sivil bir nüfusa karşı yaygın ve sistematik saldırıları kapsamakta ve Roma Statüsü'nü 7. maddesinde bu eylemler şöyle sıralanmaktadır:

"(A) Öldürme; (b) toplu yok etme; (c) köleleştirme; (d) nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli; (e) uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsetme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme; (f) işkence; (g) ırza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri; ırk ayrımcılığı..." (Zenginkuzucu, 2018: 26)

İsrail'in sivil nüfusa, sivil yerleşim yerlerine ve sivil dokulara yönelik bombardımanları hem 'insanlığa karşı suç' kategorisine girmektedir, hem de 'savaş suçu' tanımına karşılık gelmektedir. Roma Statüsü md. 8/2/b'ye göre sivil nüfusa, sivil hedeflere, sivil yerleşim yerlerine ya da çatışmalarda doğrudan yer almayan sivil bireylere karşı kasten saldırı yöneltmek savaş suçudur. (Qasim, 2014: 9)

Saldırı düzenlenen yerlerin, askeri amaçlı olmaması koşuluyla din, eğitim, sanat, bilim veya hayır amaçlarıyla kullanılan binalar, tarihi eserler, hastaneler ile hasta ve yaralıların toplandığı yerlerden olması savaş suçudur. (Yavuz, 2017: 173)

Savaş Suçları Uluslararası Mahkemesi ABD'nin Vietnam'a yönelik saldırılarıyla ilgili geniş çaplı bir yargılama yapmış ve ABD'yi hem savaş suçları, hem insanlığa karşı suçlar açısından (Ataov, 1967: 240) suçlu bulmuştur. ABD'nin sivillere yönelik "**sistemli, yoğun ve kasıtlı**" şekilde saldırılarda bulunduğu (Ataov, 1967: 255) gerekçesiyle savaş suçu işlediği, bu saldırıların "**genişliği ve sıklığı**" nazara alınarak ise insanlığa karşı suç işlediği (Ataov, 1967: 257) kararına varılmıştır.

Aynı mahkeme Avusturalya, Yeni Zelanda ve Güney Kore'yi ABD'ye yardım ettikleri gerekçesiyle "suç ortağı" olarak adlandırmıştır. (Ataov, 1967: 258)

İnsanlığa karşı suç, '**sivil nüfusa yönelik olması**', '**sistematik ve yaygın olması**', '**bir devlet veya organizasyonun izlediği politikaya uygun şekilde gerçekleştirilmiş olması**' gibi (Tarhan, 2009: 166) üç kritere dayanmaktadır. Sivillere yönelik yaygın ve sistematik olarak siyasi maksatlarla, yani devlet politikası olarak sivillere yönelen şiddet bu kapsamda bir suç oluşturmaktadır.

İsrail'in 2008'deki Dökme Kurşun Harekâtında üçte biri çocuk 1300'den fazla Filistinliyi öldürmesi, binlerce evi yıkması da savaş suçu bağlamında gündeme gelmiştir. Tarhan'a göre bu açık savaş suçu olmakla birlikte İsrail'in bu harekâta izlediği devlet politikasının bir

gereği olarak sivil Filistinlileri yaygın ve sistematik bir biçimde öldürmesi, yok etmesi, göçe zorlaması ve Gazze'nin alt yapısını bir daha onarılamayacak şekilde tahrip etmesi insanlık suçunun en güzel örneğini oluşturmuştur. (Tarhan, 2009: 161)

7 Ekim saldırıları ise 2008'dekinden daha büyük bir vahşet ortaya koymuştur. İsrail sivilleri bombardımana tabi tutarken en acil sağlık hizmetlerinin verilmesini engellemiş, en temel insani ihtiyaçlar olan su, elektrik, gıda teminini durdurmuştur. Gazze halkı bir bütün olarak yokluğa mahkûm edilmiş, bombalardan canını kurtaranlar açlık, susuzluk ve hastalıktan ölüme terk edilmiştir.

Sivillerin bulunduğu hastane, ev ve okulların, baraj ve kültürel anıtların bombalanması, açlığa ve hastalığa sebep olunması hep bir savaş suçu olarak görülmüştür. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Mali'deki on anıt mezara ve camilere yönelik saldırılar sebebiyle verdiği el-Mahdi kararı dini ve kültürel yapılara yönelik saldırıları da insanlık suçu olarak teyit etmiştir. (Yavuz, 2017: 163)

Lahey Sözleşmesi'nin 27. ve 56. maddeleri ile "dini veya hayır amacıyla kullanılan binalar, eğitim binaları, tarihi binalar ve eserlerin amaçsız şekilde tahrip edilmesi" savaş suçu sayılmaktadır. Cenevre Sözleşmesine göre de sivil binalar ve hastaneler gibi yerlerin özel olarak korunması gerekmektedir. (Yavuz, 171)

İsrail'in sivillere yönelik *tehcir, göçe zorlama, toptan hedef alma, bir bölgedeki nüfusu öldürerek haritadan silmeye çalışma* gibi şiddet eylemlerinin soykırım mı, etnik temizlik mi kapsamına girdiğine yönelik tartışmalar yapılmaktadır.

Roma Statüsü'ne göre dini, etnik, ulusal bir toplumu, grubu veya toplum kesimini yok etmeye, ortadan kaldırmaya, varlığını devam ettiremez hale getirmeye yönelik şiddet uygulamak soykırım suçunu meydana getirir. "**Soykırım**" insanların tek tek varlıklarına kastetmenin ötesinde kolektif kimliklerine, grupsal değerlerine, yaşam ve kültürel yapılarına yönelik bir yok etme girişimidir.

Soykırım kavramı, hukuksal olarak tanınan ve belli özellikleri olan birtakım insan topluluklarının, bir plan çerçevesinde ve özel bir kastla yok edilmeleri anlamına gelmektedir. (Göktepeoğlu, 2014: 798) Soykırım suçunun uluslararası hukukta kabul edilen tanımı çerçevesinde, ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu "tamamen veya kısmen yok etme kastı" (Başer, 2022: 635) ile şiddet uygulamaktır. Bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesindeki kasıt ve irade faktörü suçun manevi unsurunu oluşturmaktadır ki, uluslararası yargılamalar açısından bu konu çok tartışmalı ve subjektif bir boyut taşımaktadır.

Soykırım suçları şu eylemleri kapsamaktadır:

"1. Gruba mensup olanların öldürülmesi. 2. Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi. 3. Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek. 4. Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbir almak. 5. Gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek." (Zenginkuzucu, 2019: 26)

Etnik temizlik kavramı ise bir etnik, milli, dini gurubu tamamen veya kısmen yok etmekten ziyade bir bölgeyi bu gruplardan temizlemek, nüfus dağılımını değiştirmek, kendi grubuna ait nüfusun hâkim olacağı daha homojen ve türdeş bir yapı oluşturmak için girişilen şiddet eylemleridir. Tehcir, işgal, sürgün, toplu cinayetler, zor, baskı ve şiddet marifetiyle istenmeyen şeyler yaptırma, kolektif kimlik öğelerine yönelik sindirme ve etkisizleştirme politikaları izleme gibi eylemler etnik temizlik kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Soykırım ile farklı mı aynı mı olduğu teorik olarak tartışılan ve hukuki düzenlemelerde somut bir karşılık bulmayan etnik temizlik kavramı eylem bazlı olarak suç kategorisinde zikredilmektedir. BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1992 tarihli Yugoslavya'daki çatışmalar

hakkındaki kararındaki "...iğrenç etnik temizlik politikası ki, bu bir çeşit soykırımdır..." ifadesi (Elekdağ, 2008) iki kavramın iç içe geçebildiğini göstermektedir.

İsrail'in Gazze'ye yönelik abluka ve kuşatması, bombardımanlar marifetiyle bir nüfus hareketliliği meydana getirmeye çalışması, kuzeyden güneye milyonlarca insanı göçe zorlaması, insanların yerleşim yerlerini terk ettirerek istila ve yayılmacılık yapması, Gazzelileri toplu katliamlarla etkisizleştirmeye çalışması, bir etnik/dini gruba karşı bölgeden tasfiye edici politikalar uygulaması "**etnik temizlik**" kapsamında ele alınabilecektir. Bunların hepsi insanlığa ve barışa karşı suçlar olduğu gibi, açık savaş suçlarıdır.

İsrail'in hem farklı bir entite olarak görülen Filistin'e karşı işlediği suçlar savaş suçu olarak görülebileceği gibi, kendi vatandaşı olan, kendi pasaportu olan Filistinlilere karşı uyguladığı şiddet de "**devlet terörü**" kategorisinde değerlendirilebilir.

Devlet terörü, bir devletin kendi vatandaşlarına sistematik, sürekli ve düzenli bir şekilde baskı, şiddet ve zor kullanma ile sindirme, öldürme, yıldırma politikası uygulaması, temel hak ve özgürlüklerin bir devlet politikası olarak sistematik şekilde ihlal edilmesi durumudur. Ülkedeki hukuk sistemine, evrensel hukuka veya uluslararası sözleşmelere aykırı şekilde kendi vatandaşına şiddet uygulayan ülke devlet terörü uygulamış sayılmaktadır.

İsrail'in kendi vatandaşı sayılan Filistinlilere karşı genel olarak Kudüs'te uyguladığı şiddet, özelde ise 7 Ekim'den sonra uyguladığı şiddet devlet terörü kapsamında sayılabilecektir.

Uluslararası Af Örgütü Kriz Müdahale Programının, İsrail ordusunun Gazze'nin yoğun nüfuslu sivil bölgelerinde, beyaz fosforlu top mermileri kullandığını belgeleyen ikna edici kanıtlar sunması açık savaş suçu göstergesidir. İsrail M109 obüsleriyle Gazze'yi bombalarken ABD Savunma Bakanlığının "beyaz fosfor esaslı mühimmat" için kullandığı D528 etiketli M825 ve M825A1 top mermileri kullandığına dair video ve fotoğrafların (Anadolu Ajansı, 15 Ekim 2023) Uluslararası Af Örgütü ve Ajanslar tarafından kamuoyu ile paylaşılması sivillere yönelik açık savaş hukuku ihlalleri yaşandığını ortaya koymaktadır.

Uluslararası Af Örgütü İsrail'in sivil katliamını şöyle raporlamaktadır:

"Yeni kısıtlamalar Gazze'de su, ilaç, yakıt ve elektriğin hızla tükendiği anlamına gelirken, sokak sokak konut binalarını yerle bir ederek kitlesel ölçekte sivilleri öldürüyor ve temel altyapıyı yok ediyorlar. Görgü tanıklarının ve hayatta kalanların ifadeleri, İsrail saldırılarının Filistinli aileleri nasıl yok ettiğini, hayatta kalan akrabaların sevdiklerini hatırlamak için yalnızca moloz yığınına sahip olmasına neden olduğunu tekrar tekrar vurguladı."(Callamard, 2023)

Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Agnes Callamard, yaptıkları araştırmalarda İsrail'in savaş suçları işlediğine dair kahredici kanıtlara ulaştıklarını, onlarca yıldır süregelen cezasızlık ve adaletsizlik ile mevcut saldırıların eşi benzeri görülmemiş düzeyde bir ölüm ve yıkım doğurduğunu belirtmektedir. Callamard'da göre Uluslararası Ceza Mahkemesi savcılığı savaş suçlarıyla ilgili devam eden soruşturmayı acilen neticelendirmezse İsrail'in uyguladığı apartheid sistemi bitmeyecek ve korkunç sivil acılar devam edecektir. (Callamard, 2023)

Peki, Filistin yönetiminin Uluslararası Ceza Mahkemesine başvurması halinde yaşanan insanlık vahşeti savaş suçu, etnik temizlik veya soykırım olarak ele alınarak İsrail cezalandırılabilir mi?

Filistin Devleti ilk olarak Roma Statüsüne taraf olmadığı 2009 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesine başvurmuş ama başvurusu kabul edilmemiş, Roma Statüsüne taraf olduktan sonra ise ilki 22 Mayıs 2018 olmak üzere birçok kez Uluslararası Ceza Mahkemesine İsrail'in yargılanmasına yönelik başvuruda bulunmuştur.

Filistin Hükümeti Roma Statüsüne taraf olup UCM'nin yargı yetkisini tanımış olmakla

birlikte İsrail Roma Statüsünü hiçbir zaman imzalamamış ve UCM'nin yargı yetkisini tanımamıştır. (Zenginkuzucu, 2018: 24) Bu yüzden İsrail işlediği savaş suçları sebebiyle ancak suçun mağduru olan ülkelerin ulusal mahkemelerinde yargılanabilmiş, BMGK ve UCM kararlarını dikkate almayan bir tutum içinde olmuştur.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasından önce BM'ce kurulan *ad hoc* mahkemeler bir kısım suç iddialarını soruşturmuş ve olay bazlı yargılama mahkemeleri kurulmuştur. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Tokyo Mahkemesi gibi mahkemelerde soykırım ve katliamlara yönelik yargılamalar yapılmıştır. 1945 yılında kurulan Nürnberg Mahkemesi bunlardan biridir.

Savaş mağdurlarının ve genel anlamda sivillerin korunması için 1949 Cenevre Sözleşmesi ve 198 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (Yavuz, 2017:167) uluslararası savaş hukuku açısından temel metinler olmuştur. 1997 BM Genel Kurulu'nda ise Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin statüsünü ortaya koyan Roma Statüsü kabul edilmiştir. Lahey'de bulunan UCM 2002'de faaliyete geçmiş ve 124 devlet tarafından yargı yetkisi kabul edilmiştir. (Yavuz, 2017: 169) İsrail'in Roma Statüsünü tanımamış olması uluslararası ceza yargılamasını tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte UCM açısından bir yaptırımı zorlaştırmaktadır. Mavi Marmara olayında Türk vatandaşlarının mağduriyetleri Türk Mahkemelerince ele alınarak olaya karışan İsraili güvenlik güçleri yargılanmıştır.

İsrail tarafının uluslararası yargılamaya karşı çıkarken ortaya koyduğu iddialar; Roma Statüsünü imzalamadığı, UCM'nin yetki alanına girmediği ve Filistin'in egemen bir ulus olmaması nedeniyle ICC'nin yargı yetkisinin bulunmadığıdır. (Kuttub, 2023)

Hâlbuki BM Güvenlik Konseyi BM Şartı'nın 7. bölümü çerçevesinde bir karar alarak, olayı Uluslararası Ceza Mahkemesine ileterek dava açılmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca; Statü'ye taraf bir devletin yurttaşlarının Statü'ye taraf olmayan bir devlet ülkesinde katıldığı bir soykırıma ya da silâhlı çatışmalara bağlı olarak yurttaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevkini sağlamak suretiyle Statü'ye taraf olmayan bir devletteki kimi olayları uluslararası düzeye taşıması olanağı vardır. (Adalet Bakanlığı, 2023)

Princeton Kamu ve Uluslararası İlişkiler Profesörü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün eski genel müdürü Kenneth Roth ise 'sivillerin kasıtlı ve planlı şekilde öldürülmesinin açık savaş suçu' olduğunu belirterek, *İsrail'in Filistin topraklarında suç işlemesi sebebiyle yargılabileceğini* vurgulamaktadır. (Neuman, 2023) Roth'un vurguladığı gibi uluslararası insancıl hukuka göre asla sivilleri hedeflememek, asla ayırım gözetmeksizin sivil bir bölgeye ateş etmemek ve asla sivil nüfus üzerinde orantısız etki yapacak saldırılarda bulunmamak gerekmektedir. İsrail ise hedef göstererek ve hedefi şaşmadan vuran hassas mühimmat (güdümlü füzeler) kullanarak sivilleri hedef almaktadır. Hamas'ın eski teknolojideki roketleri belki istenmeyen hedefleri vurabilir, ancak İsrail'in kullandığı teknoloji bilerek ve isteyerek hedeflenen noktaların vurulduğunu göstermektedir ve bu hedefler sivil hedeflerdir.

2022'de başlayan Ukrayna savaşı bağlamında gündeme gelen savaş suçları ve uluslararası yargılama taleplerinin Filistinlilerin İsrail'in yargılanması taleplerine hız kazandırabileceği düşünülürken meydana gelen 7 Ekim saldırıları UCM'de böyle bir etki yapmamıştır. UCM'nin Rusya'ya karşı hızla harekete geçmesi ve Rusya Devlet Başkanı Putin ile ilgili tutuklama kararı çıkarılması İsrail'in yargılanması ve UCM yetki alanı konusundaki tartışmaların ne kadar anlamsız kalabileceğini ortaya koymuştur.

Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettiği 2016 tarihinden sonra UCM'den çekilmiş olmasına rağmen, Rusya Devlet Başkanı Putin'e karşı Mahkeme harekete geçerek, Cenevre Sözleşmelerine aykırı şekilde çocukları Ukrayna'dan Rusya topraklarına nakletme iddiasıyla fiili bir tutuklama emri çıkartmıştır.

Kimi hukukçulara göre bu, İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarındaki sivil yerleşimlerini uluslararası hukuka göre yasa dışı kılan hükmün aynısıdır ve Mahkeme

Savcılığını derin bir ikileme sürüklemiştir.

UCM taraf olan bir devletin veya BM'nin başvurusu ya da savcının kendiliğinden harekete geçmesiyle soruşturma açabilmektedir. Gazze meselesinde BM'nin açık insanlık ihlalleri uyarıları yapmasına rağmen BM kuruluşu olan UCM işi ağırdan alabilmektedir.

Ukrayna konusunda hemen harekete geçen UCM'nin onlarca yıldır süren ve birçok şikâyete konu olan İsrail saldırıları konusunda nihai bir karara varmamış olması adalet duygusunu zedeleyici bir etki yapmıştır.

İsrail'in UCM yargı yetkisinden kurtulmak için öne sürdüğünü diğer konu, '*tamamlayıcılık meselesi*'dir.

Tamamlayıcılık hususuna göre, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 1. maddesine göre, Mahkeme, sürekli ve ulusal ceza mahkemelerinin tamamlayıcısı bir mahkeme olarak kurulmuştur. Statü'nün 17/1. maddesi uyarınca, eğer Statü'de öngörülen bir suç yetkili devlette soruşturma ya da kovuşturma konusu olmuşsa, ilgili devletin bunu sürdürme istek ve yeteneği olmaması durumları hariç, Uluslararası Ceza Mahkemesi yetkisizlik kararı vermek zorundadır. Başka bir deyişle, bu durumlarda ulusal mahkemelerin önceliği vardır.(Adalet Bakanlığı, 2023). İsrail bu madde uyarınca Mahkemenin yetkisizliğini iddia edebilmektedir.

İsrail, mahkemelerinin bağımsız ve etkili olduğunu ve savaş suçları da dâhil olmak üzere iddia edilen tüm suçlarla ilgileneceklerini iddia ederek, bu konuyu UCM'nin yargı yetkisinden kaçırmaya çalışmaktadır. (Kuttub, 2023) Buna göre ulusal mahkemelerin yargı yetkisini kullanmaktan kaçındığı veya isteksiz olduğu gösterilmelidir.

Tarhan'a göre İsrail'in UCM'de yargılanmamasının sebebi İsraili yetkililerin savaş suçu işlemediklerinin sabit olması değil, fakat UCM'nin işleyişine hâkim olan usul kurallarının yetersizliği ve Amerika Birleşik Devletleri(ABD) güdümündeki Birleşmiş Milletlerin İsraili yetkililerin yargılanmasına yönelik isteksizliği olmaktadır. (Tarhan, 2009: 163)

ABD, hem Başkan Biden'ın deklare ettiği gibi Siyonizm konusunda kendisini taraf hissetmesi, hem İsrail Devletiyle sahip olduğu çok boyutlu ilişkiler hem de suça ortak olabileceği düşüncesiyle BM'deki tüm kararlara, girişimlere ve yargılama süreçlerine engelleyici bir etkide bulunmaktadır.

ABD Akdeniz'e uçak gemisi göndermenin ötesinde İsrail'e askeri yetkili, mühimmat ve lojistik/istihbari destek sağlayarak İsrail'in saldırılarına açıktan ortak olmuştur. İsrail hükümetinin tüm uygulamaları ABD tarafından siyaseten onaylanmış, sivil katliamlar savaşın normal zayıtı olarak nitelendirilmiştir. ABD'nin açıkça hukuksuzluğa taraf olması hem saldırı ve katliam aşamasında bir ortaklığı, hem de yargılamayı önlemek açısından bir ortaklığı ortaya koymaktadır.

Sonuç

İsrail, 7 Ekim'de Hamas'a bağlı silahlı örgütlerin İsrail'deki askeri ve sivil hedeflere saldırmasına karşı bir tepki olarak savaş hali ilan etmiş ve Gazze'ye yönelik geniş kapsamlı bir askeri operasyon başlatmıştır. Meşru müdafaa boyutlarını aşan bu operasyonlar bir saldırı boyutu kazanarak bir örgüte değil bir halka, bir örgütsel yapıya değil tüm bölgedeki yerleşim yerlerine, sadece örgütsel/askeri tesislere değil tüm sivil/insani tesislere yönelik bir yok etme girişime dönüşmüştür. İsrail meşru müdafaa'nın makul, gerekli, orantılı olma ilkelerini aşmış, saldırgan değil sivillere yönelik topyekûn cezalandırma harekâtı başlatmıştır. Saldırılarda çoğunluğu çocuk binlerce sivil yaşamını kaybetmiş; okul, hastane ve ibadethaneler vurulmuş, yerleşim yerleri yerle bir edilmiştir.

İsrail, maruz kaldığı saldırıları bahane ederek uzun yıllardır devam eden yayılcı ve işgalci politikalarına yeni bir sayfa açmış; Gazzelileri yerinden etmeye, bir bölgeden başka bölgeye göçe zorlamaya, adeta bir dini-etnik gruba yönelik etnik temizlik yapmaya varan bir vahşet tablosuna sebebiyet vermiştir.

Sistemantik, iradi, kasıtlı ve dünyaya deklare edilerek sivillere karşı girişilen bu katliamlar açık savaş suçu olmanın ötesinde insanlığa karşı suç, barışa karşı suç kategorisinde bileşik suçlar silsilesidir. İsrail'in bir kısmı kendi vatandaşı olan sivillere yönelik hukuk dışı şiddet uygulamaları ise devlet terörü olarak adlandırılabilir.

İsrail Roma statüsüne taraf olmadığı için UCM'nin yargılama yetkisinden kurtulmaya çalışmakta, BM'de siyasi gücünü kullanan ABD'nin engelleyici tutumlarının arkasına saklanmaktadır. ABD ise hem İsrail'in açık savaş suçu olan katliamlarına siyasi destek vermekte, hem de askeri-lojistik açıdan saldırıların parçası olmaktadır.

İsrail'in 2000, 2005, 2007, 2018, 2021, 2022 ve en son Ekim 2023 saldırılarında 20 binden fazla Filistinli hayatını kaybetmiş, binlerce yerleşim yeri yıkılmıştır. İsrail'in sistemantik bir devlet politikası olarak hayata geçirdiği saldırılar bir etnik temizlik ve devlet terörü olarak savaş suçu ve insanlığa karşı suç kategorisinde yer almaktadır. Bir milletin toptan zulme, yokluğa ve ölüme terkedilmesi, açık savaş suçlarının cezalandırılmaması BM ve UCM gibi kurumları anlamsızlaştıracağı gibi, hak ve adalet duygusunu zedeleyerek dünya barışını tehdit edecektir.

UCM'nin Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bir gün sonra soruşturma başlatarak Rusya'ya yönelik savaş suçu, insanlığa karşı suç ve soykırım suçu iddiasıyla yargılama süreci başlatmasına rağmen senelerdir süren Filistin başvurusunu sonuçlandırmaması büyük bir çifte standart görüntüsü vermekte, uluslararası insancıl hukuk idealini yaralamaktadır.

İsrail-Filistin meselesinin barışçıl ve adil bir çözüme kavuşmasını zorlaştıracak olan bu saldırılar Ortadoğu ve bölge barışı açısından da olumsuz bir etki yapacaktır. İsrail'in Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleriyle normalleşme süreçlerini de baltalayacak olan bu durum, daha fazla nefret, şiddet, istikrarsızlık ve risk üretecektir.

Kaynakça

- Adalet Bakanlığı, (2023). "Uluslararası Ceza Mahkemesi", 29 Ekim 2023, <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834>.
- Anadolu Ajansı, (2023). "BM, İsrail'in Gazze'de UNWRA'ya ait bir okulu doğrudan- hedef aldığını açıkladı" 9 Ekim 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-israilin-gazgede-unwraya-ait-bir-okulu-dogrudan-hedef-aldigini-acikladi/3013377>.
- Anadolu Ajansı, (2023). "Uluslararası Af Örgütü, İsrail'in Gazze'de beyaz fosfor kullandığına dair kanıtları paylaştı", 15 Ekim 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uluslararasi-af-orgutu-israilin-gazgede-beyaz-fosfor-kullandigina-dair-kanitlari-paylasti/3020246>.
- Anadolu Ajansı, (2023). "İsrail'in Gazze'deki El-Ehli Baptist Hastanesini bombalaması sonucu 500 kişi öldü", 17 Ekim 2023, www.aa.com.tr.
- Arslantaş, N, (2011). İslâmî Dönemde (638-1099) Filistin'e Yahudi Göçü ('Aliya: עלייה). *Belleten*, 75(), 641-690. doi:10.37879/belleten.2011.641.
- Aslan, M. Yasin, (2008). "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", *TBB Dergisi*, sayı 79, s. 235-274.
- Ataov, T. (1967). "Savaş Suçları Uluslararası Mahkeme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 22 (01) , -. DOI: 10.1501/SBFder_0000000860.
- Azarkan, Ezeli, (2016). "Uluslararası Ceza Mahkemelerinde Savaş Suçları", *Hukuk Politik Dergisi*, <https://www.hukukpolitik.com.tr/2016/05/06/uluslararasi-ceza-mahkemelerinde-savas-suclari/>.
- Başer, Selin, (2022). "Uluslararası Ceza Hukuku Bakımından Soykırım Suçunun Manevi Unsuru (Mens Rea) ve Manevi Unsurun Yorumlanmasına Dair Yaklaşımlar", *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4, no. 2, ss. 635-679.
- BBC, (2018). "İsrail-Filistin sorunu: 1799'dan günümüze Filistin tarihi" 15 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837>.
- Callamard, A, (2023). "Damning evidence of war crimes as Israeli attacks wipe out entire families in Gaza", 20 Ekim 2023, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/10/damning-evidence-of-war-crimes-as-israeli-attacks-wipe-out-entire-families-in-gaza/>
- Dalar, M. (2008). "Uluslararası Hukukta Haklı Savaş Doktrini: Bir Problemin Analizi", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 4 (15), 231-249, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/55767/763383>.
- Diyanet Haber, (2023). "Gazze'de Bir Cami Daha Vuruldu", 20 Ekim 2023, <https://www.diyanehaber.com.tr/gazgede-bir-cami-daha-vuruldu>.
- Elekdağ, Şükrü, (2008), "Soykırım, Etnik Temizlik Ve İnsanlığa Karşı Suçlar" 28.06.2008. <https://sukruelekdağ.wordpress.com/2008/06/28/soykirim-etnik-temizlik-ve-insanliga-karsi-suclar>.
- Embel, Ersin, (2016). "Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, cilt 4, sayı 1, Mart 2016, ISSN 2147-6934, ss. 153-171
- Göktepeoğlu, Ercan, (2014). "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu" *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, sayı: 19, ss. 797 – 840.
- Gözen, R. (2008), "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Adalet", *Muhafazakâr Düşünce*, s. 15, s. 207-227. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1185689>.
- Qasim, S. O, (2014). "Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi" *Yüksek Lisans Tezi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Şubat 2014, Gazimağusa.
- Kuttub, J, (2023). "The International Criminal Court's Failure to Hold Israel Accountable", Arap Center, 12 Eylül 2023, <https://arabcenterdc.org/resource/the-international-criminal-courts-failure-to-hold-israel-accountable/>.
- Li, Natasha ve Mounier, J, (2023). "From 1947 to 2023: Retracing the complex, tragic Israeli-

- Palestinian conflict" 11 Ekim 2023, çev: Caner Köseleler, <https://www.france24.com/en/middle-east/20231011-from-1947-to-2023-retracing-the-complex-and-tragic-israeli-palestinian-conflict>.
- Neuman, S, (2023), "What is a war crime, and who gets held accountable? Here's what you need to know", Middle East Crises, 20 Ekim 2023, <https://www.npr.org/2023/10/20/1206157206/israel-hamas-war-crimes-international-law-geneva-convention>.
- Öke, M. K, (2002). *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2002.
- Reuters (2023), "İsrail'in Saldırısı Altında 16. Gün", 23 Ekim 2023. www.reuters.com.tr.
- Şen, S. T, (2009). "Uluslararası hukuk ve sözleşmelerde soykırım, etnik temizlik ve saldırı kavramları", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. www.marmara.edu.tr.
- Tarhan, Turgut, (2009). "Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İsrail'in Gazze Harekâtı", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 41, Ekim 2009, s. 161-181, https://www.academindex.com/articles/cTGZ97dA1Ut9W_IPT8ChEg==.
- Tekin Önal, T, (2020). "Sykes-Picot Antlaşmasından İsrail'in Kuruluşuna Kadar Filistin Meselesi", *Journal of History School*, DOI:10.29228/joh.24962 246-26.
- TRTHaber, (2023). "İsrail ordusunda ölen asker sayısı 304'e yükseldi", 18 Ekim 2023, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-ordusunda-olen-asker-sayisi-304e-yukseldi-804641.html>.
- TRTHaber, (2023). "İsrail Tarihi Kiliseyi Bombaladı: 18 Ölü", 19 Ekim 2023. <https://www.trthaber.com/foto-galeri/israil-gazgede-tarihi-kiliseyi-bombaladi-18-olu/60254.html>.
- UN, (2023). "BM'den Uyarı", 23 Ekim 2023, <https://www.un.org/unispal/document/israel-gaza-un-experts-urge-lawyers-advising-israeli-military-to-refuse-legal-authorisation-of-actions-that-could-amount-to-war-crimes/>
- Yavuz, H. A, (2017). "Bir Savaş Suçu Olarak Kültürel Miras Niteliğindeki Eserlere Yönelik Saldırı Eylemi Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Al Mahdi Kararı Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Barosu Dergisi*, 75, ss. 161-196.
- Zenginkuzucu, D. M. (2018). "Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve BMGK'nin Rolünün Analizi", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, sayı 19, ss. 17-48.